

B. C. U.

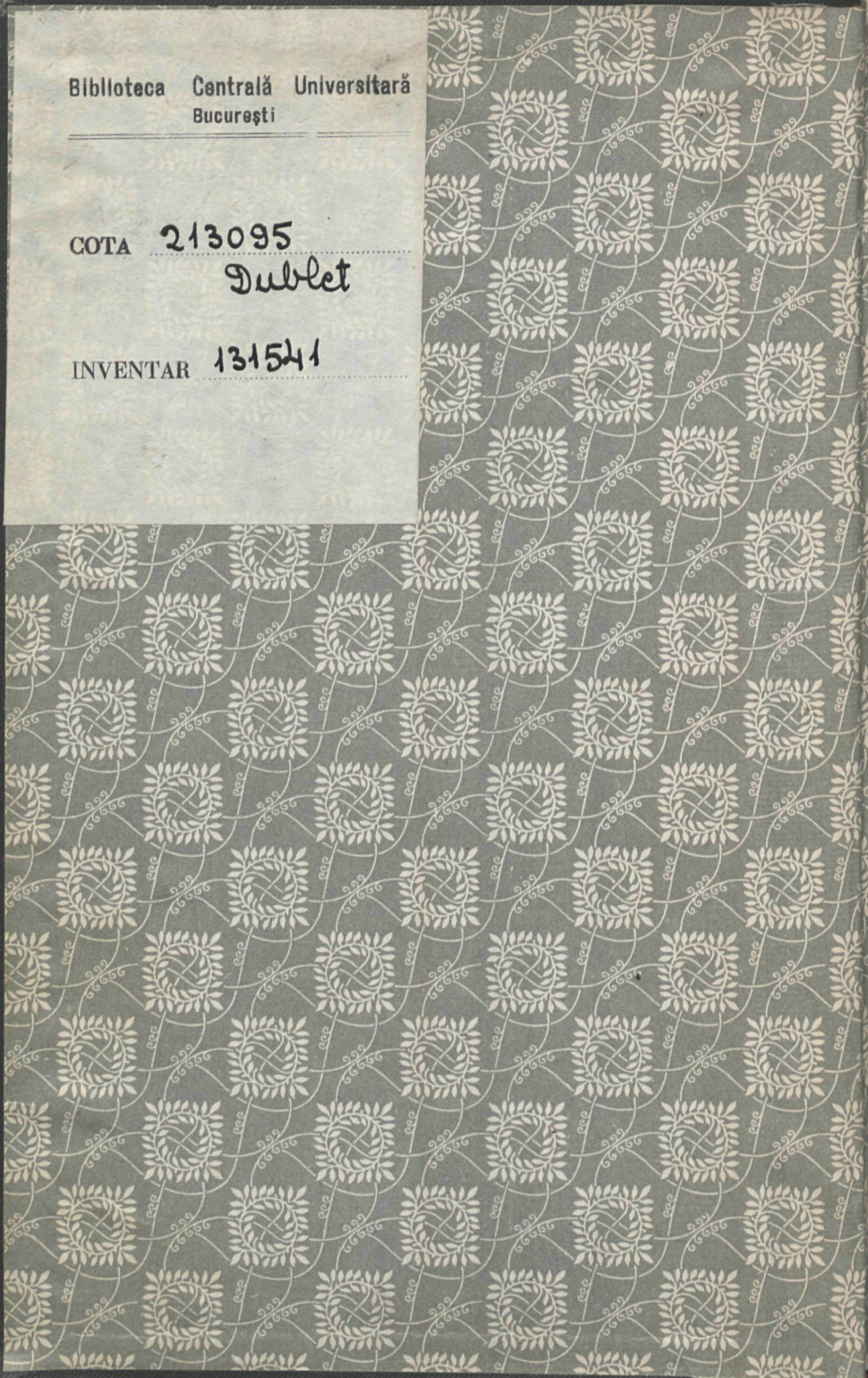
213095
Dublet

Biblioteca Centrală Universitară
București

COTA 213095
Dublet

INVENTAR 131541

DIN PUBLICAȚIUNILE CASEI ȘCOALELOR

BIBLIOTECA PEDAGOGICĂ

JOHN LOCKE

No. 2864 F.
dublet

CÂTEVA IDEI

ASUPRA

EDUCAȚIUNII

PARTEA I

EDUCAȚIUNEA SUFLETULUI

TRADUCERE DE

GEORGE COȘBUC

EDITURA CASEI ȘCOALELOR

BUCUREȘTI

Atelierele grafice SOCEC & Co., Societate Anonimă

1908

JOHN LOCKE

CÂTEVA IDEI

ASUPRA

EDUCAȚIUNII

PARTEA I

EDUCAȚIUNEA SUFLETULUI

TRADUCERE DE

GEORGE COȘBUC

131541

EDITURA CASEI ȘCOALELOR

BUCUREȘTI

Atelierele grafice SOCEC & Co., Societate Anonimă

1907

BIBLIC ...TARA
|| 213095 ~~1111~~
C
Inven. 131541

4275

1956

213095
Antun

8030

Domnului
Edward Clarke de Chipley

Aceste idei asupra educațiunii, pe cari le dau acum publicității, de drept sunt ale d-tale, fiindcă ele pentru d-ta au fost scrise înainte cu mai mulți ani, și nu sunt altceva decât aceea ce-ți spusesem în scrisorile pe cari ți le-am trimis. Afară de rânduirea sistematică a celor ce ți le-am scris în diferite timpuri și cu diferite ocaziuni, am schimbat așa de puțin materialul, încât cetitorul va cunoaște lesne din chipul familiar al expunerii că scrierea aceasta a fost mai mult o con-vorbire între doi amici decât o discuțiune desti-nată publicității.

Stăruința prietenilor este cel mai obicinuit pretext de a justifica o publicațiune despre care n'ai mărturisit cu drag că tu însuși ai dat-o luminii. Dar d-ta știi — asta o pot spune sincer — că aceste notițe ale mele ar fi rămas în singurătatea pentru care erau destinate, dacă anumite per-soane, cari au auzit de ele, nu și-ar fi exprimat dorința de a le vedea și, mai târziu, de a le avea tipărite. De vreme ce însă acele persoane, a căror judecată este hotărîtoare pentru mine, m'au asigurat că sunt convinse că această schiță negata ar fi de oarecare folos dacă ar fi mai cunoscută, cu acest lucru ele au atins un punct care pentru mine va fi totdeauna hotărîtor, fiindcă eu țin că este o necondiționată datorie a ori și cui de a aduce ori și ce fel de serviciu patriei sale, și eu nu văd ce deosebire ar avea să facă

unul, care nu cunoaște acest adevăr, între sine și o vită. Subiectul este de așa de mare importanță, și un metod adevărat în educațiune e de un folos așa de general încât eu n'as fi avut nici o nevoie de îmbărbătarea și stăruința altora, dacă aş fi fost de părerea că scrisul meu corespunde intențiunilor mele. Dar oricât de neînsemnate vor fi fiind aceste notițe și oricât de justificată neîncrederea mea întrînsele, totuși rușinea de a fi produs așa de puțin nu mă va oprî de a-mi aduce și eu obolul meu, fiindcă, la urmă, nu mi se cere mai mult altceva decât să le dau publicității. Dacă vor mai fi și alți oameni de felul și de părerea aceluia, căroro le-au plăcut așa de mult notițele mele încât le-au socotit vrednice de tipar, atunci pot să mă mândresc că ele n'au fost scrise degeaba pentru ori și cine.

Insumi eu, în timpul din urmă, am fost înțrebat de sfat de foarte mulți oameni cari mi-au mărturisit că sunt în mare nedumerire cum trebuie să-și crească copiii, și timpuria corupție a tineretului a devenit acum o tânguire așa de generală, încât nu poți zice că ar fi o întreprindere precoce dacă unul dintre noi aduce la ordinea zilei discuțiunea asupra acestei cestiuni și dacă vorbește de ea, fie chiar și numai spre a îmboldi pe alții și spre a da ocaziune de a propune îmbunătățiri. Pentru că erorile în educațiune nu trebuie trecute cu vederea nici odată. Precum greșelile în prime decoctiune ¹⁾ nu se pot îndreptă niciodată în decoctiunea a doua și a treia, tot așa

---

¹⁾ Locke zice „concoction“ care înseamnă și împreunarea sucurilor și mistuire, sau cum zice Bacon: Gradele schimbării unui corp într'altul dela starea brută până la desăvârșita decoctiune („fierberea mai multor materii la un loc“). E termin din medicină.

greșelile în educațiune târăsc cu ele toată viața și în toate stările vieții, corupția care nu se mai poate înlătură cu nici un chip.

Eu sunt așa de departe de gândul că ași putea pune vr'un deosebit preț pe cele ce le expun aici, încât mi-ar părea foarte bine dacă — tocmai în interesul d-tale — s'ar găsi unul, cu mult mai destoinic și mai capabil pentru o problemă ca asta, care să îndrepteze rătăcirile pe cari le am făcut, arătându-le într'o disertațiune completă asupra educațiunii, cu privire la clasele mai bune din Anglia. Căci eu doresc cu mult mai tare să ni se arate cel mai bun drum pentru cultivarea și educațiunea tinerilor noștri (lucru care ar putea stă la inima fiecăruia) decât doresc ca părerile mele asupra acestei cestiuni să fie biruitoare. De altfel d-ta îmi poți fi martor, că metoda propusă aici a avut un succes cu totul neobicinuit la fiul unui aristocrat pe care nu-l avusesem în vedere ¹⁾. Eu nu tăgăduesc că la asta au putut contribui mult și bunele aplicări ale copilului, dar eu gândesc că și d-ta și părinții lui sunteți convinși că un tratament contrar — corespunzător educațiunii obicinuite la noi — n'ar fi promovat acele bune aplicări și că, mai departe, copilul n'ar fi fost adus până acolo încât să-i fie dragă cartea și să-și facă o petrecere plăcută din învățătură și — ceeace într'adevăr s'a întâmplat la acest copil — să ceară a fi instruit în mai multe lucruri decât găseau părinții săi că ar fi potrivite pentru el.

Dar nu e intențiunea mea să-ți recomand această scriere d-tale, a cărui părere o cunosc de

¹⁾ Acest tânăr e Francisc Mascham, născut la 1686. In casa părinților acestuia trăia Locke tocmai pe timpul când Francisc era în vârstă de școală.

mult, și nici prin aprobările și favorul D-tale s'o recomand lumii. E o datorie și un interes așa de mare al părinților să-și crească bine copiii, și bună starea ca și prosperitatea națiunii atârnă așa de mult de acest lucru, încât eu ași dori ca fiecare să-și ia pe inimă cestiunea de care vorbim și după o studiere amănunțită și un discernământ al lucrurilor pe cari ni le arată în anumite cazuri mintea, obicinuința și capriciul, să dea mână de ajutor spre a promovă pretutndeni acel mod de educațiune care — cu privire la felurile vârste ale copilului — să fie cel mai scurt și mai lesnicios și care să aibă mai multă perspectivă de a formă bărbați virtuoși și utilizabili și destoinici pentru felurile lor cariere. Pentru că oamenii de poziție mai bună după ce odată prin educațiunea lor au fost puși pe drumul cel ade-vărat, atunci toate celelalte se vor găsi de sine-și.

Eu nu știu dacă într'această scurtă a mea scriere am pus pentru scopul acesta mai mult decât buna mea voință; lumea acum o are, așa cum este, și dacă ea va afla ceva într'înșă ce ar fi vrednic de a fi primit din partea ei, atunci numai d-tale are să-ți mulțumească. Devotamentul meu față de d-ta a fost primul motiv că am scris-o, și e o bucurie pentru mine că pot lăsa lumii viitoare acest semn al prieteniei dintre noi. Pentru că eu nu știu ce bucurie mai mare și ce amintire mai bună ar fi în viața asta, pe care s'o lași posterității, decât prietenia îndelungată cu un bărbat onorabil, dibaciu și vrednic și care este o mândrie a patriei sale. Rămân

Al D-tale devotat și credincios
servitor

7 Martie 1692.

John Locke.

PRINCIPIILE EDUCAȚIUNII

1. Dacă purtăm cuvenita grije de-a țineà trupul copilului puternic și vânjos așa ca să fie în stare de a ascultà de suflet și de a împlinì poruncile lui, cel mai apropiat și mai de căpetenie interes al nostru trebuie să ne fie educațiunea sufletului său, spre a-i fi la toate ocaziunile aplesat de a lucrà numai ceea ce este potrivit cu demnitatea și importanța unei făpturi inteligente.

2. Dacă e adevărat ceea ce am spus într'alt loc — lucru de care eu nu mă îndoesc — anume că deosebirea ce se observă în deprinderile morale și în aptitudinile oamenilor își are cauza în educațiune mai mult decât în orice alta, atunci am tot temeiul sa trag concluzia că trebuie să purtăm multă grije de a formà sufletul copilului și de a-i da cu bună vreme direcțiunea care are să-i influențeze întreaga viață viitoare. Pentru că lauda și hula se îndreptează după felul cum sunt faptele lor, bune ori rele; și dacă ei, cu cine știe ce prilej, nu se poartă frumos, gura lumii o să spue că, după cum au fost ei educați, nu poți așteptà alta dela ei.

3. După cum tăria trupului stă cu deosebire în putința de a suportà greutatea, tot așa și tăria sufletului. Da, adevărata temelie a oricărei virtuți și a oricărei valori stă tocmai într'asta că omul e în stare de a-și refuzà dorințele proprii,

de a se opune propriilor porniri și de a urmări numai aceea ce mintea sa îi dovedește că e mai bine, cu toate că pofta îl pleacă spre altă parte oarecare.

4. Rătăcirea cea mare, pe care am observat-o la părinți în educarea propriilor copii, este tocmai că nu învrednicesc în deajuns această cestiune la timpul cuvenit: că nu fac sufletul a fi ascultător minții și gata de a servi educațiunii, cu toate că el încă în vârsta copilăriei este încă moale cu totul și este așa de lesne a-l încovoia. Părinții, cărora natura le-a hotărât așa de înțelepțește a-și iubi copiii, sunt foarte dispuși să prefacă iubirea lor într'o adevărată maimuțarie, dacă nu cumva rațiunea vine să supravegheze foarte cu atențiune această pornire naturală. Ei își iubesc copiii, aceasta e datoria lor; dar adeseori, deodată cu copiii, ei răsfață și greșelile lor. În nimic să nu li se facă împotrivire, în toate să li se facă pe voe. Și fiindcă ei, cu vârsta lor, nu sunt capabili de vicii mai mari, de aceea părinții cred că pot lăsa iară nici o grijă să treacă toate micile lor nesupuneri și neorândueli, și înșiși fac haz de acele drăguțe necuviințe, cari — zic părinții — le șed așa de bine în vârsta lor cea nevinovată. Solon însă a răspuns foarte bine unui părinte sentimental, care nu voiă să-și mustre copilul pentru o necuviință, ci o scuză că este un lucru fără însemnătate: «Necuviința da, însă deprinderea nu este fără însemnătate».

5. Copilul desmerdat trebuie învățat să bată și să pue nume, el trebuie să aibă cece cere și să facă tot ce vrea. Astfel părinții, prin trecerea cu vederea și prin răsfațuri, strică în copiii lor tot temeiul firii, și apoi se miră după aceea că ei trebuie să guste apă amară, deși înșiși ei au otrăvit

izvorul. Căci, după ce au crescut copiii și, cu ei deodată, și relele lor deprinderi, și după ce copiii ajung în vârsta când nu-i mai poți desmerdă și părinții nu-i mai pot trata ca pe niște jucării, atunci se tânguesc părinții că ticăloșii lor de copii sunt răi și le răstoarnă casa. Atunci părinții se supără de încăpățânarea copiilor și se simt scârbiți de acele rele porniri pe cari înșiși ei le-au infiltrat și le-au crescut mari; atunci, poate prea târziu, ar fi bucuroși să poată plivi buruenile pe cari le-au sămănat înșiși ei cu mâna lor, și cari acum au rădăcini prea adânci ca să le poți plivi cu ușurință. Dacă unul a fost deprins să aibă toate lucrurile după voea sa, câtă vreme eră în haine de copil, de ce să ne mirăm că el, acum în haine de om mare, năzuește și cere să le aibă toate ca și atunci? Intr'adevăr, cu cât se apropie copilul de vârsta bărbăției, cu atât i se arată mai mult și greșelile, așa că puțini părinți sunt așa de orbi încât să nu le vadă, și puțini așa de nesimțitori încât să nu prevadă relele urmări ale propriei lor neglijențe. Copilul a fost stăpân peste doica sa, înainte de a putea vorbi și umbla; el a fost stăpân peste părinții săi, de când a început să rupă vorbe: și acum, când e mare, când e mai tare și mai cu pricepere de cum eră atunci, de ce să fie pus dintr'odată în frâu și de ce să fie bătut? De ce să piardă el în anul al șaptelea, al patrusprezecelea, ori al douăzecilea, privilegiul pe care până acum părinții săi i l-au recunoscut fără nici un fel de limită? Probează cu un câne, cu un cal ori cu altă oarecare răptură, și vezi dacă ți-e lesne să-l desveți când e mare de relele și supărătoarele deprinderi ce și le-a însușit de tânăr. Și cu toate acestea nici una dintre aceste ființe nu e nici pe jumătate așa de îndărătnic

de-a țineà la cele ce știe, așa de fudul și așa de încăpățânat de a fi stăpân peste sine și peste alții, cum este omul.

6. Noi suntem destul de înțelepți să începem cu acele animale pe când sunt încă tinere, și să dresăm de timpuriu făpturile cari ne pot fi folositoare la ceva și trebuincioase. Numai pe proprii noștri născuți îi neglijăm în această privință, și după ce am făcut dintr'înșii niște copii răi, așteptăm nebunește ca ei să fie bărbați cu minte. Dacă fiul tău trebuie să aibă struguri și bomboane, de îndată ce simte poftă, căci astfel sărmanul copilăș o să țipe și să aibă toane rele: de ce să nu-i faci pe voe și când e mare, dacă poftele îl trag spre vin și spre femei? Acestea sunt lucruri cari corespund poftelor unor oameni mai bătrâni, tot așa cum acele pe cari le cere copilul cu țipăt corespund dorințelor unui copil. Nu zace greșala în faptul că ai dorințe cari corespund noțiunilor și gustului acelor felurite vârste ale vieții, ci în faptul că nu le-ai aservit legilor și disciplinei minții. Și, mai departe, deosebirea nu zace într'asta, că ai ori nu ai pofte, ea zace mai mult în puterea de a le stăpâni și, prin ele, a te nega pe tine însuși. Cine nu se obișnuiește, înca de mic, a-și supune voința proprie rațiunii altora, acela cu greu va pricepe să și-o supue rațiunii propriie când va fi în vârsta în care ar putea să facă uz de rațiune. E lezne de prevăzut cum se va dovedi ca bărbat un copil crescut așa.

7. Asta este miopia generală a acelora cari par a-și da toată străduința de-a educa bine pe copiii lor. Dar dacă vom observă obișnuitul tratament al copiilor, vom aveà temeiu destul să ne mirăm că, cu toată complecta stricăciune a moravurilor, de cari se plânge lumea, au mai rămas

încă urme de virtute. Eu aş vrea să ştiu care viciu mi-l mai poţi numi, pe care părinţii sau aceia cari se ocupă cu copiii nu l-ar fi infiltrat în copii obişnuindu-i cu el de îndată ce aceştia au fost în stare să-l facă? Eu nu înţeleg cu asta numai exemplul pe care li-l dau, şi modelul pe care li-l pun înaintea ochilor — ceeace prin sineşi e destulă aţâţare spre păcat — ceeace vreau să observ aici este că învăţăm deadreptul pe copii viciul şi că într'adevăr îi abatem din calea virtuţii. Înainte de a putea să umble, le punem la inimă violenţa, dorul de răsbunare şi cruzimea. «Bate mă, ca să te bat şi eu», asta e o învăţătură pe care o aud zilnic cei mai mulţi copii, şi asta se ia întru nimic, fiindcă mâinile lor n'au atâta putere ca să producă dureri. Dar eu vă întreb: Nu le strică asta sufletul? Nu acesta e drumul silniciei şi al violenţei pătimase, pe care îndrumăm copilul în felul acesta? Şi dacă-i deprindem din copilăria lor să bată pe cineva prin mijlocirea unui al treilea, şi să-i facă rău, şi dacă îi aducem în poziţia să se bucure de răul pe care l-au pricinuit altora şi să fie mulţumiţi că văd pe alţii suferind: nu-i pregătim cu asta să facă tot aşa când vor fi destul de tari ca însişii să-şi arate puterea şi însişii să poată bate cu o intenţiune orişicare?

Hainele, al căror scop este să ne apere de intemperii şi să ne acopere goliciunea, devin prin nebunia şi păcătoşenia părinţilor lucruri fără nici un scop. Ele ajung obiecte ale vanităţii şi ale ambiţiei. Obişnuim copilul să dorească un nou rând de haine numai că-i şade aşă de bine cu el, şi când fetiţa e îmbrăcată ca o păpuşe în noul ei vestmânt, gătită la cap, ce poate face mamă-sa mai bine decât s'o înveţe să se admire singură,

în timp ce o numește «mica mea regină și principesa mea». Astfel învățăm pe copii să fie tru-fași de hainele lor, înainte chiar de ce știu să și le îmbrace. Și de ce apoi în viitor să nu se ție oameni de valoare în societate numai pentru eleganța lor exterioară, care de altfel au s'o mulțumească numai croitorului ori modistei, de ce nu, dacă așa i-au învățat părinții lor încă de mici!

Minciuni, supterfugii și scuze cari se deosebesc numai puțin de minciună, toate le punem în gura copiilor și le recomandăm ucenicilor și școlarilor, câtă vreme ele sunt spre folosul maistrilor și al stăpânilor. Putem acum să ne închipuim, că acel care vede cum se scuză păgubirea adevărului, ba se vede chiar provocat s'o facă aceasta, câtă vreme aduce știu eu ce serviciu stăpânului său prin mințirile lui, putem crede că nu va întrebuința și pentru sineși acest privilegiu când îi va fi spre folosul său propriu?

Oamenii mai de rând sunt staviliți, prin puținătatea mijloacelor lor, de a deprinde pe copii cu necumpătul, zic: de-a le da mâncări ispititoare sau obișnuindu-i să mănânce mai mult decât le trebuie. Dar răul exemplu al lor, când dau și ei vreodată de prisos, arată că nu neplăcerea de a se îmbătă și de a se îndopă îi ține departe de excese, ci lipsa de mijloace. Dar dacă ne uităm în casele acelor pe cari soarta i-a favorizat puțin, vedem că ei fac așa de mult din mâncare și băutură ocupațiunea principală a vieții și fericirea ei, încât ei și-ar ține de neglijanți copiii dacă n'ar lua și ei parte vitează la îndopătură. Sosuri și fripturi și mâncări, pregătite astfel prin arta culinară încât nu le mai recunoști a fi mâncări, trebuie, după ce li-e îndopat stomacul, să le mai ațâțe gâtlejul cu picanteria lor; iar dacă te apucă

grija că poate le-ai încărcat stomacul, atunci ai destul pretext să le mai dai și al doilea pahar de vin ca să le înleznească mistuirea, cu toate că printr'asta sporești numai încărcarea stomacului.

Dacă vreodată copilul e puținel indispus, prima întrebare e: Ce vrea să mănânce drăguțul tatei? Ce să-i aduc eu puiului? Și apoi trage-i cu mâncare și cu băutură, și fiecare trebuie să-și frământa creierii ca să afle ceva ce ar fi destul de gustos și de pofticios spre a-i readuce apetitul — pe care natura, foarte înțelepțește, l-a rânduit la începutul boalelor, ca un scut contra progresării lor, ca astfel ea, liberă de obișnuita trudă de-a mai mistui o nouă povară în stomac, să afle timp de-a preface sucurile rele și a le face nesticăcioase.

Chiar și acolo unde copiii sunt așa de fericiți supt supravegherea părinților, încât vederile sănătoase ale acestora îi scutesc de îndoparea peste măsură la masă și-i țin în cumpătarea unei hrane naturale și simple, totuș și acolo cu greu pot fi scutiți de contagiunea care le otrăvește sufletul. Cu toate că prin cumintele tratament, câtă vreme sunt supraveghiați de educatorul lor, sănătatea le merge poate destul de bine, totuș poftele lor trebuie în mod fatal să asculte de preceptele ce li se dau pretutindeni asupra acestei părți a epicureismului. Vreau să zic, că marele preț ce se pune pe o *mâncare bună*, trebuie să fie negreșit o ațâțare lucrătoare pentru poftele lor naturale și să i deprindă în curând cu prețuirea și luxul unei mese boarești. Căci doară asta se chiamă, chiar și pentru urgisitorii viciilor, *a trăi bine*. Și ce mai îndrăznește morocănoasa rațiune să zică împotriva mărturiilor publice? Poate ca să mai afle ascultare, când numește destrăbălare lucrul

care e așa de prețuit de oamenii claselor celor mai înalte și care este în obiceiul tuturor?

Necumpătul acesta întinzându-se a devenit un viciu așa de mare și are așa de puternice sprijinuri în favoarea lui, încât eu nu știu dacă el nu ridică pretenția de a se numi virtute, și dacă ridicarea vocii împotriva ei nu este privită ca o nebbie ori ca o lipsă de cunoaștere a lumii? Ba, eu tare mă tem, că toate câte le-am spus aici, mi s'ar putea imputa ca o satiră care nu-și are locul aici, dacă nu le-aș fi spus cu intențiu-nea de a deșteptă îngrijorarea și vegherea părinților în educația fiilor lor, când vor vedea că aceștia sunt înconjurați de toate părțile nu numai de ispitiri, ci și de călăuze spre viciu, și că aceste călăuze sunt tocmai aceia pe cari i-au crezut că le sunt garda de siguranță.

Nu vreau să mai zăbăvesc la acest obiect, și cu atâta mai puțin să intru în amănunte cari ar putea dovedi câtă trudă ne dăm înșine noi întru a ne strică copiii și a-i porni pe drumul viciilor. Dar aș dori dela părinți să se gândească serios, dacă mai este vr'o imoralitate sau vr'un viciu cu care să nu-și deprindă pe față copiii lor, și dacă nu e o chestiune a înțelepciunii și a datoriei lor de a-i porni spre alte învățuri.

8. Mie mi se pare evident, că temeiul oricărei virtuți și excelări zace în puțința de a ne refuză înșine nouă mulțămirea acelor fapte ale noastre pe cari rațiunea nu ni le aprobă. Această puțință trebuie câștigată și întărită prin obișnuință, pe care lesne o dobândim prin deprinderi de timpuriu. Dacă aș află ascultare, v'aș dà sfatul să obișnuieți copiii — contrar felului știut până acum — a-și înăbuși poftele și a renunța la plăcerile lor, chiar înainte de leagăn. Primul lucru

ce-ar avea să-l învețe ar fi să știe că lor nici odată nu li se împlinește o dorință fiindcă lor le place așa, ci numai fiindcă noi găsim potrivit cu ei a li se împlini dorința. Dacă li s'ar acorda numai ceea ce corespunde trebuinții lor, și dimpotrivă nu li s'ar acorda niciodată ceea ce o cer fie și cu țipăt, ei s'ar învăța să se mulțamească și fără de asta, ei n'ar căută prin urlete și prin îmbufnare să scoată la capăt ceea ce și-au pus în cap și n'ar mai fi nici pe jumătate așa de ne-suferiți și pentru alții și pentru ei, precum de obicei sunt, fiindcă n'au fost tratați așa dela început. Dacă nu li s'ar împlini niciodată dorința din cauza neastâmpărului pe care-l au pentru ne-împlinirea dorinții, atunci tot așa de puțin ar țipa după vr'un lucru oarecare, cum țipă și după lună.

9. Cu asta nu vreau să zic că nu trebuie să facem nimic pe voea copiilor, sau că așa așteptă ca ei să aibă mintea și purtarea unor consilieri de stat. Eu îi privesc așa cum sunt, copiii, cari trebuie tratați cu gingășie, cari trebuie să se joace și să aibă jucării. Ceea ce vreau să zic, este asta: Să nu le promitem să facă ori să aibă, numai fiindcă sunt mici și doresc, ceea ce rațiunea ne spune că nu e bine nici să aibă nici să facă. Nu, ci tocmai când sunt mai stăruitori pentru ceva, ei trebuie să știe cu siguranță că li se refuză cerea tocmai din motivul acesta. Eu am văzut la masă copiii, cari — orice s'ar fi adus pe masă — nu cereau niciodată nimic, ci primeau mulțămii numai ce li se da; altădată însă am văzut pe alții cari urlau după toate câte le vedeau și poșteau să aibă din toate bucatele și, încă, ei înaintea tuturor. De unde venia această mare deosebire, dacă nu din faptul că unii fuseseră obișnuiți să capete tot ce doreau și cereau cu sberete, iar

ceialalți fuseseră deprinși să renunțe? Cu cât sunt mai mici, cu atât mai puțin trebuie să le împlinim poftele necumpătate și nebunești, și cu cât au mai puțină minte, cu atât mai mult trebuie să stea supt puterea și disciplina acelora într'a căroră grijă stau. Concluziunea ar fi, după cum o și mărturisesc, că în jurul lor ar trebui s'avem numai oameni cu judecată sănătoasă. Dacă lumea de obicei procedează altfel, eu n'o pot îndrepta cu umărul. Eu spun ceace ar trebui să fie, după a mea părere; dacă acestea ar fi intrate în obiceiurile noastre, eu n'aș mai avea nevoie să luminez lumea cu aceste ale mele deslușiri asupra cestiunii acesteia. Dar nu mă îndoesc, dacă chibzuesc bine lucrul, că vor mai fi și alții de părerea mea, că, într'adevăr, cu cât vom proceda mai de timpuriu cu copiii astfel, cu atât va merge lucru mai lesne atât pentru ei cât și pentru institutori, și că trebuie să privim ca un principiu neclintit că, dacă le-am refuzat odată ceva, să nu le dăm răgaz să ne biruiască prin stăruință și țipete. Bine înțeles, afară de cazul când înșine noi am avea intențiunea de a-i face nerăbdători și încăpățânați, prin faptul că le răsplătim încăpățânarea și neastâmpărul ce-l au.

10. De aceea toți acei ce au dorința sinceră de a și educa băieții, trebuie să înceapă cu ei încă de când sunt foarte mici, și să fie cu mare atențiune ca ei să fie cu totul-tot supuși voinții părinților. Dacă vrei ca fiul tău să te asculte, când va fi mare, atunci fă să-ți stabilești în chip neclintit autoritatea ta de părinte, de îndată ce copilul e în stare să fie supus și de îndată ce poate cunoaște într'a cui putere stă. Dacă vrei să aibă respect de tine, întipărește-i-l din copilărie: iar când se apropie de vârsta bărbăției, strânge-l tot

mai mult în legăturile încrederii tale. Astfel vei avea într'însul, după cum se cuvine, un supus ascultător cât timp e copil, și un prieten devotat când va fi mare. Pentru că, după a mea socotință, greșesc foarte mult în tratamentul cuvenit copiilor aceia cari sunt indulgenți și intimi cu ei până sunt mici, iar după ce sunt mari îi țin de parte și sunt reci cu ei. Indulgența și familiaritatea nu pot fi priincioase copilului: din cauza lipsei lui de judecată, e absolută nevoie de disciplină și de restricțiuni, pe când dimpotrivă e foarte rău lucru să tratezi autoritar și sever pe omul care are însuși destulă minte ca să se conducă. Tu trebuie să țintești numai la aceea, ca fii tăi când vor fi mari să nu fie sătui de tine și să zică în tăcere: «Când o să mori odată, tată?»

11. Eu cred că oricine găsește că e lucru cu-minte asta: copiii, până sunt mici, să privească pe părinții lor ca stăpâni și conducători cu puteri absolute și, deci, să aibă față de ei respectul cuvenit acestora; iar după ce ajung în ani mai vârstnici, să-i privească întocmai ca pe singurii și intimitii lor prieteni și să-i iubească și să-i stimeze ca atari. Iar modul pe care l-am relevat eu este, dacă nu mă înșel, singurul care duce la scop. Noi trebuie să privim copiii noștri, când sunt mari, ca pe oameni întregi ca și noi, încărcăți cu aceleași patimi și cu aceleași pofte. Noi voim să trecem drept făpturi inteligente și s'avem libertatea noastră; noi nu putem suferi să fim scoși din concepțiile noastre prin veșnice muștrări și dojeni și nu ne putem împacă cu răceala suverană și cu caracterul autoritar al aceloră cu cari venim în contact. Cine e tratat astfel ca bărbat, acela negreșit va căută altă societate, alți amici, alt contact, unde se poate simți mai liber

și mai acasă. De aceea să ții copiii dintru'nceput cu mână aspră, și ei vor deveni supuși și vor ascultă în toată liniștea, fiindcă n'au învățat nici odată altceva; iar după ce vor ajunge într'o vârstă mai cuminte, să slăbești mereu severitatea cârmuirii, în măsura în care o merită, așa ca fruntea ta să devie tot mai netedă și depărtarea dintre tine și copil tot mai mică. Atunci severitatea de mai înainte a părintelui va sporî iubirea copiilor, când ei vor cunoaște că ea n'a fost decât o bunăvoință către ei și numai o părintească grijă de a-i face capabili de a-și câștiga favorul părinților și stima tuturor celorlalți oameni.

12. Acestea sunt principiile generale după cari ai să-ți stabilești autoritatea ta asupra copiilor. Frica și sfiala trebuie să-ți asigure prima putere asupra sufletului lor; iubirea și prietenia să ți-o susție în anii mai vârstnici. Pentrucă trebuie să vie un timp când ei vor fi prea mari pentru corecțiune și năua, și dacă atunci ei nu te iubesc în deajuns spre a-ți fi supuși și credincioși datorilor, și dacă iubirea de virtute și de onoare nu-i va țineă pe cărări cinstite, atunci te întreb: ce puteri mai ai tu spre a-i cârmui unde trebuie? Teama, că tu le poți micșorà partea de moștenire, dacă te vor mâhni prin purtarea lor, îi poate face, firește, sclavi ai averii tale, însă pentru aceea ei nu vor încetă de a fi tot răi și ticăloși și, apoi, nici tu nu-i poți țineă veșnic în frâu cu amenințarea aceasta. Fiecare, mai de vreme ori mai târziu, trebuie să ajungă să se conducă singur, pe sineși și ale sale, iar un bărbat bun, virtuos și folositor trebuie pregătit de cu bună vreme pentru asta. De aceea trebuie să înrădăcinăm de timpuriu în el obișnuințele cari au să-i stăpânească și să-i influențeze viața — obișnuințe adânc înfipite în sufletul său, și

nu o purtare fățărîtă, spre a scăpă momentan de furia tatălui care l-ar putea desmoșteni.

13. Dupăce principiile acestea generale ne-au desvălit drumul pe care trebuie să apucăm, cred că e locul potrivit aici să studiem puțin în amănunte mijloacele de disciplinare pe cari avem să le întrebuițăm. Eu am spus de-atâtea ori și așa de mult că trebuie să stăpânim copiii cu mâna aspră, încât lesne pot fi bănuît că eu nu vreau să țiu seamă în deajuns de cele ce se cuvin vârstei fragede și trupului gingaș al lor. Dacă mă veți ascultă puțin înainte, o să pierdeți părerea aceasta, pentru că eu sunt aplicat să susțin că severitatea prea mare în pedepse aduce puțin bine în educație, ba poate o mare daună, și cred că vom fi de acord că acei copii cari, de altfel într'aceleași împrejurări analoge, au fost bătuți mai mult, arareori au devenit bărbații cei mai buni. Totul, la ce-am țintit eu până acum, a fost *severitatea*, întrucât ea poate fi de nevoie orișicând, și cu cât copiii sunt mai tineri; dar că severitatea, când ea printr'o aplicare corectă și-a făcut efectul așteptat, trebuie micșorată mereu și în sfârșit chiar schimbată cu un procedeu mai blând de conducere.

14. Dacă prin stăruința părinților s'a ajuns la o supunere și flexibilitate complectă a voinții copiilor, înainte chiar de ce copiii ar avea o memorie spre a-si aminti când s'a început aceasta, atunci lor li se vor părea acestea ca lucruri înăscute în ei, și mai târziu ele vor lucra într'înșii ca și când ar fi atari într'adevăr, prevenind orice ocaționări la nesupunere și murmur. Numai trebuie să băgăm de seamă, să începem de timpuriu și să urmăm fără șovăire până ce respectul și stima le va deveni un obicei și până ce nu se va mai arătă nici un fel de opunere a voinții lor. Când respectul acesta va fi odată

așă de înrădăcinat — iar asta trebuie să se întâmple de timpuriu, sau redobândirea lui va costă bătae și durere, și anume cu atâta mai multă, cu cât se va fi amânat lucru — atunci *prin el*, totdeauna amestecat cu atâta indulgență câtă e numai de nevoie ca să nu fie abuz, vom cârmui mai departe copiii, și nu prin bătae, ceartă și alte pedepse înjositoare.

15. Cum că așă este, ne putem convinge lezne dacă vom judecă serios cari sunt scopurile spre cari tindem într'o educație serioasă și cari sunt punctele asupra cărora trebuie luminați.

Cine nu e stăpân pe pornirile sale, și cine nu știe să se împotrivescă năvălirii momentane a plăcerii ori a neplăcerii, spre a ascultă de rațiunea care-l stătuește ce să facă, acela e lipsit de adevărata temelie a virtuții și a năzuințelor și, deci, e în veșnic pericol de a nu fi bun de nimic. De aceea trebuie să ne agonisim de cu bună vreme această dispoziție contrară cu totul naturilor indocile; acest obicei, ca adevărata temelie a fericirii viitoare și a viitoarelor destoinicii, trebuie sădit în copii pecăt se poate de timpuriu (chiar din primele începuturi de deșteptare ale conștiinței și puterii lor de pătrundere) și astfel întărit în ei prin acei ce au să le supravegheze educațiunea.

16. 2) De altă parte însă, dacă prea domolim și prea umilim sufletul copiilor, dacă le înăbușim și le ucidem duhul vieții printr'o cârmuire prea tirană, atunci ei își pierd toată puterea și năzuința și ajung într'o stare mai ticăloasă decât ceialalți. Pentru că tinerii destrăbălați, având vioiciune și spirit, câte odată mai pot ajunge pe adevăratul drum și devin oameni folositori și însemnați; însă sufletele stoarse de vlagă, cari sunt timide și șovăitoare, și temperamentele moi cu

greu se pot ridica vreodată și numai rar ajung la creangă verde. Arta cea mare e tocmai asta, să știi ocoli pericolul de amândouă părțile, iar cine a găsit drumul de a păstră sufletul unui copil totdeauna liber, nestavilit, energic, și totuși într'aceeași vreme de a-l ține departe de multe lucruri spre cari se simte atras, și de a-l atrage spre alte lucruri cari lui nu-i sunt plăcute — cine pricepe, zic, să împace contrastele acestea, acela a găsit după a mea părere adevărata taină a educațiunii.

17. Obișnuitul drum, comod și scurt, al corecțiunii și al nuelei — unicul mijloc de disciplinare pe care îl cunosc de obicei educatorii, sau ce care le vine mai curând în minte — este cel mai impropriu pentru scopurile educațiunii, pentru că duce spre amândouă relele arătate cari, precum dovedirăm, sunt Scila și Caribde, cele două primejdii ce aduc ori de o parte ori de alta perirea acelor ce s'abat din dreapta cale.

18. 1) Acest soi de corecțiune nu ne ajută nimic întru stăpânirea pornirilor noastre naturale de a ne da cu totul plăcerilor corporale și momentane și de a ocoli cu orice preț neplăcerea, ci mai ales le promovează și întărește în noi aceea ce este oarecum rădăcina tuturor acțiunilor imorale și a neorânduvelilor vieții. Spuneți care alt motiv, dacă nu al plăcerii sensuale și al neplăcerii împinge pe un copil care în contra aplicării sale se chinuște la o carte, sau care numai și numai de frica nuelei renunță la un măr necopt pe care ar dori să-l mănânce? Cu asta el preferă simplu plăcerea corporală, și ocolește neplăcerea corporală. Ce însemnează acum, a decide pe cineva la acțiuni și a-i forma moralul prin asemenea motive, ce însemnează alta, zic, decât a cultivă în

el tocmai acea direcțiune pe care datoria noastră ne impune s'o dărmăm și s'o nimicim? De aceea nu pot privi ca priincioasă pentru educație nici un fel de corecțiune în care e mai puternică durerea decât rușinea de a suferi pentru o greșală.

19. 2) Acest soi de corecțiune naște, în chip firesc, o ură a cărei direcțiune este tocmai spre acele puncte pentru cari ar trebui să aibă copilul aplicare. Cât de apropiată e observațiunea că orice copil la urmă prinde ură pe anumite lucruri cari mai înainte i-au fost dragi, de îndată ce bagă de seamă că-l bătăm, îl certăm și-l chinuim ca să le facă! Iar asta nu trebuie să ne mire la copii, pentru că nici oamenii mari nu pot înțelege dragoste cu sila. Cine nu și-ar pierde toată pofta pentru ori și ce plăcere nevinovată, care i-a fost indiferentă prin sineși, când fără să aibă chef la asta s'ar vedeă silit prin bătăi și ocări, să-și petreacă? asta zace în natura lucrurilor. Accidentele neplăcute strică de obicei lucrurile inocente cu cari sunt împreunate; ba chiar privirea unei cești, din care ne-am obișnuit a lua o doftorie ce-ți face scârbă, ne produce în stomac o turburare, încât nimic nu ni se pare cu gust bun, de ar fi ceașca oricât de curată și de frumoasă și făcută din cel mai scump material.

20. 3) O atare disciplină de sclav naște un caracter de sclav. Copilul se supune și fățărăște ascultare, câtă vreme are înaintea ochilor frica de nua. Dacă îndepărtăm frica și dacă poate copilul, fugind de supraveghere, să speredze că ștregăriile nu-i vor fi pedepsite, atunci își dă frâu liber cu atâta mai mult pornirilor firești ale lui, iar acestea, în chipul acesta nu numai că nu se vor schimba, ci dimpotrivă vor crește și vor

spori izbucnind de obicei după o astfel de disciplină cu o îndoită violență.

21. 4) Sau, chiar dacă severitatea dusă până la extrem biruește și aduce o momentană vindecare a nesupusului suflet, asta se întâmplă adeseori numai spre răul copilului, căci în loc de o vindecare totală pricinuește o boală cu mult mai rea și mai primejdioasă, căci enervează sufletul.

Și atunci, în locul unui tânăr nesupus, vom avea o ființă melancolică și imbecilă care cu nefiresca sa trezvie poate să placă poporului de rând — căci acesta iubește copiii tăcuți și lipsiți de energie, fiindcă nu le fac gălăgie și nu le pricinuesc neajunsuri — dar care la urmă se va dovedi cunoscuților săi ca un biet de om tot atâta de neîmbucurător, pe cât de nefolositor își va fi și singur sie-și și societății toate zilele vieții sale.

22. Dacă avem de gând să creștem bărbați buni, înțelepți și nobili, bătaia și toate celelalte feluri de pedepse corporale și animalice nu sunt deloc mijloace de corecțiune cari să ne ducă la scop. Tocmai de aceea ele trebuie aplicate numai rar și anume numai la prilejuri însemnate și în cazuri neobișnuite. Dar, de altă parte, tot cu atâta grije trebuie să ne ferim de a linguși copiii, răsplătindu-i cu lucruri pe cari ei bucuroși ar vrea să le aibă. Cine dă copilului său, pentruca să-și învețe lecțiile, fie mere ori bomboane ori altele de acestea cari îi fac mai ales plăcere, acela nu face alta decât să întărească în copil iubirea de plăceri și astfel îi sporește acea primejdioasă aplecare, pe care tocmai ar trebui s'o înăbușe și s'oucidă prin toate mijloacele. Niciodată nu poți spera să-l crești așa ca să fie stăpân pe aceste patimi, când pentru restricțiunile cari pe

de-o parte îi se opun poftelor, noi îi punem pe de altă parte în vedere îndeplinirea altor poște.

Dacă vrem să creștem un bărbat bun, înțelept și virtuos, atunci e indicat, ca el să învețe a se împotrivi poftelor, iar aplicările sale spre o viață luxoasă și risipitoare precum și îndestulările stomacului său să le renege ori de câte ori cere așa datoria sa și ori de câte ori mintea îl sfătuiește să facă dimpotrivă. Dar dacă tu îl împingi să facă ce e corect, prin fâgădueli de bani, sau dacă truda de-a învăța lecțiile tu i-o răsplătești cu bomboane și cu alte lucruri dulci, sau dacă spre a-și împlini cine știe care dintre măruntele sale obligațiuni, tu-i promiți o jucărie ori un nou rând de haine: ce faci tu alta prin răsplătirile acestea, decât că întărești în copil convingerea că tocmai acestea sunt lucrurile cele bune spre cari el trebuie să năzuiască, și astfel sporești într'însul pofta să le aibă și-l obișnuiești să afle numai în ele mulțumirea vieții. Astfel oamenii — spre a face pe copiii lor să fie sânguitori în învățarea gramaticii ori a dansului ori a altor lucruri nu prea importante pentru fericirea și bunăstarea vieții — le sacrifică virtutea, prin răsplătiri și pedepsiri rău înțelese, răstoarnă ordinea educațiunii, și-i învață a iubi luxul, mândria și poftele. Pentru că lingușind în chipul arătat relele acestea aplicări, pe cari ar trebui să le restrângă și să le înăbușe, ei pun temelie acelor viitoare vicii cari nu se pot ocoli altfel decât numai împotrivindu-te poftelor și obișnuindu-te de cu bunăvreme să te supui rațiunii.

23. Părerea mea nu vrea să zică însă că trebuie să ținem copiii departe de orice plăceri și dorințe cari într'adevăr nu le-ar putea strică nici sănătății nici virtuții. Dimpotrivă, eu unul ași

vrea să le facem plăcută și mulțumită viața, pe cât e cu putință, împlinindu-le toate plăcerile cari le pot aduce o nevinovată bucurie, dacă se va aveà în vedere, că aceste împliniri ale dorințelor lor ei trebuie să le socotească totdeauna numai ca o urmare a acelu raport intim de respect și de favoare întru care ei stau cu părinții și învățătorii lor. Dar niciodată să nu li se pue în vedere, ba nici măcar să nu-i lăsăm să simtă, că noi le împlinim dorințele drept răsplătire pentru vr'o treabă deosebită, cine știe ce, pe care au făcut-o, pe care însă ei fără de îmboldul nostru nici nu s'ar fi gândit s'o facă sau pentru care arată de altfel silă a o face.

24. Dar — o să ziceți — dacă tu de-o parte ne oprește nuiua, iar de alta nu ne lași acele mărunte îndemnuri cu cari putem alipi copiii de noi, cum trebuie să conducem atunci copiii? Dacă și frica de pedeapsă și speranța răsplătirii ne-o iai, s'a sfârșit cu educațiunea. Zic și eu, că mulțumirea și durerea, sau, altfel, răsplătirea și pedeapsa, sunt singurele motive pentru o ființă cu rațiune: ele sunt pîntenul și frâul prin care se pune în mișcare și se conduce tot neamul omnesc, și de aceea trebuie să facem uz de ele și la copii. Eu sfătuesc pe părinți și pe învățători să aibă totdeauna în vedere, că copiii trebuie tratați ca ființe cu rațiune.

25. Conced, că dacă voim să influențăm asupra copiilor, ei trebuie negreșit să aibă mereu înaintea ochilor și răsplata și pedeapsa. Greșala de care vorbesc eu, este că ne alegem rău pedepsele și răsplătirile pe cari de obicei le întrebuițăm. Plăcerea și durerea corporală, așa cred eu, au urmări rele, când facem din ele răsplătire și pedeapsă, numai ca să avem cu asta mijloace de-a

înduplecà pe copii. Pentrucă ele, cum am mai spus, servesc numai spre sporirea și întărirea acelor aplicări, pe cari avem datoria să le supunem și să le stârpim. Ce virtute poți tu sădi într'un copil când abați un rău printr'alt rău: când îi cumperi renunțarea la o poftă prin tăgăduiala că-i vei împlini altă poftă? Cu asta dai numai teren mai larg poftelor lui și-l deprinzi să nu mai cunoască măsura. Când un copil țipă cerând vre-o poamă nesănătoasă și primejdioasă, tu-i cumperi liniștea dându-i o bomboană ori cine știe ce lucru dulce care e mai puțin primejdios. Bine, pentru sănătatea lui poate să fie mai bun, însă îi strică sufletul și cu asta îl scoți și mai mult din buna-i rânduială. Căci ce-ai făcut tu? Ai schimbat numai obiectul, deci pofta lui tot ai împlinit-o și astfel ai consimțit că trebuie să faci pe voe copilului acelea cari, după cum am arătat, sunt rădăcina răului. Copilul pentru moment poate va renunța, va fi liniștit și se va supune, însă boala n'ai vindecat-o. Prin acest procedeu hrănești și sporești într'însul aceea ce este tocmai izvorul întregului rău, care negreșit la cea mai apropiată ocaziune o să isbucnească cu mai multă violență, lui o să-i insufle o și mai nepotolită poftă și ție o să-ți pricinuiască un neajuns cu mult mai mare.

26. De aceea pedepsele și răsplătirile cu cari vom putea ține în ordine copiii, sunt cu totul de alt soi și de atâta tărie, încât, dacă vom putea odată să le punem cu folos în practică, toată problema e deslegată și toate greutățile sunt biruite. *Stima și disprețul* sunt cele mai puternice îmbolduri pentru cel ce-a învățat odată să le prețuiască. Dacă am adus copiii până într'atâta, că pot prețui numele bun, că se tem de rușine și caută onoarea, atunci am așezat într'înșii adevă-

rata temelie care va fi de acum statornică și lucrătoare, spre a-i conduce la cele drepte. Dar o să mă întrebați, cum se poate face asta? Mărturisesc, că punctul acesta, la prima vedere, nu e lipsit de anumite dificultăți; însă, gândesc, că nu e fără de folos să căutăm drumurile și, aflându-le, să pornim pe ele ca să ne conducă la ceea ce eu numesc marele secret al educațiunii.

27. Întâi, copiii sunt foarte simțitori — poate mai de timpuriu decât credem noi — în ce privește lauda și recunoașterea vredniciei lor. Li se înalță sufletul, când se văd prețuiți și recunoscuți, mai ales de părinții lor și de acei de cari atârnă. De aceea când tata îi desmiardă și-i laudă dacă s'au purtat bine, și dimpotrivă când se uită la ei rece și cu dispreț când s'au purtat rău, și când și mama lor și cu ea toți ai casei, se îndreptează după purtarea tatălui, negreșit că în scurtă vreme copiii vor observa deosebirea. Și, dacă tatăl va urmări să facă regulat așa, nu mă îndoiesc deloc că aceasta va folosi cu mult mai mult decât amenințările și bătăile cari își pierd puterea de îndată ce devin obișnuite și cari nu ajută nimic când nu sunt urmate de rușinarea copilului, și tocmai de aceea trebuie să le părăsim și să nu le întrebuițăm niciodată, afară de cazul despre care voi vorbi mai pe urmă.

28. Al doilea. Ca să putem sădii cu atâta mai adânc sentimentul de stimă și de dispreț, și așa să-i dăm cu atâta mai mare însemnătate, negreșit trebuie ca aceste felurite stări să fie însoțite regulat și de alte lucruri plăcute ori neplăcute, nu însă ca răsplătiri și ca pedepse în deosebi ale cutărei ori cutărei acțiuni, ci ca lucruri cari cu necesitate și fără excepție îi se cuvin aceluia care prin purtarea sa a ajuns singur prin sineși într'o stare

de dispreț ori de stimă. Dacă vom trată astfel copiii, ei vor ajunge în curând să vadă că toți aceia cari sunt lăudați și stimați, fiindcă s'au purtat bine, trebuie negreșit să fie iubiți și prețuiți de ori și cine, și că toate celelalte favoruri de cari se bucură sunt numai o urmare naturală a acestui lucru. Și că, dimpotrivă, dacă unul prin reaua sa purtare a căzut în dispreț și nu se gândește să-și apere bunul nume, negreșit el trebuie să fie urgisit și disprețuit de toți, și că, în starea aceasta, trebuie să renunțe la tot ce i-ar fi plăcut ori dorit. Intr'acest chip facem ca obiectele poștei lor să devie promotorii virtuții, fiindcă experiența repetată învață pe copii să vadă că lucrurile de car se bucură ei mai mult, li se cuvin cu dreptu numai acelora cari sunt vrednici de stimă. Dacă am ajuns odată, într'acest chip, să facem pe copii să-și lepede greșelile, de rușine — pentrucă afară de pedeapsa asta, a rușinei, eu n'aș dori să mai existe alta — și să știe prețui plăcerea de a fi stimați și cu nume bun, atunci îi putem conduce după vrerea noastră, și toate drumurile virtuții le vor fi dragi.

29. Greutatea de căpetenie aici, după cum mi se pare, zace în nebunia și perversitatea servitorilor, cari cu greu pot fi împiedicați de a nu încrucișa intențiunile părinților. Copiii, dojeniți de părinții lor, află de obicei refugiu și mângâiere în răsfăturile acestor lingușitori ușurateci, cari dărâamă printr'asta tot ce se trudesce părinții să clădească. Când tata ori mama își privește copilul neprietenește, fiecare din casă ar trebui să-i arate întocmai aceeași răceală, și nimeni să nu îndrăznească a-l încurajă până ce rugarea de iertare și îndreptarea greșelii nu-l va pune iarăș în poziția de a-și fi câștigat stima de mai înainte. Dacă

acest lucru s'ar observà cu statornicie, n'ar mai fi nevoie, cred eu, de atâta bătae și ocară: copiii, prin însăși starea lor de mulțumire și de bună-aflare, ar învăța în curând să-și agonisească laude și să se ferească de ceea ce văd că este dezaprobat de toți și pentru care ar aveà negreșit să sufere, chiar și când nu sunt bătuți și dojeniți.

Printr'asta ar învăța modestia și rușinea, și în curând ar ajunge să simtă o repulsiune naturală pentru tot ce le poate aduce nemulțumire și dispreț din partea ori și cui. Dar cum ar fi de îndreptat acest rău pe care ni-l fac servitorii, asta, firește, trebuie s'o las în grija și în buna chibzuală a părinților. Numai atâta zic, că cestiunea aceasta e de mare însemnătate, și țiu de foarte fericiți pe aceia cari pot aveà împrejurul copiilor lor oameni de înțelegere.

30. Bătaia ori ocară deasă trebuie, de aceea, ocolită cu mare băgare de seamă, pentru că acest fel de corecțiune nu aduce nici un bine, câtă vreme ea nu servește spre a provoca *rușine* și scârbă de greșala care a pricinuit acea corecțiune. Dar când neplăcerea pedepsei nu zace în conștiința că ei n'au lucrat corect, și nici în sentimentul că ei și-au atras meritata desaprobare a celor mai buni prieteni ai lor, atunci durerea nuelii va aduce o vindecare nedeplină. Durerea acopere numai buba pe o clipită și lasă pielea să crească pe deasupra, dar nu pătrunde în adâncul bubei. Numai rușinea sinceră și frica de dispreț sunt adevăratele mijloace de corecțiune. Numai acestea trebuie să aibă frânele în mâni și să ție copilul pe adevărata cale. Insă pedepsele corporale nu fac alta decât să nimicească negreșit acest efect și să se tâmpească sentimentul rușinii, când ele se repetază des. Rușinea la copii e tocmai ca

la femei: nu se mai poate păstră, dac' ai păcătuit de mai multe ori împotriva ei. Teama de desaprobară din partea părinților, însă, își va pierde în curând toată însemnătatea, când semnele acestei desaprobari se șterg repede și când vr'o două trei palme sunt în stare s' aducă o deplină spășire. Părinții trebuie să chibzuiască bine, cari greșeli ale copiilor lor sunt așa de însemnate încât să fie vrednice de manifestarea mâniei lor; dar când nemulțumirea lor a ajuns totuș să se manifesteze așa încât ea să cuprindă în sineși și o pedeapsă, atunci asprimea feței lor nu trebuie să și-o îmbânzească numai decât, ci să stăruiască de a întoarce numai cu mare greutate favorul pe care l-a pierdut copilul, și să amâne deplina împăcare până ce supunerea și buna purtare, mai exemplară decât de obicei, nu vor adevări cu totul îndreptarea copilului. Dacă părinții nu vor purcede așa, pedeapsa va deveni, prin obișnuință, ceea ce e de sine înțeles pentru copil, și va pierde orice influență: o greșală, pe care o pedepsești și apoi o ierți, va părea tot așa de naturală și adusă de necesitate, ca și cum vine una după alta seara, noaptea și dimineața.

31. Intru ce privește numele bun, vreau să observ numai atâta, că el deși nu e adevăratul temeu și adevărata măsură a virtuții, totuș el e cel mai apropiat de ele. Fiindcă el reprezintă mărturia și aplauzul pe care mintea altor oameni îl dă, ca printr'o obștească potrivire de păreri, acțiunilor corecte și virtuozitate, numele bun este cea mai proprie călăuză și o îmboldire fără smin-teală pentru copii, până ce ei devin capabili de a nemeri însiși o hotărîre și de a afla prin propria lor rațiune ce este corect.

32. Aceste considerațiuni ale mele pot arăta

părinților cum trebuie să se poarte când dojenesc ori când laudă pe copiii lor. Dojana și ocară, pe cari câteodată cu greu le poți ocoli, trebuie să se facă nu numai serios, liniștit și cu vorbe fără patimă, ci și numai între patru ochi și în tăcere; însă lauda, pe care o merită copiii, să li se dea în fața altora. Aceasta e o îndoită răsplătire, fiindcă lauda se răspândește. Însă sila părinților de a da în lume greșelile copilului, îl face pe acesta să pue mai mare preț pe buna sa reputație și-i dă îndemn să păstreze cu atâta mai zelos buna părere a oamenilor despre dânsul, pe care el crede că ei într'adevăr o au. Când însă el, expus rușinii prin darea în vileag a greșelilor lui, trebuie să piardă toate acestea, iat-o atunci înlăturată bariera care-l opreă, și el se va interesa cu atâta mai puțin de a-și păstra buna părere a oamenilor, cu cât se va îngrijii mai mult că buna sa reputație e pătată în ochii lor.

33. Dar dacă am proceda corect cu copiii, n'am avea de întrebuințat obișnuitele răsplătiri și pedepse așa de des, pe cât ne închipuim și după cum prin uzul general s'a făcut regulă. Pentrucă tot răsfățul lor, jocurile și purtarea lor copilărească, întrucât se împacă cu respectul ce li se cuvine celor de față, ar trebui lăsate cu totul libere și fără de-a li se pune margini, și s'avem cea mai largă indulgență cu ele. Dacă am așteptă — după cum ar trebui să se întâmple — ca timpul, exemplele bune și anii mai vârstnici să vindece aceste greșeli, cari de altfel sunt proprii ale etății copilărești mai mult decât ale copiilor înșiși, atunci ar dispărea multe dintre zădarnicele și falș întrebuințatele corecțiuni cari ori nu sunt în stare să biruiască aplicările naturale ale copilăriei (și astfel prin obișnuință mic-

șorează efectul, iar într'alte cazuri îl zădărnicesc cu totul), ori, când sunt destul de energice ca să înăbușe veselul neastâmpăr al acestei vârste, nu servesc la alta decât să le ruineze constituția fizică și cea psihică. Dacă vr'odată zgomotul și uruiala jocului lor, neliniștind societatea și locul unde s'au aflat, a fost prea din cale-afară — iar asta se poate întâmpla numai în cazul când se află și părinții lor acolo — atunci o privire ori un semn al tatălui ori al mamei (dacă aceștia și-au întărit respectul, așa cum se cuvine) e deajuns ca să-i îndepărteze ori să-i aducă la liniște. Pofta lor de joc, pe care natura a adaptat-o așa de înțelepțește vârstei și constituțiunii lor, ar trebui mai de grabă ațâțată decât înăbușită și restrânsă, tocmai pentru a le păstră dispoziția sufletească și a le întări puterea și sănătatea. Ba, arta cea mare stă tocmai într'asta: să facem așa, ca tot ce au de făcut, să le fie spre joc și trecere de vreme.

34. Iar acum să-mi fie ertat să amintesc o împrejurare, pe care eu o țin de cea mai mare greșală în educația de pân'acum, anume că încercăm în toate ocaziunile memoria copiilor cu regulile și preceptele pe cari de cele mai multe ori nu le pricep și regulat le uită tot așa de iute precum li s'au și dat. Dacă îi punem să facă vr'un lucru, ori să-l facă altfel, și ei uită să-l facă ori îl fac în chip stângaci, atunci să-i punem să-l facă iarăși și iarăși până ce-l fac cum se cade. Printr'asta ajungem la două foloase: întâiu, vedem dintr'asta dacă lucrarea cerută dela ei a fost o lucrare pe care ei pot într'adevăr s'o face, sau pe care putem cu bună dreptate s'o așteptăm dela ei (pentru că uneori li se impun copiilor lucrări pentru cari, punându-i la probă, îi găsim incapabili, deci ar fi trebuit să-i învățăm și să-i deprindem mai

întâiu aceste lucruri, înainte de-a-i sili să le facă. Inșă, vezi, că pentru educator e cu mult mai ușor să poruncească decât să dea învățatură!) Al doilea câștig este, că, prin repetarea aceleleași lucrări până ce ea le devine obicei, executarea lucrării nu mai atârnă de memorie și de reflexiune (cari sunt tovarășe ale înțelepciunii și ale bătrâneții, nu ale copilăriei), ci ea le devine a doua natură. Pe cât de firesc lucru este răsufarea, tot așa este printr'o necurmată deprindere, pentru un om bine crescut, a se înclină în fața unui domn care-l salută și a i-se uita în față când vorbește cu el: pentru asta el n'are trebuință nici de meditare nici de aducere aminte. Dacă tu îndreptezi vr'o greșală a copilului tău în chipul acesta, ea va fi îndreptată pentru totdeauna, și astfel tu poți să le plivești pe toate una după alta, și să sâdești deprinderile pe cari le vrei tu.

35. Eu am văzut părinți cari au încărcat memoria copiilor cu atâtea reguli, încât bieților de ei nu le eră cu puțință să ție în cap nici măcar a zecea parte din ele, necum să le și urmeze. Cu toate acestea ei au fost pedepsiți fie cu dojană, fie cu bătae pentru călcarea preceptelor celor date așa de în de-avalma și adeseori cu totul tot nepotrivite.

Urmarea naturală a acestui lucru a fost că copiii nu mai dădeau nici o atențiune la cele ce li se spuneau, fiindcă vedeau bine că toată atențiunea de care erau capabili nu eră în stare să-i scutească de călcarea preceptelor și de pedeapsa ce urmă.

Caută deci, și dă fiului tău cât se poate de puține reguli, sau mai de grabă mai puține decât prea multe, și numai ce ar fi absolut de nevoie. Pentrucă dacă-l îneci în prea multe reguli, e fatal

să se întâmple una din două: ori vei trebui să-l pedepsești foarte adesea, (ceeace e cu urmări rele, pentrucă face pedeapsa prea deasă și prea obișnuită) ori vei fi nevoit să lași nepedepsită călcarea unora dintre preceptele tale, iar printr'asta ele firește devin fără valoare și autoritatea ta a început să scază în ochii lui. Dă-i numai puținele legi, dar după ce le-ai dat, vezi să fie păzite. Ani puțini cu legi puține; iar după ce va mai crește, atunci poți, dacă o regulă s'a întărit bine prin deprindere, să mai adaogi altă regulă.

36. 1) Dar nu trebuie să scăpăm din vedere, că copiii nu trebuie educați prin reguli cari le fug neconținut din memorie. Ceeace, după a ta judecată, ei trebuie negreșit să facă, asta întărește-o în ei prin neobosită deprindere, ori de câte ori și se dă ocaziunea, și, dacă e cu putință, creează-ți însuși ocaziunea. Printr'asta se naște în ei obiceiul, care, înrădăcinat odată, lucrează de sineși pe nesimțite și în mod natural, fără de ajutorul memoriei. Inșă aici trebuie să-ți indic două măsuri de precauțiune. Una este: întru deprinderea lucrării pe care o voim să devie obicei într'inșii, să-i îndemnăm cu vorbe prietenești și cu dojeni blânde, ca și când am voi să le amintim ceva ce-au uitat, nu înșă cu muștrări aspre și cu vorbe de ceartă ca și când ei ar fi tăcut într'adins o greșală. A doua este, să nu încerci a sădi într'inșii prea multe deprinderi deodată, ca nu cumvâ prin varietatea lor să se nască o confuziune și astfel să n'ajungi la nici un rezultat cu nici una. Când o deprindere le-a devenit ușoară și cu totul ca ceva natural, atunci poți să treci la alta.

2) Acest chip de a învăța copiii prin deprindere repetată — adică de a-i pune să facă aceeași lucrare iarăș și iarăș, sub ochii și sub conducerea

educatorului, până ce s'au obișnuit s'o facă bine— și nu celalalt chip care se bazează numai pe precepte ce li se încred memoriei, are atâtea avantagii, ori din care parte vrei să-l privești, încât eu nu pot decât să mă mir (dacă te mai poți miră de relele obișnuite fie în orice lucru ar fi) cum a fost cu putință să fie așa de neglijat! Eu am să mai arăt și alt chip, care tocmai acum îmi vine în minte. Printr'acest metod vom vedea dacă ceea ce cer educatorii dela copil este potrivit aptitudinilor sale și dacă e conform inclinațiilor naturale și constituțiunii copilului; pentrucă și asta trebuie s'o avem în vedere când e vorba de o adevărată educațiune. Noi nu putem spera să schimbăm cu totul natura copiilor, sau să facem dintr'unul vesel un serios și un meditativ, dintr'unul melancolic un svânturat, fără ca să nu-i stricăm. Dumnezeu a imprimat fiecărui om un anumit temperament, pe care poate, ca și forma trupului, i-l putem puțin îmbunătăți, dar pe care cu greu putem să i-l schimbăm cu totul sau să i-l transformăm într'unul protivnic.

3) Cine are de-a face cu copiii, trebuie să le studieze bine și firea și aptitudinile și să încerce prin probe dese care e direcția naturală a lor și ce le este mai potrivit. El ar trebui să judece ce le lipsește, și dacă sunt capabili prin străduință să-și însușească ce n'au și să se facă îndemânateci prin deprindere, și dacă încercările lui au să-i răsplătească truda. Pentrucă în multe cazuri singurul lucru pe care-l putem face și spre care tindem este să întrebuițăm în chipul cel mai bun darurile naturii spre a abate greșelile și viciile cătră cari năzuesc acest soi de suflet, și de a le dezvoltă toate destoiniciile de cari sunt capabile. Inclinarea naturală a fiecăruia ar trebui dez-

voltata aşă de mult, pe cât e numai cu putinţă; însă încercarea de a-i altoi cuiva o înclinare se va dovedi numai ca o trudă zadarnică, iar ceea ce este spoit în chipul acesta va fi, în cel mai bun caz, un lucru ne-la-locul său şi totdeauna va avea neplăcuta întâișare a silniciei şi a afectării.

4) Afectarea, o mărturisesc, nu este un timpuriu defect al vârstei copilăreşti, nici productul unei naturi necultivate. Ea nu ţine de clasa buruenilor cari cresc prin pustietăţi sălbatice şi neştiutoare de plug, ci în straturi de grădină sub mâna neglijentă sau îngrijirea nepricepătoare a unui grădinar. Indemânare şi ştiinţă şi un anumit simţ pentru nevoia unui traiu bun, acestea sunt cele de trebuinţă pentru a naşte într'un om înclinarea spre afectarea care veşnic se trudeşte să îmbunătăţească defectele naturale şi veşnic are laudabila năzuinţă de-a plăcea, cu toate că totdeauna îşi greşeşte ţinta. Cu cât îşi dă mai multă străduinţă de-a dobândi aparenţa drăgălăşiei, cu atâta ea se îndepărtează de dânsa. Din cauza aceasta, afectarea trebuie veghiată cu foarte multă grijă, pentru că ea este un deosebit defect al educaţiunii — al unei educaţiuni răsturnate cu susul în jos, fireşte — dar al uneia care prinde foarte multe jertfe în mreaja ei, fie din cauza propriei rătăcirii a afectatului, fie dintr'a relei conduceri a acelor cari s'au ocupat cu dânsul.

5) Cine vrea să ştie ce este drăgălăşia cea care totdeauna place, va afla că ea se naşte din puiivirea cea firească ce s'arată între respectiva lucrare şi acea dispoziţie sufletească dintru care a pornit.

O fiinţă prietenoasă, îngăduitoare şi totdeauna amabilă trebuie să ne placă totdeauna, oriunde am întâlni o. Un temperament liber, stăpân pe sineşi şi pe acţiunile sale, nu cu porniri josnice

și iubitor de nimicuri, nu sumeț și uitându-se numai de sus, și nepătat cu nici un defect care să-ți sară în ochi, unul ca acesta captivează pe ori și cine. Tot așa ne plac și lucrările ce pornesc dintr'un temperament așa de bine întocmit, ca semnele cele mai limpezi ale lui, și fiindcă ele sunt pâna la un punct o naturală revărsare a dispozițiilor sufletești și a constituțiunii psihice, și ele trebuie să fie tot așa de naturale și de nesilite. Intr'asta mi se pare mie că stă acea frumusețe care se manifestează în lucrările unor anumiți oameni și dă o vază la orice fac, și pe toți de cari ei se apropie, îi captivează, fiindcă ei printr'o continuă deprindere și-au format astfel purtarea în societate, și toate acele mărunte dovezi de stimă și de politețe pe cari le dezvoltă natura ori conveniența, el și le-a și însușit așa de îndemânatec, încât ele nu ne par studiate ori artificiale, ci o naturală manifestare a unui temperament plăcut și a unei dispozițiuni fericite.

6) La rândul ei însă, afectarea este o imitare silită și respingătoare a unei purtări care ar trebui să fie naturală și nesilită, și de aceea e lipsită de frumusețea care însoțește naturalul; pentru c'aici e o veșnică contradicere între lucrarea exterioară și dispoziția internă a sufletului, și anume într'aceste două direcțiuni: 1. Orică unul vrea s'arate, prin exteriorul său, o dispoziție sufletească pe care el tocmai în vremea aceasta n'o are, ci se trudește numai printr'o purtare silită să arate c'ar fi având-o, însă într'asă chip, încât sila ce și-o impune se trădează singură. Astfel fac uneori oamenii, ca și când ar fi triști ori veseli ori prietenoși, pe când ei într'adevăr nu sunt.

7) Intr'al doilea caz ei nu se trudesesc s'arate

dispoziții sufletești pe cari nu le au, ci își manifestează pe acelea pe cari le au printr'o purtare care nu e conformă cu ele. În felul acesta sunt, în societate, toate mișcă.ile silite, acțiuni, vorbe, priviri, cari într'adevăr ar trebui să exprime în fața societății stimă ori delicateță, ori mulțumire, ori plăcere de-a fi în mijlocul ei, însă nu sunt semnele cele adevărate și naturale nici pentru una nici pentru alta, ci mai degrabă dovedesc că nouă ne lipsește ceva sau că ne-am înșelat. La asta vina cea mai mare o poartă adeseori imitarea altora, fără de-a deosebi ce este la aceștia drăgălaș și ce este propriu numai caracterului lor. Însă afectarea de orice fel ar fi, și ori de unde și-ar lua nașterea, este respingătoare, pentru că noi din natura noastră urim ce este imitat și dezaprobăm pe aceia cari nu pot face nimic mai bun spre recomandarea lor.

8) O natură simplă și neartificială, e cu mult mai bună decât necuviințele artificiale și toate aceste feluri studiate ale unei purtări sucite. Lipsa vr'unei dibăcii ori un defect în purtarea noastră, care nu corespunde regulilor severe ale buneii cuviințe, scapă de multe ori și de privirile noastre și de dojană. Însă afectarea în vr'un punct al purtării noastre, ne pune în lumină deplină defectele și niciodată nu întârzie de a atrage atențiunea tuturor spre noi, ca și când am fi lipsiți de sinceritate și de cuminenie. De aceea educatorii trebuie să poarte cu atât mai mare grijă de asta, pentru că afectarea, cum am arătat, este o urâtenie câștigată, pe care o pricinuim printr'o educație rău înțeleasă, și de care se fac vinovați numai puțini și numai aceia cari au pretențiunea de a fi cu totul «cavaleri» și cari odată cu capul n'ar îngădui să fie înșirați printre acei ce n'ar fi știind ce se

cuvine prin saloane și ce pretinde «bon-tonul». Ba, dacă nu greșesc, afectarea își are începutul în comodele povețe ale acelora cari dau regule și aduc exemple, fără ca să însoțească instrucțiunile lor cu deprinderea și tăra ca să pue pe elevi să repeteze în fața lor respectivele mișcări, ca să pue frâu celor ce le fac necuviincios sau silit, și astfel să desvolte în ei dibăcii cuviincioase și potrivite firii lor.

37. 1) Așa numitele maniere, pentru cari copiii sunt așa de adeseori chinuți și trebuie să asculte așa de multe muștrări cu bune intenții ale prea înțeleptelor bone și ale educatricelor, ar trebui învățate, după părerea mea, mai mult prin exemple decât prin regule; atunci și copiii, bine înțeles ținându-i departe de societățile rele, și-ar face o mândrie din faptul că se poartă cum se cade și în felul altor oameni, fiindcă ar băga de seamă că pentru asta ei sunt iubiți și laudați. Dacă însă, printr'o neglijență în punctul acesta, copilul n'ar ști cum trebuie să scoată pălăria ori să facă un compliment mai drăgălaș, maestrul de joc o să îndrepteze acest defect și o să îndepărteze toate acele asprimi ale naturii pe cari lumea cea de sus le numește țărănești. Și fiindcă mie-mi pare că nimic nu dă copiilor atâta siguranță și bunăcuviință și nimic nu-i face mai dibaci pentru contactul cu cei mai bătrâni, decât dansul, de aceea cred că trebuie să-i lăsăm să învețe a dansa, de îndată ce sunt în stare să învețe. Pentrucă, deși dansul stă numai în drăgălășia exterioară a mișcărilor, totuș el dă copiilor, în felul său propriu, mai mult decât orice alta o bărbăție a gândirilor și a purtării. De altfel, eu aș vrea să nu chinuim pe copii cu prea multe nimicuri și parfumării deșarte ale «bon-tonului».

2) Să nu ne îngrijim niciodată de acele defecte la copiii, despre cari știm, că bătrânețea are să le îndrepteze. De aceea lipsa de adevărată politețe în purtare, când politețea nu lipsește din inimă — pentrucă în inimă trebuie să ne îngrijim ca să fie sădită cât de devreme — nu trebuie să ne cauzeze nici cea mai mică grije, câtă vreme sunt mici copiii. Când sufletul lor gingaș este pentru părinții și institutorul lor plin de venerațiune (care se întemeiază pe iubire, stimă și pe teama de a nu-i ofensă) și când ei arată stimă și sentimente bune către fiecare, atunci acest respect îi va învăța de sineși chipurile în cari trebuie să se manifesteze, adică într'acelea pe cari ei, după propria-le observațiune, le-au văzut că sunt mai iubite. Să păstrăm în copil numai principiile bunătății naturale și a purtării prietenoase, să i le facem acestea prin laude și răsplătiri și prin amabilitățile ce răsar dintr'acest fel de relații să-i devie năravuri, și după ce odată ele vor prinde rădăcini în suflet și prin exercitare se vor fortifica, atunci să n'avem nici o grije: podoaba bunelor moravuri în societate și formalitățile manierelor de salon se vor arăta totdeauna la timpul potrivit, dacă vom purta grija ca ei să treacă — după ce vor ieși de sub paza bonelor — în supravegherea unui bărbat bine crescut care va avea să fie educatorul lor.

3) Câtă vreme copiii sunt mici, trebuie să fim indulgenți cu ori și ce faptă nerescuțioasă, care nu poartă semnele mândriei vanitoase și a răutății; acestea însă trebuie combătute fără cruțare, de îndată ce s'arată în cine știe ce acțiune a lor, prin mijloacele arătate mai sus. Celea ce le-am spus despre maniere n'aș voi să fie înțelese așa, ca și când eu n'aș permite aceluia, cari sunt

destul de inteligenți pentru asta, de-a aduce cu încetul la forma cea adevărată mișcările și purtările copilului câtă vreme e încă mic. Pentru copii ar fi un mare avantaj dacă ar avea pe lângă ei, de când încep să facă primul pas, oameni cari ar fi destul de dibaci într'asta și ar pricepe să afle adevăratul drum. Eu mă plâng de altceva, mă plâng că lumea, în punctul acesta, umblă anapoda. Copii, cărora niciodată nu li s'a vorbit despre bunacuviință și altele asemenea, sunt adeseori certați — mai ales când sunt străini de față — că ei ba într'asta ba în ceea ar fi greșit cine știe ce împotriva «bunei purtări» în societate, și de aceea trebuie bieții să sufere ocări și să asculte precepte asupra chipului cum trebuie să salute, cum trebuie să facă un compliment ș. a. asemenea. Cu toate că respectivii părinți au mutra că ar fi voind să îndrepteze pe copii cu aceste dojeni, ei o fac într'adevăr de cele mai multe ori numai spre a-și acoperi propria rușine, și ei aruncă — de multe ori cu destulă patimă — vina pe bieții copii, ca s'o abată dela ei, și astfel străinii cei de față să nu ascrie reaua purtare a copiilor tocmai lipsei de grijă și de intențiune a părinților.

4) Pentrucă, întru cât privește copiii, ei prin acest soi de predici ocazionale nu se îndreptează nici cât un fir de păr. Noi trebuie să le arătăm alte dați ce au de făcut și prin exercitare repetată să le întărim obiceiul de-a se purta cum se cuvine, nu însă să-i ucidem așa dintr'odată cu discursuri spre a face bieții ceea ce n'au știut cum trebuie s'o facă așa cum ar fi trebuit, fiindcă nu i-am obișnuit niciodată s'o facă. A-i certă și a-i cicăli la orice ocaziune, asta nu însemnează a-i învăța, ci a-i chinui și a-i martiriza fără nici un

scop. Mai bine să-i lăsăm cu totul în pace, ca și când n'ar fi făcut nimic, decât să-i ocărîm pentru o greșală care nu este proprie a lor și pe care ei nu sunt în stare s'o îndrepteze, oricât am vorbi cu ei despre asta. Ba, ar fi cu mult mai bine ca neatențiunea naturală și copilărească și nepurtarea lor de grije să o lăsăm în grija anilor mai vârstnici, decât să aruncăm asupra lor dojeni așa de dese și de neîntemeiate, cari nu le dau și nu le pot da o purtare mai drăgălașe. Dacă li-e firea bună și înzestrată cu principiile unei bune purtări, atunci timpul și experiența va rotunzi mare parte din asperitățile cari, din lipsa unei mai bune povățuiri, le-au rămas lipite de latura exterioară a sa. Bine înțeles, numai când ei vor fi crescuți într'un mediu bun; dacă vor crește într'un mediu rău, atunci toate regulele de pe lume, toate povățuirile cu putință nu vor fi în stare să le dea o mai bună purtare. Pentru că trebuie să privim ca un adevăr incontestabil faptul că societatea în care se învârtesc și felul în care se poartă cei cari le stau primprejur au cea mai mare influență asupra purtării lor, în ciuda tuturor învățătorilor celor mai buni și a regulelor celor mai bine formulate. Copiii—ba, și oamenii mari—se lasă a fi conduși de exemplu, în cele mai multe lucruri. Noi suntem cu toții un fel de cameleon care își schimbă culoarea totdeauna după lucrurile cari îl înconjoară; tocmai de-aceea nu trebuie să ne mirăm de copii că ei înțeleg mai bine ceeace văd decât ceeace aud.

38. Am vorbit mai sus de un mare rău care li se aduce copiilor din partea servitorilor, prin aceea că aceștia prin lingușirile lor slăbesc și nimicesc bunele povește ale părinților și printr'asta

le micșorează autoritatea¹⁾. Aici s'arată acum alt rău și mai mare, care face să sufere copiii prin relele exemple ce le văd la servitorii cei mai de jos.

Copiii trebuie ținuti departe, dacă e cu putință, de o atare societate, pentru că molipsirea prin exemplele rele ale servitorilor strică îngrozitor și otrăvesc copiii, ori de câte ori vin în atingere cu ei, atât ce le privește purtarea cât și virtutea. Dela servitorii imorali și inculți ei învață adeseori vorbe rușinoase, ștregării răutăcioase și vicii, pe cari, poate, ei n'ar fi avut ocaziunea să le cunoască toată viața lor.

39. E greu să ne păzim cu totul de această calamitate. Tu vei avea mare noroc, dacă n'o să ai niciodată vr'un servitor bătăran și vicios, și dacă fiii tăi nu vor fi molipsiți cu nimic dela dânsul. Dar trebuie să facem tot ce putem spre a ține, cât e cu putință, copiii în societatea părinților lor și a acelora în grija cărora sunt dați. Spre scopul acesta nu trebuie să le facem o povară prezența părinților; să le permitem toată libertatea potrivită vârstei lor și toată voia, și să nu-i ținem, când sunt sub ochii părinților și ai institutorului, sub un regim sever de care n'ar fi nevoie. Dacă pentru ei aceasta e o închisoare, nu e de mirat, că lor nu le place într'însa. Nu trebuie să i oprim de-a fi copii, de-a se jucă și de a se purta copilărește; trebuie să-i oprim numai de-a nu face rele. Toată cealaltă libertate s'o aibă. Apoi, ca să iubească societatea părinților, numai aici și numai din mâna lor au să primească toate cele plăcute pe cari obișnuim a le da copiilor. Servitorilor să le fie oprit a se linguși pe lângă copii,

1) § 29.

dându-le băuturi tari, vin, poame, jucării și altele de-acestea cari îi fac să le fie dragă societatea servitorilor.

40. 1) Fiindcă am adus vorba despre societate, mai că-mi vine s'arunc condeiul și să nu te mai supăr cu acest subiect. Fiindcă ea poate mai mult decât regulele, preceptele și povețele, mi s'ar părea că poate ar fi cu totul zadarnic să-ți dau explicații lungi asupra altor lucruri, câtă vreme asupra acestui subiect trebuie să vorbesc aproape fără niciun folos. Pentru că mulți au să mă întrebe: Ce să încep eu cu băiatul meu? Dacă-l voi ține tot în casă, mă tem că are să ajungă tiranul meu; iar dacă-l trimit de-acasă, cum să pot eu să-l păzesc de molipsirea brutalității și a viciilor cari sunt așa de obiștești? În casa mea, poate, va rămâne mai nesticat, dar și mai prost în ceea ce privește lumea; fiind în casă lipsit de variația societății și obișnuit absolut numai cu aceleași fețe, când va eși în lume va fi un excentric ori un cască-gură.

2) Eu mărturisesc, că ambele laturi au inconveniente lor. Contactul cu lumea externă are să-l facă negreșit mai îndrăzneț și mai propriu de-a se mișcă între copiii de vârsta lui și de-a se măsura cu ei; emulațiunea între colegii de școală aduce adeseori viață și zel în tinerii oameni. Inșă până ce vei află tu odată o școală, în care învățătorul are puțința de-a se interesă de moravurile elevilor săi, o școală care poate arătă tot așa de mari succese în truda ei de-a formă sufletele spre virtute și purtare corectă în viața socială, cât de mari succese poate arătă în exercitarea gurii copiilor în rostirea limbilor clasice: până atunci trebuie să mărturisești că tu nu cunoști valoarea lucrurilor, dacă limba Grecilor vechi

și a Romanilor o pui mai presus decât virtuțile acelea cari au făcut pe aceste popoare să fie așa de vrednice. Vreau să zic, dacă tu ții că e just să vinzi nevinovăția și virtutea copilului tău pentru puținică grecească și latinească. Pentrucă ce se ține de acea îndrăzneală și vioiciune a spiritului, pe care și-o însușesc tinerii între colegii lor de joc la școală, să știe că ea are o doză așa de mare de brutalitate și de obrăznicie nesuferită încât acest chip necuviincios și nenobil de a te strecură prin lume trebuie mai târziu părăsit, și toate spoelile acestea ale școlii trebuie spălate, spre a face loc unor principii mai bune și acelor moravuri cari fac pe bărbatul cu adevărat vrednic. Cine stă să judece, cât de negrăit de deosebită este arta de a trăi corect și de a-ți îndeplini toate datoriile în lume așa cum se cuvine unui bărbat, cât de deosebită este, zic, de acea manieră nerușinată, brutală și plină de șiretlicuri, care să învață între băieții de școală, acela o să ajungă la concluziunea că e mai bine să preferi educațiunea în casă, și va purta grija să păstreze în casă nevinovăția și singurătatea fiului său, fiindcă aceste două sunt cele mai apropiate de acele însușiri cari fac pe bărbatul capabil și vrednic și conduc mai lezne spre ele. Nici un om nu crede și nici nu se teme că sficiunea naturală și modestia în care a fost crescută fată-sa o vor face o femeie mai puțin cultă și mai puțin capabilă. Când va intra ea în lume, contactul cu societatea îi va da în curând o siguranță cuviincioasă; iar ce privește bărbații, tot ce este la ei manieră sgomotoasă și brutală, poate lipsi. Pentrucă statornicia și curajul, după cum le înțeleg eu, nu stau în brutalitate și în obrăznicie.

3) Virtutea se câștigă mai cu greu decât cunoștința

lumii, și, dacă ea odată s'a stins într'un suflet tânăr, rar se mai recâștigă. Sficiunea și necunoștința lumii, cele două defecte cari i se impută educațiunii în casă, nu sunt urmările fatale ale acestei educațiuni, și chiar de-ar fi, nu sunt rele fără vindecare. Viciul e un rău cu mult mai îndărătnic și deci mai primejdios decât aceste două, și tocmai de aceea trebuie să te ferești în prima linie de el. Dacă trebuie să ne păzim cu multă grijă de acea moliciune idioată care enervează adeseori pe copiii ce au fost răsfățați în casă, asta o facem mai ales de dragul virtuții, ca nu cumva un temperament așa de lasă-mă-să-te-las să nu fie prea primitiv de influențe vicioase și ca nu cumva băiatul, novice în lume, să fie lăsat pradă stricăciunii. Un tânăr, înainte de a părăsi casa părintească și supravegherea educatorului său, trebuie înarmat cu statornicie de caracter, și cu cunoștințe despre oameni și lume, asigurându-i astfel virtuțile, spre a nu fi dus pe o cărare primejdioasă sau spre o prăpastie fără mântuire înainte de ce-ar fi cunoscut îndeajuns pericolele contactului cu oamenii și înainte de a avea destulă tărie de a nu se da biruit de orice ispită. De n'ar fi pentru asta, atunci n'ar fi nici o nevoie așa de mare de a preîntîmpina de timpuriu tâmpenia și necunoștința de lume a tânărului. Contactul cu lumea i-ar vindeca în mare parte aceste defecte; dar dacă bănuim că aceasta poate ar dăinui prea mult, atunci educatorul are un temei destul de urgent de a îndrepta defectele acestea în casă. Pentru că dacă trebuie să ne dăm silința de a-i da de timpuriu siguranță și purtare de bărbat, asta trebuie s'o facem mai ales pentru a-i protege virtutea pe timpul cât va fi în lume singur de capul său.

4) De aceea e lucru pe dos când în schimbul unei purtări încrezute și a unei anumite îndemânări de a se ști strecură prin lume, îi sacrificăm nevinovăția, prin contactul cu copii rău crescuți și vicioși. E pe dos, fiindcă scopul de căpetenie al acelei statornicii, al acelei conduceri de capul său este tocmai păstrarea virtuții. Dacă încrederea și îndemânarea se întovărășesc cu viciul și toate trei îl ajută pe drumul rățăcirilor, atunci fiul tău cu atât mai sigure pierdut; atunci tu trebuie ori să-l desveți de tot ce a învățat dela colegii sai de școală ori să-l lași să se piardă. Tinerii vor învăța negreșit siguranța purtării în lume, dela bărbății cu cari vor veni în contact, atunci când va fi timpul, iar aceasta e totdeauna destul de timpuriu. Până atunci modestia și supunerea sunt cu mult mai potrivite ca mijloace ale învățământului, și deaceea să nu-ți faci multă bătae de cap de a-l înarmă înainte de timp cu încredere. Ceea ce ne cere mai mult timp, mai multă trudă și stăruință, este a le sădi principiile și exercitarea virtuții și a bunei purtări: cu aceste arme trebuie înzestrați băeții, arme cari nu li se vor tocî așa de lesne și nici așa de încurând.

5) Voiu încercă s'arăt într'alt loc ¹⁾ cum trebuie tinerii formați pentru contactul cu oamenii și cum trebuie întroși în lume când sunt maturi pentru asta. Inșă cum ar putea un băiat, care trăește în mijlocul unei bande amestecate de copii ștregari și care la jocul oinei pricinuește mereu gâlcevi și la azvârlirea gologanului învăț să înșele, cum ar putea acesta, prin apucăturile acestea, să devie capabil de o purtare mai aleasă și just în afacerile sale, asta eu n'o pot

¹⁾ § 64 la sfârșit și § 40, aliniatul ultim.

pricepe. Și iarăș, e greu de priceput, ce însușiri, dintre acelea pe cari de obicei le găsește la o ceată de tovarăși de joc — așa cum școala îi adună dela părinți de toată mâna — ce însușiri și-ar putea dobândi un copil, încât tatăl său să dorească câștigarea lor. Cine poate suportă cheltuelile unui institutor în casă, acela cu siguranță poate da fiului său o purtare mai frumoasă, gânduri mai bărbătești și un sentiment pentru tot ce e vrednic și cuviincios — pe lângă un mai mare progres în învățământ — decât oricare altul în școală. O spun asta, nu pentru că aş aveà de criticat în punctul acesta pe învățătorii publici, sau că aş fi de părerea că asupra lor trebuie să aruncăm vina. E mare deosebirea între doi sau trei copii dintr'aceeași casă și între trei ori patru duzini de copii cari locuesc unii aici, alții dincolo: de-ar fi zelul și dibăcia învățătorului oricât de mare, totuș e cu neputință pentru el să ție în ochi cincizeci ori o sută de școlari peste timpul cât ei stau împreună în clasă. Și nici nu e de așteptat dela el ca să-i învețe cu succes altceva decât lecțiile din carte; nu, pentru că cultivarea sufletului și a moravurilor cere o atențiune necurmată și o ocupare specială cu fiecare copil în deosebi, ceea ce e cu neputință la o gloată așa de mare, și i-ar fi absolut cu neputință — chiar de-ar aveà destul timp — să studieze și să îndrepteze greșelile speciale și pornirile rele ale fiecărui individ, câtă vreme copilul e lăsat cea mai mare parte din cele 24 de ceasuri singur de capul său și pradă preaputernicei molipsiri a camarazilor săi.

6) Știu că sunt părinți, cari fac observarea că oamenii îndrăzneți și neastâmpărați au cele mai mari succese adeseori, în ce privește favorul sorții, și

de aceea ei văd cu drag pe fiii lor că sunt de timpuriu obraznici și vioi, privesc aceasta ca un bun augur că dragii lor copii ca bărbați vor face carieră, și consideră toate ștregăriile pe cari le fac camarazilor lor de școală, sau pe cari le învață dela aceștia, ca adevărate progrese în arta de-a trăi și de-a înainta în lume. (Imi iau totuș voia să observ că oricine, care pune temelia fericirii fiului său în virtuți și într'o educație bună, își alege un drum sigur și veghiat.) Nu ștregăriile răutăcioase și nerușinate, după cum se obișnuiesc între copiii de școală, nu purtarea lor mitocănească între dânșii, nu bineconceputul plan de-a devastă împreună o grădină cu poame, nu acestea fac pe bărbatul vrednic, ci principiile dreptății, a sentimentelor nobile și a trezviei, în legătură cu străduința și cu prudența, toate însușiri pe cari după a mea judecată nu le prea învață școlarii unul dela altul. Dacă însă un tânăr de familie bună, crescut în casă, n'a învățat aici mai mult decât ar fi putut să învețe în școală, atunci tatăl său și-a ales foarte nenimerit educatorul. Ia un băiat din băncile cele dintâiu ale unei școale latinești și altul de aceeaș vârstă, care a fost crescut în familia tatălui său așa cum trebuie, și du-i deodată într'o societate bună și și vezi apoi care dintre doi va dovedi o purtare mai bărbătească și care va convorbi cu străinii având o mai sigură îndemânare?. Aici, cred eu, purtarea încrezută a băiatului din școală nu-i va fi de nici un folos, ori îl va face de rușine: dacă siguranța care o are e de așa fel că-l face dibaciu numai în contactul cu băieții, atunci mai bine ar fi să n'o aibă deloc.

7) Dacă e să credem tânguiri generale, viciile astăzi progresează așa de repede și răsar în

oamenii tineri așa de timpuriu, încât e cu nepuțință să păzești pe un copil de molipsirea ce crește mereu, dacă-l lași expus tuturor primejdii lor în gloata de afară, sau dacă lași ca întâmplarea sau și propriile-i porniri să-i aleagă societatea din școală. Prin ce fatalitate au sporit între noi așa de tare viciile în anii acești din urmă, și prin ce mâni au crescut până la o stăpânire așa de nețârmurită, asta o las s' o cerceteze alții. Eu aș dori numai, ca acei ce se tânguesc de groaznica scăpătate de pretutendeni a evlaviei creștinești și a virtuții și cari se plâng de lipsa de educațiune potrivită și de oameni cu învățătură în clasele cele distinse ale generației noastre, aș vrea, zic, să înceapă a chibzui cum le-am putea restaura pe toate în generațiile viitoare. Pentru că un adevăr stă neclintit: că dacă temelia restaurării nu vom pune-o în educațiune și în cultivarea tineretului, toate opintirile noastre celelalte au să fie zadarnice. Dacă nu purtăm grije și nu preîntâmpinăm corupțiunea, moliciunea și ticăloșia tineretului nostru, e ridicol să mai așteptăm ca acei ce au să apară în curând pe scena vieții să fie împodobiți cu acea cultură și cu acele virtuți și destoinicii cari au adus atâta onoare Angliei până acum în lume. Mai că aș fi adăogat pe lângă ele și curajul, cu toate că pe acesta îl privim ca o moștenire naturală a Englezilor. Cele ce se vorbesc despre niște lupte navale mai de curând, purtate în așa fel încât strămoșii noștri s' ar fi mirat de ele ca de un lucru necunoscut, îmi dau ocaziunea să constat că prin corupțiune scapătă curajul în oameni, și că virtutea rar mai poate subsista când desfrâul a stins în suflete sentimentul pentru adevărata onoare. Ba, eu știu că nu e cu puțință să-mi numești vr'o

națiune — oricât de vestită ar fi fost pentru vitejia ei — care și-ar fi păstrat mai departe onoarea sa militară sau s'ar fi făcut de spaimă între vecini, după ce odată corupțiunea a rupt barierile disciplinei și după ce vicile au crescut la atâta înălțime, încât ea să se fi putut arăta cu fața necoperită fără să se zăpăcească de rușine.

8) Virtutea deci, dreapta virtute este partea cea mai grea și mai de preț pe care năzuim a o câștiga prin educațiune, ea, și nu neastâmpărata obraznicie ori alta oricare dintre măruntele arte ale înțelepciunii lumești. Virtuții trebuie să-i facă loc toate celelalte valori și calități și să-i dea prioritatea. Ea este bunul cel adevărat și trainic, asupra căruia educatorul n'are să ție numai conferințe și discursuri, ci trebuie să muncească serios spre a înzestra sufletul copilului cu virtuți și să nu înceteze până ce tânărul n'a dobândit o aplicare adevărată spre virtuți și nu și-a pus în ele tăria sa, onoarea și mulțumirea.

9) Cu cât tânărul va face mai mari progrese într'asta, cu atâta îi va fi, cu timpul, mai netezit drumul pentru celelalte desăvârșiri. Pentru că cine e obișnuit a se supune virtuții, acela nu va fi încăpățânat și turbulent la nici un lucru dintre câte i se cuvin a le face. De aceea eu nu pot da întâietatea decât educațiunii în casă, sub ochii părintelui, și al unui bun educator, fiindcă ea este drumul cel nemăsurat mai bun și mai sigur spre această țintă mare și cea mai de căpetenie a educațiunii, dacă, peste tot, putem avea o educațiune așa cum ar trebui să fie. Casele distinse arareori sunt lipsite de-o societate variată: aici ar trebui obișnuiți fiii noștri cu toate acele fețe străine cari se adună, aici ar trebui să vină în contact cu bărbați de talent și cu educație, de

îndată ce sunt capabili pentru asta. Eu nu pot înțelege de ce oamenii cari trăesc la țară să nu-și ia cu ei copiii, când fac pe la vecini vizite de politețe. Una însă pentru mine stă neclintită: părintele care-și crește în casă fiul, are, de o parte, priincioasa ocaziune de a-l aveà mai mult în societatea sa proprie și de a-i da îmboldirile cari i se par lui mai potrivite, de altă parte îl poate țineà depărtat cu mult mai bine de corupțiunea din partea servitorilor și a claselor de jos ale poporului, decum îl poate țineà când îl crește afară din casă. Negreșit însă, cele ce sunt de hotărît în cazuri speciale, ele atârnă în fond de poziția și relațiunile părinților, și de ocaziunile ce le au; dar eu cred că cea mai ticăloasă gospodărie casnică o face părintele care nu-și calcă puțin pe inimă pentru educația fiului său, pentru că educația este — oricare i-ar fi starea socială și materială — cea mai bună moștenire ce-o poate lăsa fiului său. Iar dacă, după toate acestea, tot vor mai fi unii cari au părerea că educația în casă oferă prea puțină societate, iar cea din școlile obișnuite nu este așa cum i s'ar cuveni unui tânăr din familie bună, eu cred că tot sunt destule alte căi de a ocoli inconvenientele și de o parte și de alta.

41. Fiindcă am început aici s'arăt cât de mare e înrâurirea societății și cât de aplecați suntem noi cu toții — mai ales copiii — spre imitare, îmi iau voea să mai pun la inima părinților un lucru, și anume: cine vrea ca fiul său să aibă respect de el și de poruncile sale, acela trebuie să aibă însuși mare stimă față de fiul său. *Maxima debetur pueris reverentia*¹⁾. Înaintea lui să nu faci

¹⁾ Din *Juvenal*, Sat. XIV, 47. Copiilor li se cuvine cea mai mare considerațiune.

nimic ce n'ar putea și el să facă imitându-te. Dacă ți va scăpa o vorbă, un gest, o faptă, pe care o privești ca greșală la dânsul, el cu siguranță își va acoperi greșala cu exemplul tău, și o va acoperi așa încât n'o să-ți fie lezne a te apropia de el și a-i îndrepta greșala în chipul cel adevărat. Dacă tu-l vei pedepsi pentru un lucru pe care-l vede că tu însuți îl faci, el n'o să creadă că asprimea pedepsei tale izvorește din bunăvoința care ia aminte să îndrepteze într'însul greșala, ci va fi dispus s'o ia ca o toană rea și ca o tiranie volnică a unui părinte care fără temei refuză copilului său libertatea și plăcerile pe cari sieși și le permite. Iar dacă tu îți îndreptățești libertatea ce ți-ai permis-o, arătându-i-o ca un privilegiu cuvenit anilor mai vârstnici, spre care copilul n'are voie să năzuească, atunci, în loc s'o dregi, mai rău o strici, fiindcă dai numai importanță mai mare exemplului tău și, deci, îi recomanzi fapta ta cu atât mai vârtos s'o imiteze. Tu trebuie să ai totdeauna în vedere, că băeții vreau să fie mari mai înainte decum gândim noi, și că ei vreau pantaloni nu pentru croiala și comoditatea lor, ci pentrucă a purta pantaloni este un semn al bărbăției sau cel puțin o treaptă a ei. Ceea ce spun eu acum despre purtarea părinților cu copiii, trebuie să se întindă asupra tuturor acelora cari au vr'o putere oarecare asupra lor sau de cari trebuie să aibă copiii oarecare respect.

42. Dar să ne întoarcem iarăși la capitolul răsplătirilor și pedepselor. Fiindcă, precum am spus, toate acțiunile copilăroase, orice purtare incorectă precum și tot ce timpul și bătrânețea are să îndrepteze în copil, sunt lucrări cari trebuie scoase din împărăția nulei, de aceea noi n'avem nici o nevoie să batem copiii așa de des cum în deobște

suntem obișnuiți. Dacă vom luă ca stând sub acelaș privilegiu și învățarea cetirii, a scrierii, a danțului, a limbilor străine, atunci foarte rar se va ivi într'o educațiune cu adevărat nobilă prilejul de a întrebuiță nuihua ori sila. Cel mai bun chip de a-i învăță toate acestea, este să le aducem plăcere și iubire spre cele ce li se dau de învățat, iar astea două au să le sporească zelul și străduința. Lucrul acesta nu e așa de anevoios, cred eu, dacă tratăm copiii așa cum trebuie și dacă întrebuițăm cu mare grijă răsplătirile și pedepsele mai sus arătate¹⁾, observând totodată și următoarele câteva regule în ce privește metodu învățământului.

43. 1) Nimic din cele ce au de învățat să nu li se pară copiilor o povară, și să nu li să impue ca o muncă. Tot ceea ce li se impune în felul acesta, le aduce desgust. Ei prind un fel de ură, chiar dacă lucrările ce au să facă le-au fost până atunci indiferente, ba chiar plăcute. Poruncește unui copil să bată cu biciul sfârleaza zi cu zi, la un timp anumit, ori are plăcere ori nu: să i să impue ca o datorie, pe care trebuie s'o împlinească atâtea și atâtea ceasuri și înainte și după amiazi, și vei vedeà că ai sa-l faci să urască pentru totdeauna jocul acesta. Par'că la oamenii mari e altfel? Ceea ce fac de sineși cu multă plăcere, le devine numai decât plicticos și nu pot s'o mai suferi, de îndată ce bagă de seamă că li se cere s'o facă de sila datoriei. Copiii țin tot așa de mult s'arate că ei sunt liberi, că acțiunile bune ale lor pornesc numai dela ei, că și ei sunt independenți și de sine stătători ca ori și care

¹⁾ § 26 și următorii.

dintre voi, bărbaților conștienți de faptele voastre, ori și ce ați binevoi a gândi despre dânșii.

44. 2) O urmare a acestora este, că ei, când n'au plăcere și dispoziție, nu trebuie puși să facă nici chiar acele lucruri pentru cari li s'a infiltrat o dragoste de a le face. Cine citește cu drag, ori scrie, ori cântă cu vr'un instrument, are anumite momente când nu poate avea nici un gust să facă aceste lucruri, și dacă într'un timp ca acesta el totuși să opintește să le facă, negreșit se va trudi fără nici un folos și se va amări de geaba. Așa e și la copii. Schimbarea dispoziției lor trebuie observată cu multă grijă, ca să putem întrebuița cu tolos momentele favorabile ale destoiniciei și ale plăcerii. Iar dacă aceste momente nu s'arată des, trebuie să le provocăm noi înșine prin convorbiri, ca sa aibă dispoziția trebuincioasă înainte de a-i pune la vr'un anumit lucru. Eu cred că asta nu e nuștiu ce lucru greu, pentru un educator inteligent, care a studiat temperamentul elevului său și care-și dă puțină osteneală să-i umple capul cu idei potrivite, așa ca să i facă plăcută ocupațiunea momentană. In chipul ce-am arătat s'ar economisi multă trudă și mult timp, pentrucă un copil învață de trei ori mai mult când e în «dispoziție»; de altă parte, pierde de două ori mai multă vreme și se trudește îndoit mai mult când își face lucrul fără voe și nu cu toată inima. Dacă s'ar urmà astfel, precum ar trebui, am putea permite copiilor să se joace până nu mai pot de oboseală și totuși ei ar avea destulă vreme să-și învețe ceea ce e potrivit cu priceperea vârstei lor. Dar, cu o educațiune ruginită cum le-o dăm acum, nimeni nu se gândește la lucruri de acestea și nici nu poate să se gândească. Barbara educație a nuelei e întemeiată pe alte principii, ea

n'are nici o putere de atracție în sine, nu vrea să știe în ce dispoziție sufletească se află copilul și nu caută niciodată momentele favorabile ale plăcerii. Intr'adevăr, dacă odată sila și nuiăua au deșteptat în copil desgust de lucru, ar fi ridicol să așteptăm ca el să-și lase de bunăvoie jocul și să-i pară bine că iarăși vine timpul învățării! Dacă lucrurile ar fi întocmite cum trebuie, învățarea oricărui obiect pe care au să-l învețe s'ar putea face pentru copii tot așa de bine o recreație a jocului, precum jocul le este o recreație a învățării. Și de o parte și de alta, încordarea lor e aceeași. Dar asta nu-i supără, căci ei vreau să fie ocupați mereu, și tocmai schimbarea și variația este pentru ei un deliciu natural. Singura deosebire e asta: în jocul lor — sau în ceea ce numim noi așa — ei lucrează cu absolută libertate, și întrebuițează fără silă toată încordarea puterilor de care dispun; însă la învățatură îi strigăm, îi împingem, și-i ducem cu de-asila. Tocmai asta îi sperie din capul locului, și-i răcește: ei își simt pierderea libertății. Trebuie să procedăm cu ei așa, încât ei însiși să roage pe profesorul lor să le dea lecții, întocmai cum fac ei între ei când se joacă, dar nu să-i cheme profesorul la învățatură cu sila, și atunci ei vor avea plăcutul sentiment că și la învățatură pot să lucreze tot așa de liberi ca și într'alte lucrări și, deci, vor porni tot cu aceeași plăcere, și astfel nu vor găsi nici o deosebire între învățatură și celelalte petreceri ale jocului lor. Dacă vom urmà metoda aceasta cu grijă, o să aducem copiii până la atâta încât însiși să ceară a fi instruiți în ori și ce lucru în care avem de gând să-i instruiim. Mărturisesc, că acest lucru e mai greu cu cel dintâiu sau cu cel mai bătrân dintre copiii tăi, dar dacă ai dus lucrul la bun

sfârșit cu acesta, atunci îți va fi foarte lezne să conduci printr'însul pe ceilalți oriunde vei voi.

45. Cu toate că nu e nici o îndoială că timpul cel mai potrivit de a învăța al copiilor este atunci când sunt bine dispuși și au voință (deci, când nici o deprimare a minții nu-i face neîndemânateci ori țără voe, nici vr'o încordare a spiritului nu le duce mintea într'alte părți) totuși trebuie să avem în vedere două lucruri: 1. Se poate întâmpla că ori nu băgăm de seamă acele momente de dispoziție și, deci, nu le întrebuițăm când ele se reîntorc, ori că ele nu se reîntorc tocmai așa de des cum ar trebui. Pentru asta, însă, într'amândouă cazurile, nu trebuie să neglijăm cu totul educația copilului, ca să nu-l întărim înșine noi în această lipsă de dispoziție care poate deveni o lene obișnuită. 2. Cu toate că alte lucruri le învață rău copilul, când spiritul lui ori nu e dispus, ori e întors într'altă parte, totuși e de mare însemnătate și lucru vrednic de truda noastră să obișnuim spiritul copilului de a-și dobândi o stăpânire asupra sa și de a fi în stare să-și întoarcă atențiunea după propriul său plac dela orice alt obiect care-l urmărește cu stăruință și să și-o îndrepteze cu ușurință și cu plăcere spre alt obiect, spre care vrea el. Cu alte vorbe, să fie în stare în orice timp să-și scuture trândăvia și să se ocupe hotărît cu lucrurile spre care-l îndreptează mintea sau sfatul altora. Asta trebuie s'o facem cu copiii așa că, uneori când prin neactivitate ei au devenit trândavi sau când gândurile lor sunt îndreptate într'altă direcție, noi trebuie să-i ispitim cu vorba și să încercăm a-i însufleți spre a face lucrul ce li se cere. Când spiritul lor ajunge, pe drumul acesta, să dobândească o stăpânire statornică asupra sa, așa ca să poată alungă gândurile

și ocupațiunile pe cari îi le aduce ocaziunea și, în schimb, să poată a se întoarce, fără împotrivire și fără de-a se indispune, spre ocupațiuni nouă și mai puțin plăcute: acest lucru e un câștig de-o însemnătate cu mult mai mare decât latina și logica și cele mai multe dintre obiectele ce se dau de învățat copiilor.

46. Fiindcă în vârsta aceasta copiii sunt mai porniți spre activitate și faptuire decât în oricare altă epocă a vieții, și fac bucuroși tot ceace pot face, când li se cere, de aceea cred că și danțul și jocul în ichiuri ar fi pentru ei o groază, când li s'ar face aceeași silă și spaimă ca și la învățătură. Ceeace-i sperie mai mult (și poate numai aceasta) și-i depărtează de cele ce le sunt date să le învețe, este — după cât am observat — împrejurarea că noi îi silim la învățătură, că le facem dintr'însa o obligațiune, și din cauza asta îi chinuim și-i certăm. Astfel, ei fac cu frică și cu cutremur ce au de făcut; iar dacă vr'odată ei se apucă de bună voia lor să lucreze, noi îi ținem prea mult încordați, până ce-i vedem oboșiți cu totul. Printr'asta se restrânge prea mult acea libertate naturală pe care ei pun nespuse de mult preț. Tocmai libertatea aceasta dă obișnuitelor jocuri ale lor plăcerea cea adevărată și dreapta bucurie. Întoarce foia și vei vede că zelul lor o să ia altă direcțiune, mai ales când vor vede exemplul altora pe cari ei îi stimează și pe cari îi țin ca stând mai pre sus decât ei. Dacă lucrurile pe cari le văd tăcându-le alții, ar fi astfel întocmite încât să aibă pentru ei ceva atrăgător (chipul, ca un privilegiu al unei vârste sau stări mai presus decât a lor) atunci ambițiunea și dorința lor de-a ajunge tot mai departe și tot mai sus și de-a fi asemenea cu cei ce stau

mai presus decât ei, îi va înflăcăra și le va da și hotărîre de-a munci și plăcere. Înțeleg plăcerea spre acele lucruri pe cari ei le-au început din propria lor dorință, iar întru asta nu le va fi un neînsemnat îmbold libertatea cea așa de iubită de ei. Dacă la toate acestea le vom mai adăoga mulțămitorul sentiment că ei sunt stimați și respectați atunci, după cum cred eu, nu vom avea nevoie de nici un fel de altă îmboldire spre a le ațâța zelul și stăruința. Mărturisesc, că spre a ajunge numaidecât la acestea, e nevoie de răbdare și îndemânare, de atențiune, de un tratament blând și de-o conducere înțeleaptă. Dar dacă n'ar fi nevoie de opintiri și trudă, atunci la ce să mai ținem instituții? Dacă însă am ajuns odată să le punem acestea în practică, toate celelalte vor urmă de sine cu mult mai lesne, zic cu mult mai lesne decât în oricare altă educație mai severă și mai tiranizatoare. Eu sunt convins că nu e nici o greutate de a câștiga acest punct; cu siguranță nu e greu, acolo unde copiii nu au exemple rele înaintea ochilor. Pericolul cel mare, mă tem eu, vine numai dela servitori și dela alți copii din serviciu ori dela alți asemenea oameni stricați și simpli, cari nu numai prin exemplul relei lor purtări strică pe copii, punându-le în față depravatele lor moravuri, dar mai ales prin aceea că le acordă cele două lucruri pe cari copiii n'ar trebui să le aibă nici când pe amândouă de-odată: plăcerile nepermise și lauda.

47. Precum nu trebuie să corectăm copiii decât foarte rar cu bătaia, tot așa să nu-i corectăm cu muștrări dese și mai ales pătimeșe, căci și acestea, mi se pare, au aproape tot așa de rele urmări. Ele scad vaza părinților și respectul datorit lor de cătră copii, pentrucă ei — vă rog să

vă fie asta mereu aminte — fac deosebire foarte de timpuriu între rațiune și patimă. Și fiindcă în toate împrejurările, ei trebuie să aibă respect de tot ceace este o lucrare a rațiunii, negreșit că trebuie să se desvolte în ei un dispreț de tot ce este o lucrare a patimei. Sau și dacă aceasta din urmă o să-i întimideze momentan, în curând o să-și piardă efectul, și instinctul natural o să învețe în curând pe copii să disprețuiască acea momâie care face numai sgomot fără să aibă minte înrânsa. Fiindcă copiii trebuie ținuti în frâu numai dela acțiunile rele — iar acțiuni de acestea sunt foarte puține în anii lor cei fragezi — părinții ar trebui să-i mustre numai printr'o privire sau printr'un semn, când nu se poartă bine; sau, când e nevoie și de vorbe uneori, să fie serioși în cuvinte, prietenoși și fără patimă și să le arate limpede răul și necuviința greșelii lor, înainte de-a-i certă cu violență pentru ea. Pentru că nu poți deosebî în dejuns, într'un caz ca acesta, dacă el nu pune mai mult preț pe supărarea ta decât pe greșala lui. Dojenile pătimașe sunt de obicei făcute cu vorbe aspre și rele, iar acestea au mai departe drept urmare rea că și copiii le învață, și au motiv a și-le justifica. Da, ei nu vor șovăi și nu vor simți rușine să dea și altora numirile înjurioase pe cari părinții și institutorii le-au dat lor, fiindcă pentru întrebuințarea lor ei au un precedent așa de temeinic.

48. 1) Eu prevăd că mi se va obiecta: «Ce? Tu ceri, așa dară, să nu batem și să nu dojenim niciodată copilul pentru greșeli? Cu asta am da frâu liber tuturor soiurilor de destrăbălare». Nu așa de mult cum vă închipuiți, numai să fi apucat din capul locului pe adevăratul drum în ce pri-

vește tratamentul temperamentului lor și sădirea în ei a respectului față de părinți, precum arătarăm mai sus¹⁾ Observând mai de aproape, o să aflăm că bătaia folosește foarte puțin, câtă vreme pedepsitul nu se teme de altceva, sau nu simte altceva în pedeapsa sa decât durerea bății, pentrucă efectul pedepsei se pierde foarte în curând deodată cu amintirea. Și cu toate acestea este un defect, însă numai acesta unul, pentru care copiii trebuie bătuti, după a mea părere, iar acesta este încăpăținarea sau răsvrătirea. Dar și aici aş vrea, dacă se poate, să potrivim lucrurile așa încât rușinea de pedeapsă și nu durerea corporală să fie partea ezențiala a pedepsei. Rușinea de-a fi făcut un lucru rău și de-a merita pedeapsa, iată unica și adevăr: ta silnicie care poate însoți virtutea. Durerea nuelii, când nu o însoțește și rușinea, încetează foarte repede, se uită lesne și-și pierde în curând, prin obișnuință, toată grozăvia. Eu știu de copiii unei persoane din clasele de sus, că puteau fi ținuți în respect numai prin simpla amenințare că li se vor scoate ghetetele, tot așa de mult ca alții prin nuiua ce le vâjâe pe la urechi.

O pedeapsă în felul acesteia eu o țin cu mult mai bună decât bătaia, pentrucă — dacă voim în ei un suflet cu adevărat nobil — rușinea că au făcut rău și spaima de disprețul ce însoțește o faptă rea trebuie să le producă mai multă groază decât durerea. Insa îndărătnicia sau neascultarea încăpățânată trebuie stăpânită cu puterea și cu bătaia; contra ei nu este alt mijloc. Că a făcut asta, ori n'a făcut-o, toate sunt de mai puțină importanță decât asta una: să ai siguranța, că

¹⁾ § 14 și mai târziu.

el îți dă ascultare; în punctul aceasta nu încapă nici trecere cu vederea nici împotrivire. Pentru că, dacă ar ajunge odată lucrul la o probă sau și la o ceartă între voi ca să se știe cine este stăpânul, (iar acest caz se întâmplă, când tu poruncești iar copilul se opune), atunci tu trebuie să câștigi cu orice preț, chiar dacă ar trebui să-i tragi o bătae cât de strașnică, după ce ai văzut că nici semnele tale nici vorbele n'ajută nimic: dar să te porți așa, încât nu numai acum, ci totdeauna și fără excepție copilul să simtă suveranitatea ta. O mamă înțeleaptă și blândă, dintre cunoștințele mele, s'a văzut silită într'o împrejurare ca asta să-și bată fetița ei adusă dela doică într'aceeași dimineață de opt ori una după alta, până ce-a putut să-i stăpânească îndărătnicia și a făcut-o să-i dea ascultare într'un lucru de tot neînsemnat și indiferent. Dacă ar fi încetat cu bătaia mai timpuriu și n'ar fi bătut-o și a opta oară, ea și-ar fi stricat copila pentru totdeauna și prin bătăile fără efect i-ar fi întemeiat numai îndărătnicia care ar fi fost după aceea foarte greu s'o vindece. Inșă fiindcă că a stăruit înțelepțește până ce i-a biruit nesupunerea și și-a făcut-o ascultătoare voinții sale — ceea ce este unicul scop al corecțiunii și al înfruntării — ea și-a stabilit în ochii fetiței dela prima ocaziune vaza, și de-atunci a găsit la dânsa o absolută supunere și alipire, pentru că asta a fost cea dintâiu bătae și, cred eu, și cea din urmă.

3) Dacă ne-am pune acestea la inimă, oamenii ar fi mai precauți cu întrebuintarea nuelii și a bățului și nu s'ar hotărî așa de repede să ție bătaia drept mijloc de educațiune universală și înfalibil, pe care îl poți pune în practică după bunul plac la orice ocaziune. Asta e sigur: dacă

n'ajută, bătaia strică foarte; dacă n'ajunge până la suflet și dacă nu înmoaie voința copilului, ea îndârjește numai pe cel vinovat, așa că, ori și ce durere ar suferi acesta, ea n'are alt efect decât să-l facă să ție cu atâta mai dârz la îndărătnicia lui, care de data aceasta i-a câștigat o victorie și-l îndeamnă ca și pe viitor să se certe și să-și pue speranța în îndărătnicie. Astfel, eu nu mă îndoesc, că printr'o corecțiune ne-la-locul ei mulți copii învață a fi încăpățânați și dârzi, copii cari într'alte împrejurări ar fi fost foarte ascultători și supuși. Căci, dacă pedepsim un copil așa, încât să pară că pedeapsa ar fi numai spre a răsbună o greșală făcută care a stârunit mânia noastră, ce efect poate ea să aibă asupra sufletului, tocmai unde e nevoie de îndreptat? Dacă greșala lui n'a fost însoțită de încăpățânare și de toane nebunești, ea n'a meritat severitatea bătaii. O muștrare prietinoasă ori serioasă e de ajuns să vindece greșelile neatențiunii, ale uitării ori ale slăbiciunii, și atâta e totul ce le trebuie. Dar când greșala e din rea-voință, când ea dovedește o intenționată și hotărîtă neascultare, atunci pedeapsa nu trebuie măsurată după importanța ori neimportanța lucrului, ci după împotrivirea de care s'a făcut vinovat în ce privește supunerea și stima datorită poruncii părintești. Această supunere trebuie pretinsă totdeauna cu severitate, iar bătaia să o aplici în răstimpuri atâta vreme, până ce vei ajunge la suflet și vei avea semne de adevărată întristare și de adevărată rușine în copil, și de neclintită supunere.

4) Asta însă pretinde, firește, ceva mai mult dela noi decât a da copilului o ocupațiune și apoi a-l bate așa ca din senin dacă n'a putut-o scoate la capăt, ori a scos-o altfel decum așteptam noi.

Asta pretinde grijă, atențiune, observație și un studiu exact al sufletului copiilor și o cântărire amănunțită a greșelilor lor, înainte de ce-am întreprinde acest fel de pedepsire. Dar nu e mai bine așa, decât să ai veșnic în mână nuiua ca singurul mijloc de corecțiune, și prin deasa ei întrebuițare să aplicăm pe dos și fără efect acest ultim și eficace mijloc de vindecare acolo unde ar fi într'adevăr nevoie de el? Pentrucă ce poți așteptă alta, dacă întrebuițezi nuiuauă fără deosebire la ori și ce abatere cât de mică? Dacă o greșală de concordanță în frază, ori o pozițiune falsă la declamare aduce tot cu atâta siguranță pedeapsa nuelii la un copil sârguitor și cu purtare bună, ca și abaterea intenționată a unui păcătos încăpăținat și stricat, cum ne putem așteptă ca un astfel de metod de corecțiune să aibă un efect salutar asupra sufletului copiilor și să-i îndrepteze întru adevăr? Și doară tocmai aceasta este singurul scop ce trebuie să-l avem în vedere; dacă am ajuns aici, atunci vin de sine toate celelalte câte le mai putem pretinde.

49. Unde nu e rea voință care cere o repede îndreptare, bătaia poate să lipsească. Toate celelalte greșeli, când sufletul copilului e integru și când ele nu stau în conflict cu vaza și autoritatea părinților ori a institutorului, toate sunt numai scăpări din vedere și pot rămânea adeseori nedojenite, sau au nevoie numai de blândul mijloc al sfatului, al poveței și al muștrării prietenești, cât timp intenționata repetare a lor nu ne dovedește că ele sunt pornite din temperamentul copilului și că o manifestă rea voință este rădăcina nesupunerii lor. Inșă dacă odată s'a arătat îndărătnicia, acea îndărătnicie, care fiind o răsvrătire pe față, nu trebuie trecută cu vederea

și nici neglijată, ci înabușită din capul locului și stârpită cu totul, atunci numai atâta trebuie: să băgăm de seamă ca să nu greșim și să știm cu siguranță că avem de-a face cu un caz de îndărătnicie și nu de altceva.

50. Fiindcă, pe cât e cu putință, trebuie să ne ferim de a pedepsi, și mai ales de a bate, eu gândesc că trebuie să facem așa încât să nu fie prea des nevoie de-a ajunge până la pedeapsă. Dacă respectul, de care vorbii, a prins rădăcini trainice în copil, eu cred că o privire a părintelui e de ajuns în cele mai multe cazuri. De altă parte apoi, nu trebuie s'așteptăm dela copiii mai mici aceeași purtare și seriozitate și aceeași sârguință ca dela copiii în vârstă mai înaintată. Trebuie, cum am spus, să le mai trecem cu vederea purtarea copilăroasă și nebunească. Neatențiunea, nepăsarea și veselia sunt semnele distinctive ale acestei etăți. Eu susțin că severitatea de care am vorbit nu trebuie să se întindă până la restricțiuni așa de ne-la-vreme. Nici ceace este un produs natural al etății lor și al sufletului nu trebuie explicat numaidecât ca îndărătnicie și nătângie. La asemeni greșeli în purtare trebuie să le sărim într'ajutor și să-i ducem spre îndreptare, ca și pe oamenii slăbănogi cari au vr'un defect natural: și chiar dacă i-am făcut atenți, nu trebuie privită orice recidivă ca o ade-vărată îndărătnicie și deci nu trebuie tratată ca atare. Negreșit, greșelile slăbiei vârstei nu trebuie să le trecem niciodată cu vederea fără de-a atrage atenția copilului asupra lor; însă când nu sunt pornite din voință, să nu le exagerăm ori să nu le dojenim prea aspru, ci să le desrădăcinăm cu mâna blândă, după cum ne permite timpul și vârsta lor. In felul acesta copiii vor ajunge

încetul cu încetul să priceapă înșiși care e anume răul principal și aducător de neplăcere în ori și ce greșală pe care o fac, și se vor deprinde a-l ocoli. Aceasta îi va încuraja să-și ție voința în frâu, și tocmai aceasta e scopul de căpetenie al educațiunii; pentrucă ei vor vedeà, că stăpânirea voinții îi apără de ori și ce neplăcere mai mare și că la toate celelalte abateri ale lor găsesc mai lesne ajutor și povață prietinoasă decât mânie și muștrări pătimeșe din partea institutorilor și a părinților. Să-i ferim de vicii și de aplicările vicioase; atunci fiecare pedeapsă, potrivită vârstei, va aduce cu sine o astfel de purtare la copil cum e mai potrivită cu vârsta lui și cu societatea în care trăește, și cu cât va crește, cu atât copilul va deveni mai atent și mai sârguitor. Dar ca să aibă cuvântul tău totdeauna greutate și putere — când tu cu cine-știe-ce ocaziune poruncești copilului să nu facă cine-știe-ce lucruri fie chiar neînsemnate — tu trebuie să fii sigur de succes și să nu-l lași să te stăpânească el pe tine ¹⁾. Și cu toate acestea, zic eu, părintele, după a mea părere, chiar și în cazuri de acestea nu trebuie decât rar să intervie cu autoritatea și cu porunca sa, sau cel puțin numai atunci când ies la iveală aplicări spre deprinderi vicioase. Eu susțin că avem mai bune mijloace de-a ajunge cu ei la scop; o înduplecare blândă printr'o înțeleaptă convorbire ajută mai mult, de cele mai multe ori, bine înțeles când primul punct e câștigat, adecă supunerea lui la vrerile tale.

51. Poate vă veți mirà, că eu vorbesc de con-

¹⁾ Rousseau, Emil II, § 57. „Cea mai ticăloasă educație o faceți, când permiteți copilului să șovăiască între voința lui și a voastră și astfel se naște veșnică ceartă între voi și el, cine să fie stăpân“.

vorbiri raționale cu copiii, și cu toate acestea eu știu că acesta este adevăratul chip în care trebuie să comunicăm cu ei. Ei pricep asta tot așa de încurând cum pricep și limba, dacă am observat just, lor le place foarte mult să fie tratați ca făpturi inteligente, și încă mai de vreme decât s'ar crede. Aceasta e o mândrie pe care trebuie să le-o alimentăm și, pe cât e cu putință, să o facem drept instrumentul cel mai de căpetenie prin care să influențăm asupra lor.

Însă când vorbesc de convorbiri inteligente, eu înțeleg numai acele cari sunt potrivite aptitudinilor și puterii de pricepere a copilului. Nimeni să nu înțeleagă că ar trebui unui copil de trei ori de șapte ani să-i desfășurăm cestuni ca unui om mare. Explicările lungi și argumentările filozofice zăpăcesc pe copil, în cazul cel mai bun, dar nu-l instruesc. De-aceia dacă zic, că trebuie să-i tratăm ca făpturi inteligente, înțeleg cu asta că prin blândeța procedurilor noastre și chiar prin liniștita întrebuintare a corecțiunilor să-i facem să priceapă că tot ceea ce trebuie să facem este inteligent pentru noi și deci folositor pentru ei și trebuincios, și că, dacă le poruncim ceva ori îi oprim dela ceva, asta nu o facem din patimă, ori din capriciu, ori din te-miri-ce. Asta ei pot să o și înțeleagă; și după a mea părere nu e nici o virtute spre care să-i înflacărăm, și nici o greșală dela care trebuie să-i abatem, pe care să nu putem să le-o facem evidentă până la convingere. Însă aceasta trebuie să se facă, negreșit, printr'astfel de argumente pe cari ei cu vârsta și cu priceperea lor le pot pătrunde; și totodată să le expunem argumentele limpede, în vorbe foarte puține și foarte simple. Temeliile pe cari sunt edificate feluritele datorii, precum

și izvoarele din care iese dreptul și nedreptul, sunt lucruri pe cari numai cu greutate le pot pricepe chiar și oamenii mari, mai ales acei ce nu sunt obișnuți să aibă alte idei decât acele ale mulțimii și cari țin la prejudițiile tradiționale. Cu atât mai puțin pot copiii să priceapă explicațiile prea adânci. Ei nu pot înțelege puterea argumentărilor lungi. Motivele cari au să-i miște, trebuie să fie absolut evidente și potrivite inteligenței și felului lor de-a fi, așa ca ei — dacă mă iertați să zic așa — să le poate pipăi și prinde cu mâinile. Dacă vom avea în vedere vârsta, aplicările și psihicul lor, nici când nu ne vor lipsi motivele cari ajung de a-i convinge. Iar dacă nu avem altele, mai potrivite într'un anumit caz, totuși rămân valabile și cu efect, spre a-i speria de viciile ce încep să se arate la ei, motivele acestea: necinstea, disgrația și urgisirea ce o vor găsi la tine pentru viciile lor.

52. Iusă chipul cel mai simplu, cel mai lesnicios și mai cu efect dintre toate câte le avem spre-a învăța pe copii și de-a le forma moravurile, este să le punem înaintea ochilor *exemple* în orice lucruri pe cari ei trebuie să le facă ori să le evite. Dacă le vom da ca exemplu purtarea oamenilor pe cari ei îi cunosc, făcându-i atenți la frumusețea ori la necuviința acțiunilor lor, aceste lucrează mai cu putere asupra copiilor, spre a-i îndemna la imitare ori spre a-i îngrozi, decât toate cuvântările lungi ce le-am țineă asupra cestiunii. Prin nici un fel de cuvinte nu le putem pune în evidență, spre-a le pricepe, virtuțile și viciile, ca prin acțiunile altora, dacă le îndreptăm atențiunea spre ele și-i facem să observe cutare ori cutare însușire rea ori bună. Frumuseța ori necuviința multor lucruri, la o pur-

tare bună ori rea, se învață cu mult mai bine prin exemplul altora și face o impresie mai adâncă, decât s'ar putea întâmpla prin ori câte reguli și povețe prin vorbe.

Acest metod trebuie întrebuințat nu numai câtă vreme copiii sunt tineri, ci necurmat tot timpul cât stau sub supravegherea sau conducerea cuivă. Ba, eu nu știu dacă nu e cel mai bun mijloc pe care trebuie să-l aplice un părinte în orice ocaziune i se pare potrivită, spre-a îndrepta la fiul sau tot ce-ar dori să îndrepteze. Pentrucă nimic nu scoboară mai adânc și mai cu blândețe în sufletul omului decât exemplul. Orice răutate pe care la tine o treci cu vederea și o suferi, trebuie să-ți provoace rușine și scârbă când o vezi în fața ta la alții.

53. În privința bătăii, când ea e absolut de trebuință ca un ultim mijloc, poți să ai nedumerire: în ce timp și de cine să se aplice? Să bată înșiși părinții pe copiii lor? Și numai decât după făptuirea greșelii, cât timp ea e proaspătă în amintire? Ce privește timpul, așa crede, că nu trebuie bătută numai decât, ca nu cumva să-i batem cu patima mâniei și, trecând astfel peste dreapta măsură, să n'ajungem la un efect contrariu, pentrucă și copiii deosebesc când făptuim ceva cu patimă¹⁾. Dimpotrivă, cum am zis mai înainte, cel mai mare efect asupra lor îl face tocmai ceea ce pare a veni cu totul pe îndelete, dintr'un raționament al părinților. Ei știu să deosebească aceasta foarte bine. Ce se ține de celălalt punct, dacă ai cumva vr'un servitor inteligent, care are priceperea și însărcinarea

¹⁾ Kant: Pedepsele pe cari le aplicăm cu semne de mânie, au efect fals. Copiii atunci le văd numai ca urmări, iar pe ei înșiși ca obiect al patimii altuia“.

de a-ți educà fiul — căci dacă ai un institutor, lucrul e limpede — eu cred că e mai bine să lași pe acesta să-l bată, cu toate că îl va bate numai din porunca părinților, cari trebuie de altfel să fie și ei de față. Într'acest chip, deoparte autoritatea părinților rămâne neștirbită; de alta, ura copilului, în urma durerii ce-o suferă, se îndreptează mai totdeauna asupra persoanei care i-a produs deadreptul durerea. Căci eu aș vrea ca un părinte să bată rar pe copilul său, numai când e neapărată nevoie și ca ultim mijloc; dar atunci e poate potrivit să facem așa ca să nu uite copilul în curând pedeapsa.

54. Dar, precum am spus mai înainte, bătaia este cel mai ticălos și de-aceea cel din urmă mijloc ce trebuie aplicat în educația copilului, și anume numai în cazuri extreme, după ce am probat cu toate mijloacele mai blânde și ni s'au dovedit fără efect. Dacă vom ține seamă de acest lucru, o s'avem foarte rar nevoie de-a bate. Și iată de ce. Întâiu nu putem presupune că un copil o să ridice des obiecții — dacă, în genere, le ridică — în anumite cazuri, împotriva respectei porunci a părintelui. Al doilea, fiindcă tatăl nu-și poate pune în joc necondiționata-i autoritate cu precepte nerăsturnabile când e vorba numai de acțiuni copilărești ori indiferente în cari copilul vrea să aibă libertatea sa, sau când e vorba de învățătură la carte și de progres, unde nu trebuie să aplicăm silă. Atunci rămâne numai paza de anumite acțiuni incorecte prin cari copilul dovedește că e aplicat spre îndărătnicie și de-aceea ar merita bătae: iată deci că rămân foarte puține ocaziuni în cari un părinte, chibzuitor al împrejurărilor și doritor de a-și crește copilul așa cum se cuvine, ar fi silit să aplice bătaia.

Dacă scoatem din socoteală minciuna și anumite ștengării răutăcioase, de ce viciu se poate face vinovat un copil în primii șapte ani ai vieții, de ce viciu a cărui făptuire repetată, cu toată oprirea părintelui său, ne poate da dreptul să aflăm pe copil vinovat de îndărătnicie și, deci, să-l corectăm cu nuiua? Dacă tratăm așa cum trebuie orice aplicare rea a copilului la prima ivire, așa că întâiu ne arătăm mirarea noastră, iar apoi, dacă se repetază lucrul, la a doua ivire, copilul e întâmpinat de privirea severă a tatălui, a institutorul și a tuturor ai casei și e și tratat de toți potrivit cu starea de neplăcere izvorită din greșala lui, și dacă vom continua astfel până ce el își va recunoaște greșala și va simți rușine: cred, că atunci nu vom avea nevoie de alte mijloace de educație și nici nu ni se va da ocaziune să aplicăm bătaia. Nevoia unei astfel de corecțiuni este de obicei numai o urmare a neglijențelor și a trecerilor cu vederea anterioare: dacă am supraveghea dintru început toate aplicările lor rele și am corecta prin numitele mijloace blânde toate abaterile rezultate dintr'acele aplicări, n'am avea decât rar de-a ne lupta cu mai multe rele deodată decât cu unul. Asta s'ar putea face așa de lesne fără de ceartă și de strigăt, și n'ar fi nevoie de-o corecțiune așa de aspră ca bătaia. Dacă le-am observă dintru început relele porniri, ne-ar fi lesne să le stărpim una după alta, după cum s'ar ivi, fără să rămăe semn ori amintire că ele au existat vr'odată. Ei, dar noi lăsăm prin trecerea noastră cu vederea și prin răsfățarea greșelilor, să sporească și să crească relele porniri până ce se îmulțesc cu totul și prind adânci rădăcini, așa că urâtenia lor ne produce rușine și supărare. Iar atunci, de mare nevoie,

noi punem mâna pe plug și pe grapă; sapa și târnacopul trebuie să între adânc ca s'ajungă la rădăcină, și toată violența, toată grija și înțelepciunea ce-o aplicăm de-abea va fi în stare să curețe ogorul năpădit de burueni și de-abea va mântui fructele cari la timpul lor ar trebui să răsplătească truda noastră.

55. De ne vom ținea de acest procedeu, atât tatăl cât și copilul vor fi scutiți de neplăcerea atâtor înfruntări repetate și a numeroaselor precepte de ce au să facă ori să nu facă. Pentrucă părerea mea este, că dintre acele acțiuni cari duc la deprinderi imorale — și numai la acestea trebuie părintele să intervie cu autoritatea și porunca sa — să nu interzicem copiilor nici una până ce ei nu s'au făcut vinovați de ele. O prevenire ne-la-timpul său chiar dacă nu aduce cu sine alt rău, totuși ea îi învață pe copii a face greșelile de cari cauți să-i ferești; și e destul rău ca tu presupui că ei ar putea să le facă. Cel mai bun mijloc însă de-a le pune stavilă este, după cum am spus, să ne arătăm uimirea și mirarea de acele acțiuni în care zace o pornire imorală, îndată ce le-am observat la copii. Dacă, de exemplu, am observat de prima oară o minciună ori o faptă răutăcioasă, primul mijloc este să vorbim cu copilul despre fapta lui ca despre ceva surprinzător și straniu pentru noi, ca și când nu ne-am fi putut gândi măcar că se poate întâmpla așa ceva, și astfel prin rușinare desvățăm pe copil de-a o mai face.

56. Ni se poate face obiecțiunea, că toate sunt bune câte le spui eu despre putința de-a cârmui copilul și despre eficacitatea acelor mijloace blânde, a rușinării și a îmboldirii, dar cu toate acestea sunt atâția și atâția copiii cari nici-

odată nu-și dau silința să pue mâna pe carte și să învețe ce au de învățat, până ce nu-i silim cu bătaia. Eu tare mă tem ca această obiecțiune este numai a școalelor de moda veche și a celor cu deprinderi ruginite, cari nu concep de loc o încercare și cu alt chip de educație pe care l'am putea aplică. De ce la învățarea limbii latine și a celei elene e nevoie de nua, dar la franceză și la italiană nu? Copiii învață și nebătuți danțul și scrima, ba chiar și la aritmetică și la desemn să străduesc destul, și fără de bătae. Acestea pot deșteptă în noi bănuiala, că trebuie să fie ceva străin în școalele latinești fie în lucrurile ce li se cer, nenatural și respingător pentru vârsta aceasta, fie în metodele aplicate acolo, fiindcă nu-i putem face să învețe fără de asprimea nuelii și chiar și cu aceasta merge foarte cu greu, ori, în urmă, că este o rătăcire să credem că ei n'ar putea învăța limbile străine fără de bătae.

57. Dar chiar să și concedem că unii copii sunt așa de nepăsători și de leneși încât cu ajutorul mijloacelor mai blânde, pe cari le-am propus, nu-i poți face cu nici un chip să învețe — pentrucă știu și eu că poți găsi copii de toate temperamentele — totuși nu urmează dintr'asta că trebuie s'aplicăm tuturora aspra corecțiune a nuelei. Tot așa, la nici un copil să nu tragem concluziunea din capul locului că el n'ar putea fi cârmuit prin mijloace mai blânde de educațiune, câtă vreme nu le-am probat la el pe deplin. Când acestea însă nu au efectul dorit de a-l face să-și pue toate puterile și să se opintească la învățătură, da, atunci eu nu mai pierd nici un cuvânt spre a-i apăra îndărătnicia. Pentru unul ca acesta bătaia este adevăratul mijloc;

însă, o bătaie aplicată într'alt chip nu în cel obișnuit. Un copil care neglijează intenționat cartea și care refuză cu încăpățănare să facă ceea ce poate să facă și ceea ce tată-său i-a poruncit cu toată seriozitatea, acesta nu trebuie pus la locul lui cu două ori trei ghionturi date cu patimă, și nici să nu-și primească aceeași porție de bătaie la ori și ce altă greșală de acest fel. Nu, ci dacă lucrurile au ajuns la atâta, că nesupunerea este evidentă și cere neapărată corecțiune cu bătaia, atunci, cred eu, corecțiunea trebuie să fie ceva mai întârziată și cu atât mai aspră, iar bățiile, alternând cu admonestările, să fie continuate așa înainte până ce efectul lor asupra sufletului se va putea ceti în fața copilului, în vocea și supunerea lui, și până ce ne vom convinge că el simte mai puțin durerea decât răul greșelii făcute și că, într'adevăr el simte căință și mâhnire de greșala sa. Dacă vom încerca o corecțiune ca asta numai de câteva ori în răstimpuri potrivite și vom duce severitatea până la extrem, în vreme ce tatăl își va arăta tot timpul scârba sa, și dacă totuși nu ne vom ajunge scopul, și copilul tot nu-și va fi mutat gândurile și nu dă semne de o viitoare îndreptare: atunci ce să mai așteptăm dela nuiă, și cu ce scop să mai aplicăm bătaia? În cazul acesta bătaia, fiindcă nu e de prevăzut nici un folos dela ea, ar semăna mai mult cu o furie a unui dușman scos din fire decât cu buna voință a unui prietin compătitor. Într'o corecțiune ca asta zace numai o întârâtare fără nici o perspectivă de îndreptare. Dacă un părinte e așa de nefericit să aibă un copil așa de stricat și de neascultător, atunci într'adevăr eu nu mai știu ce să facă altceva pentru el, decât să se roage la Dumnezeu. Însă susțin, că dacă vom

tratată dintru început copiii în felul cel corect, vom găsi printre ei numai foarte puțini de felul acestora; și dacă mi-ai arătat, cu toate acestea, exemple de copii răi, ei nu trebuie luați ca regulă în educațiunea aceloră cari au o fire mai bună și căroră trebuie să le aplicăm un tratament mai omenesc.

58. Dacă poți găsi un institutor în casă, căruia să-i încrezi toate grijile tale și să-l lași să-ți ție locul, și care știe să prețuiască aceste lucruri și din capul locului își dă silința să le pue în practică, atunci el mai târziu o să-și găsească foarte ușoară munca, iar tu vei găsi precum cred, în scurtă vreme la fiul tău mai mari progrese în bunele moravuri și în învățământ, decum le-ai crezut poate. Dar el să nu bată niciodată pe copil fără de învoirea și porunca ta, cel puțin nu înainte de-a te fi convins de tactul și de temperamentul lui. Dar, ca să-i ții neștirbit respectul în fața elevului său, nu trebuie să arăți numai prin tăcere că el n'are dreptul de-a pedepsi cu nuiua; nu, ci trebuie să ai ca principiu de a-l trata cu cel mai mare respect, și asta s'o impui întregii case. Pentrucă nu poți aștepta ca fiul tău să aibă respect de un om pe care-l vede tratat de tată-său și de mamă-sa cu foarte puțină considerație. Dacă tu-l crezi vrednic de-a nu fi băgat în seamă, atunci tu ai făcut o rea alegere; și dacă-i arăți pe față oarecare dispreț, cu greu acest lucru va scăpa neobservat de fiul tău. Iar dacă s'ar întâmpla aceasta, atunci în ochii fiului tău el și-a pierdut toată valoarea ce trebuie s'o aibă în sineși și toată capacitatea pentru serviciul său, și niciodată după aceea virtuțile institutorului nu vor putea da roade.

59. Dar după cum exemplul tatălui trebuie să

insufle în copilul său respect față de institutor, tot așa exemplul institutorului trebuie să conducă pe copil la acțiunile acelea pe cari el le cere dela dânsul. Felul său de viață să nu stea în contradicție cu preceptele sale, dacă nu vrea să-și strice elevul. Pentru institutor e un lucru fără nici un scop de-a vorbi de înfrânarea patimilor, dacă el însuși dă frâu liber cine-știe cărei patimi, și el se va trudi degeaba de-a stavili la elevul său un viciu ori o necuviință pe care o are el însuși. Exemplele rele află, oricari ar fi împrejurările, mai multă imitare decât preceptele bune; de aceea el trebuie să păzească pe elev de influența modelelor rele, mai ales de cel mai periculos dintre ele, de exemplul servitorilor, de-a căror societate copilul trebuie ținut departe, nu prin porunci, căci acestea numai l'ar întărâtă de-a căuta servitorii, ci prin alte mijloace de cari am vorbit mai înainte ¹⁾).

60. Pe întreg tărâmul educațiunii nu este nici o cestiune așa de nebagată în seamă, nici una, a cărei cuvenită îndeplinire ne-ar putea pricinui mai multe dificultăți, decât ceea ce vreau s'arăt acum, anume că, de îndată ce încep a vorbi copiii, ar trebui să aibă pe lângă ei un bărbat pricepător, precaut și înțelept, a căruia grijă să fie de a-i forma și de a-i feri de tot răul, mai ales de molipsirea prin societate stricată. Această funcțiune ar cere, după a mea chibzuială, mare precauțiune, cumpăt, purtare de grijă, străduință și prevedere, însușiri cari cu greu se pot găsi la un loc în persoanele cari se angajează pentru leafă, și, în genere, însușiri ce nu se găsesc pe toate drumurile. Dacă e vorba de cheltueli, părerea mea este că nu-ți pot plasa mai bine banii decât

¹⁾ § 38.

întrebuințându-i pentru copii; chiar dacă institutorul te-ar costa, deci, sume peste măsură, lucru nu poate fi niciodată prea scump. Cine agonisește cu orice preț fiului său un suflet înarmat cu principii corecte, educat spre virtute și desțoinicie și împodobit cu bune moravuri și bună purtare, acela îi agonisește ceva mai de preț decât o moșie pe care el și-ar fi adăugat-o cu aceiași bani la averea de pân'acum. Economisiți cât vreți în fleacuri și jucării, în mătăsuri și dantele, în broderii și alte cheltueli nefolositoare, dar nu economisiți într'o cestiune așa de importantă ca asta. E o proastă economie a-ți face copilul bogat cu banii și sărac cu duhul. Spre mai mare mirarea mea am văzut adeseori părinții cum aruncă banii pe fereastră, în vreme ce își gătesc copiii cu haine frumoase, cheltuesc enorm pentru dâșii în casă și în pension, plătesc pentru ei oameni de serviciu inutili și mai mulți decât se cade, și totuși îi lasă în vremea această fără educație sufletească și nu poartă grijă în deajuns să acopere ceea ce este cea mai rușinatoare goliciune, anume relele lor porniri firești și ignoranța lor. Asta eu nu o pot privi altfel decât ca o jertă adusă propriei sale vanități, pentru că dovedește mai mult ambițiunea părinților decât adevărată grijă de binele copiilor. Tot ceea ce ai face, fie ce-ar fi, pentru cultura sufletească a fiului tău, va dovedi adevărata ta bunătate, chiar de te-ar duce la împuținarea părții lui de moștenire. Un om înțelept și bun cu greu poate să nu observe că el e mare și fericit, fie numai în ochii săi proprii, fie în realitate; dar cine e nebun și vicios, acela nu poate fi nici mare, nici fericit, chiar de i s'ar veni o parte de moștenire cât vrei de mare. Ba, eu te întreb:

n'ai vrea tu mai bine să-ți fie copilul tău un bărbat oarecare, pe care-l cunoști cumvã, cu cinci sute de punzi pe an, decât cine știe care altul, tot cunoscut ție, cu un venit de cinci mii?

61. Deci cheltuielile n'au să sperie pe nici unul dintre acei ce le pot face. Greutatea cea mai mare va fi asta: unde să poți găsi un bărbat potrivit ca institutor. Pentru că oameni, prea tineri, cu puține însușiri bune și cu puține dispoziții nu sunt buni pentru funcțiunea aceasta; iar cei ce sunt mai bine înzestrați cu aceste condiții, cu greu se vor înduplecã să ia asupra lor asemenea îndatorire. De-aceea trebuie să te îngrijești de cu bună vreme și să cauți pretutindeni; pentru că lumea are oameni de tot felul. Ba, îmi aduc aminte că Montaigne într'una din scrierile sale spune că învățatul Castalio erã nevoit să cioplească blide de lemn, ca să aibã ce se mănânce, în vreme ce tatăl-sãu¹⁾ și-ar fi dat toată averea dac'ar fi putut să-l aibã de institutor al fiului său, iar Castalio ar fi primit cu drag acest oficiu în schimbul unor condițiuni foarte avantajoase, însă ei nu s'au pus niciodată în contact unul cu altul.

62. Deci nu trebuie să te miri dacã nu vei puteã găsi lesne un institutor așa cum îl voim. Eu îți zic numai atãta: nu cruțã nici bani nici osteneli, să găsești unul. Intr'acest chip poți dobândi totul, și te pot asigura, că, de vei găsi un bun institutor, n'o să ți parã rãu niciodată de cheltueli, ci dimpotrivã vei privi cu mulțãmire banii aceștia ca pe cei mai bine plasați. Dar să ai ca principiu, să nu primești ca institutor pe

¹⁾ A lui Montaigne. Locke însă afirmã fals acest lucru, căci Montaigne spune despre Castalio cu totul alte lucruri, dar nu că tatăl său l-ar fi voit ca institutor.

nimeni din prietinie ori din filantropie sau pe unul care are multe recomandațiuni. Ba, dacă vrei proceda așa cum trebuie, atunci, în cazul tău, reputația unui bărbat deștept cu un foarte bogat efectiv de învățătură — pentrucă asta e totul ce să cere de obicei de la un institutor — nu va fi de ajuns pentru tine. În alegerea aceasta trebuie să fii așa de precaut, precum ai fi când ai vrea să cauți pentru fiul tău o nevastă; să nu crezi cumvã, că ar fi numai o încercare și că mai târziu îl poți schimba: aceasta ți-ar aduce un mare rău, iar fiului tău unul și mai mare. Când stau și privesc greutățile și măsurile de precauțiune pe cari ți le pun în cale, îmi vine să cred că asta are aparența ca-și-când te-ași sfătuî la un lucru pe care însumi eu l-ași fi încercat, și pe care n'am putut pân'acum să-l văd împlinit. Dar cine judecă, ce departe stau îndatoririle unui institutor, când și-le împlinește corect, de șoseaua cea obișnuită, și cât de grozav de departe stau ele de ideile multora — chiar de ale celor ce au în vedere această carieră — acela poate va fi de părerea mea, că un bărbat potrivit pentru educațiunea și cultivarea spirituală a unui tânăr de familie bună nu se poate găsi pretutindeni, și că ne trebuie o băgare de seamă neobișnuită spre-a alege pe unul ca acesta, dacă nu vrei ca altfel să-ți greșești ținta.

63. 1) După cum am arătat mai sus, toată lumea așteaptă de la un institutor să aibă caracterul unui bărbat deștept și învățat. Toți cred ca asta e destul, și asta e totul ce au în vedere părinții, de obicei. Dar după ce unul ca acesta a turnat în elevul său toată latineasca și logica pe care o aduce de la universitate, o să facă el cu aceasta pe elevul său mai om? Ori poți aștepta ca

elevul să fie mai bine crescut, mai bine înarmat pentru viață, mai bine întărit în elementele și temeliile adevăratei virtuți și ale sentimentelor nobile, decât tânărul său institutor?

2) Spre a forma pe un tânăr din familie bună, așa cum trebuie, e nevoie ca însuși educatorul să fie bine educat, să priceapă formele de-a se purta corect, și să priceapă regulile de politeță față cu orice persoană, în orice timp și în orice loc, și să învețe neconținut pe elevul său să le observe și el, după cum adică îi cere vârsta. Aceasta e o artă pe care nu o poți învăța din carte. Numai băgarea de seamă și societatea bună ți-le poate agonisi. Croitorul poate face hainele după modă, maestrul de danț poate da mișcărilor sale bunăcuviință; însă un tânăr aristocrat, bine crescut, nu poate face nici una nici alta, cu toate că ele ne sar în ochi, nu le poate face chiar de-ar aveă, pe deasupra, ori câtă învățătură (care, de altfel, când e rău întrebuițată, îl face numai cu atât mai plictisitor și mai nesuferit în societate). Singura educație este care împrumută o strălucire tuturor celorlalte însușiri bune și i le face folositoare, fiindcă îi câștigă stima și afecțiunea tuturor aceloră cu cari vine în contact. Fără de o educație bună, celelalte calități ale lui, ori câte ar fi, îl fac numai s'apară mândru, închipuit, vanitos sau copilăros.

La un om rău crescut curajul capătă aparența brutalității și nu scapă de-această apreciațiune. Învățătura multă devine pedanterie, spiritul o bufonerie, simplitatea o bătărănie, bunătatea de inimă un servilism. Nu poate să existe într'însul o însușire bună pe care lipsa de educație să nu i-o schimonosească și să nu i-o întoarcă spre dauna proprie. Ba, virtutea însăși și darurile inteligenței — cu

toate că li se dă cuvenita laudă — nu sunt cu toate acestea îndestulătoare spre a asigura unui bărbat o bună primire și de-a-l face binevenit oriunde s'ar duce. Nimeni nu se mulțamește cu diamante nepoleite și nimeni nu le poartă așa, dacă vrea să se prezinte favorabil sieși. Când sunt poleite și încadrate, numai atunci dau lucoare. Bunele însușiri sunt bogăția internă a sufletului, dar numai buna educație le pune în lumină; cine vrea să se recomande, trebuie să dea felului său de a se prezenta și frumusețe și putere. Motivele reale, ba chiar și utilitatea, nu sunt deajuns; numai dragălășia și exteriorul dă fiecărui lucru podoabă și înfățișare plăcută. Ba, în cele mai multe cazuri felul cum faci un lucru e de mai multă importanță decât însuși lucrul, și într'asta zace mulțămirea ori neplăcerea cu care e primit. Asta însă nu stă în salutarea cu pălăria, nu în facerea complimentelor, ci într'o corectă și liberă mănuire a mișcărilor, a vorbirii, a privirilor, a ținerii corpului, și altele, cum e potrivit cu persoanele și cu ocaziunile, și să poate învăța numai prin obișnuință și deprindere; iar copiii, a căror minte nu poate pricepe acestea, nu trebuie chinuiți cu ele, dar un tânăr aristocrat trebuie totuși să înceapă să le învețe în mare parte până ce e încă în mâinile institutorului și până ce nu iese, de capul său, în lume. Pentru că atunci, de obicei, e prea târziu să mai sperezi într'o reformare a felurilor obișnuințe necuviincioase cari zac în lucruri de puțină însemnătate. Pentru că buna purtare nu este cum ar trebui să fie, până ce ea nu devine cu totul a doua natură și până ce nu supune unei ordini armonice, fără trudă și fără încordare de atențiune, ca și degetele unui muzicant consumat. Când în societate spiritul unui om

este preocupat mereu și tot pe pază, cu cine știe ce cestiune a purtării sale, el printr'asta nu se îndreptează, ci devine mai strâmtorat, mai încătușat și mai stângaci.

4) Afară de aceasta, este absolut de nevoie să încredințăm această parte a cultivării în mâinile și în grija unui educator, fiindcă tocmai greșelile împotriva bunei educațiuni sunt cele mai dintâiu băgare în seamă de străini, însă cele mai din urmă cari ni se spun; zic cele mai din urmă, nu pentru că răutatea lumii n'ar fi destul de grăbită de-a vorbi de rău pe cel ce le face, ci pentru că așa se întâmplă totdeauna că tocmai acela care ar trage folos din judecarea lor și s'ar îndreptă după muștrările aduse, tocmai el n'aude ce se vorbește despre dânsul. Și într'adevăr e o afacere așa de delicată să te ocupi cu acestea, încât chiar și acei oameni cari ne sunt prietini și ar vrea să ne știe scăpați de defectele noastre, rar îndrăznesc să vorbească despre ele și să împărtășească celor pe cari îi prețuesc că ei au greșit în cutare și cutare caz împotriva bunei educațiuni. Greșelile altuia, într'alte lucruri, adeseori i le putem descoperi în mod politicoș, și nu e o depășire a bunei cuviințe ori a prieteniei când îl corectăm, în ce privesc alte apucături rele; însă în punctul de care vorbim tocmai buna educațiune ne oprește a vorbi și a arăta cuiva că s'a iăcut vinovat de lipsă de bună educațiune. Atari povețe nu pot veni decât dela acei cari au autoritate asupra vinovatului; însă unui adult, chiar când îi vine dela o autoritate, îi sunt totdeauna neplăcute și deprimătoare. Oricât de blânde ar fi, ele cu greu sunt primite ori de cine care a trăit cât de puțin în lume. De aceea e absolută nevoie, ca buna purtare să fie lăsată în grija cea mai atentă edu-

catorului așa ca el să aibă îndatorarea a da o finețe și o cuviință în toate purtările elevului său, pe cât e cu putință, până ce îl are în mână. Astfel, ca elevul să nu mai aibă ca adult nevoie de sfaturi într'această privință; căci dacă are nevoie, se poate întâmpla că n'are cine-i da sfaturi sau, chiar dându-i-le cineva, el poate n'are nici plăcere nici timp să le mai asculte. De aceea cer ca institutorul să fie în prima linie bine crescut. Un tânăr aristocrat, care primește dela educatorul său această cultură, intră în lume cu cele mai mari avantagii și va observa că singur acest avantaj îi va netezi cu mult mai bine drumul, îi va câștiga cu mult mai mulți prieteni și-l va duce cu mult mai departe pe drumul vieții, decât toate preceptele grele și cunoștințele reale pe cari el le-ar fi scos din artele libere sau din învățata enciclopedie a educatorului său. Nu doar c'aceste ar trebui neglijate, dar nu trebuie să le dăm întâietatea sau să le lăsăm să strângă spre părete pe celelalte.

64. Afară de bună educație, institutorul din casă trebuie să mai aibă o desăvârșită cunoștință de lume, cunoștință despre viață, despre direcțiunile, nebuniile, șarlataniile și greșelile timpului în care trăește, și mai ales ale țării în care se află. Despre toate acestea trebuie să fie în stare a da elevului noțiunile necesarii, bine înțeles după putința de pricepere ce-o află la elev. Trebuie să-i dea cunoștință despre oameni și moravurile lor, să smulgă masca sub care își ascund feluritele lor cariere și aparența lor exterioară, și să învețe pe elevul său să deosibească ce zace la fund sub această aparență, ca să nu ia un lucru drept altul cum fac tinerii fără experiență când nu sunt avertisați; să nu judece după exterior, și să nu se lase amăgit de aparența unei purtări

amicale și binevoitoare și a unei grabe de a te îndatoră cu serviciul. Un educator trebuie să învețe pe elevul său să adulmece intențiunile oamenilor cu cari are afaceri și să le întâmpine nici cu prea multă încredere nici cu prea multă bănuială, ci — fiindcă tânărul din firea sa e aplecat ori spre o parte ori spre alta — să-l ducă pe cărarea dreaptă și să-i țină sufletul în cumpănă. El trebuie să-l deprindă, pe cât e cu putință, să-și formeze o dreaptă judecată asupra oamenilor după semnele cari sunt mai proprii de-a le releva adevăratul lor fel de a fi, și să deschidă o privire în inima lor care se arată adeseori în lucruri mărunte, mai ales când ei nu sunt pe pază și când nu posează. El trebuie să-l familiarizeze cu adevăratele relațiuni așa cum sunt în lume, și să-l învețe să nu ție pe nimeni mai bun ori mai rău, mai nebun ori mai cu minte, de cum este într'adevăr. Astfel printr'un progres sigur și treptat el va deveni din copil bărbat: pasul cel mai periculos în cursul vieții întregi¹⁾. Acest pas trebuie supravegheat cu mare grijă, iar tânărul trebuie trecut dincolo cu mare precauțiune, și să nu-l luăm, cum se întâmplă de obicei acum, din paza unui educator și să-l aruncăm deodată în paza-i proprie în largă lume, nu fără pericole reale de corupțiune momentană, fiindcă în lume nu e nimic mai des decât exemplele de desfrâu mare, de destrăbalară și imoralitate în cari se asvârl tinerii de îndată ce scapă de o educațiune cumpătată și severă. Aceasta, după a mea socotință, zace mai ales în educațiunea falșă, și cu deosebire în punctul acesta. Pentrucă ei fiind crescuți în neștiință de ceeace este lumea în realitate, când intră în lume

¹⁾ Acest pas îl numește Rousseau a doua naștere a omului. Emil IV. § 2.

o găsesc cu totul altfel decum trebuia să fie după învățătura ce-au primit-o și după felul cum și-au închipuit-o, și astfel se lasă a fi convinși de alt soi de învățători, pe cari negreșit au să-i întâlnească în viață, că disciplina în care au fost crescuți și învățăturile ce le-au fost împărtășite nu sunt decât forme moștenite ale educațiunii și bariere ale vârstei copilărești și că acum libertatea cuvenită bărbatului trebuie să se împărtășească în deplină voe de toate plăcerile ce i-au fost oprite pân'acum. Ei arată tânărului novice lumea, care într'asta e plină de exemple strălucite și cu vază, și el se lasă numai decât orbit de ele. Tânărului meu cavalier nu i lipsește întru nimic voința de-a se arăta bărbat, tot așa de bine ca oricare alt viteaz de vârsta sa, se dă tuturor păcatelor pe cari le observă la oamenii cei mai corupți, el încearcă să-și elupte într'acest chip vază și bărbăție, în vreme ce la pădă dela sine sficiunea și sobrietatea în care a fost ținut până acum, și ține că e o mare dovadă de bărbat rezolut dacă la prima-i ieșire în lume se face observat printr'asta că-și bate joc de toate regulile virtuții pe cari i le-a predicat educatorul său.

2) Arătându-i lumea așa cum este în realitate, înainte de-a ieși în lume, iată mijlocul cel mai bun, după cum mi se pare, de-a preveni răul acesta. El trebuie instruit cu încetul asupra viciilor cari sunt la ordinea zilei, și trebuie avertisat de intențiunile și imbiările acelora cari își fac o meserie din stricarea tinerilor. Trebuie să-i arăte trucurile pe cari le întrebuițează aceștia sau mreșile ce le întind¹⁾ și din când în când să-i aducă

¹⁾ Foarte bine. Dar de unde să le știe educatorul? Numai din cetite și din auzite?

înaintea ochilor câte un exemplu, trist ori ridicol, de oameni cari într'acest chip se prăvălesc sau se prăvăliră în prăpastie. Nu e de crezut că timpul nostru i-ar lipsi exemple de felul acesta, cari ar putea fi făcute drept semne de pază pentru el, ca astfel să se îngrozească de nefericirea, boalele, mizeria și rușinea tinerilor plini de speranță cari au căzut într'acest chip în prăpastia pierzării, și să ajungă la convingerea că acești ruinați sunt acum batjocoriți și lăsați pe drumuri chiar și de aceia cari i-au adus la ruină prin înțărirea prieteniei și a stimei, și cum aceștia îi jefuesc acum și i împing spre peire. Astfel elevul ar putea să vadă — înainte de ce-ar fi nevoit să plătească scump experiența — că aceia, cari îl sfătuiesc să nu urmeze înțeleptele povețe ce i le-a dat educatorul și să n'asculte statul rațiunii sale proprii, o fac aceasta numai ca să poată avea stăpânire asupra lui; că ei îl conving cum că el ar lucra acum ca un bărbat, de sine stătător, după propriile-i hotărâri și pentru propria-i plăcere, pe când în realitate el e purtat de nas ca un copil și dus spre viciile cari servesc mai bine intențiunile lor. Acestea sunt cunostințe pe cari educatorul cu orice ocaziune trebuie să i le expue, să i le facă în toate chipurile înțelese, și să se trudească a i le însuși.

3) Știu că se zice adeseori că descoperind unui tânăr viciile timpului său, îl înveți să le facă. Mărturisesc că aceasta e adevărat în mare parte, după felul cum procedezi. Tocmai de aceea eu cer un om inteligent și precaut care să cunoască de o parte lumea, de alta să priceapă a judeca temperamentul, aplicările și părțile slabe ale elevului său. Și, mai departe, să nu uităm că astăzi nu mai este cu puțință, cum poate eră mai înainte

vreme, să ținem departe de vicii pe un tânăr (aristocrat) prin necunoștința totală a lor; nu e cu puțință, decât poate dacă l-am închide toată viața într'o odaie și nu l-am lăsa niciodată în societate. Și cu cât îl vom ține mai îndelung cu legătura pe ochi, cu atât mai puțin va vedea când va ieși în deschisa lumină a zilei, și cu atât va fi mai expus pericolului de-a cădea pradă sieși și altora. Un băiat bătrân, care aduce cu sine din patria sa gravitatea seriosității, va atrage asupra-i negreșit la intrarea lui în lume ochii și ci-ripiturile tuturor păsărilor din oraș, printre cari nu vor lipsi de sigur și câteva păsări răpitoare spre-a se năpusti asupra lui numai decât.

4) Singura pază împotriva lumii este fundamentala cunoștință a ei; în această cunoștință tânărul trebuie introdus treptat, după cum poate suportă, și cu cât mai de vreme cu atâta mai bine, dacă e în mâini sigure și dibace, cari îl conduc. Trebuie să-i lărgim scena cu încetul; să-i ajutăm intrarea pe scenă pas cu pas, și să-i arătăm pericolele ce-l așteaptă din partea feluritelor clase, caractere, intențiuni și societăți. El trebuie pregătit, să știe că unele îl vor ofensă, altele îl vor dezmerdă; el trebuie făcut atent, dela cine are s'aștepte împotrivire ori seducere, dela cine ajutor ori prigoniri. El trebuie învățat cum poate să le cunoască și să le deosibească acestea; unde trebuie să arate că are cunoștință de ei, de intențiunile și de faptele lor, și unde să ascundă cunoștința aceasta; și dacă vr'odată ar fi pripit și ar îndrăzni să facă oarece încrezut pe propria putere și destoinicie, atunci strâmtoarea și nevoia unui eșec, care de altfel nu-i ar aduce nici o daună nevinovăției, sănătății și numelui bun, din când în când ar fi un bun mijloc de-a-l învăța mai multă precauțiune.

5) Mărturisesc ca într'asta zace o mare parte a înțelepciunii, iar ea nu e produsul unor contemplațiuni superficiale ori al mulței citiri, ci efectul experienței și al observării unui bărbat care a trăit în lume cu ochii deschiși și a venit în contact cu oameni de toată mâna. De-aceea mi se pare de cea mai mare importanță să învățăm tînărul, la ori ce ocaziune ni să dă, a cunoaște acestea, astfel ca el când va ieși însuși pe largul mării să nu fie ca un navigator fără linie, fără busolă și fără hartă a mării, ci să aibă de mai înainte câteva cunoștințe de stîncile, de băncile de nisip, de curențele marine și de vîltoarele din cale-i și să priceapă puțin să poarte cârma, ca să nu se înece înainte de ce-ar fi dobîndit o experiență. Cine nu crede că acestea ar fi de mai multă însemnătate și că un educator e cu mult mai de nevoie decît limbile și științele, acela uită că e cu mult mai de folos a ști să judeci exact oamenii și a-ți aranjă just afacerile cu ei, decît a vorbi latinește și grecește ori a trage conciuțiuni in modo et figura, ori a-ți umplea capul cu speculațiuni de ale metafizicei și de ale filosofiei naturii¹⁾, ba e chiar cu mult mai de folos decît a fi cunoscător consumat al literaturii eline și latine, (cu toate că aceasta e cu mult mai de preț pentru un aristocrat decît a fi peripatetic ori cartesian, fiindcă acei autori vechi au observat și au descris mai corect oamenii și astfel au luminat cât se poate de bine această parte a

¹⁾ Povața lui Loke de a te feri de filosofia naturii (fizică) și metafizică îți amintește de Fleury cap. 34, unde le aduce ca studii nefolositoare: „Fizica, ea care nu te învață a cunoaște natura, și metafizica, ea care nu-ți ajută a-ți lumina spiritul și a aprofundă marile principii ale științei“. Despre metafizică poate că poți zice și astăzi acelaș lucru; despre fizică nu, aici s'au schimbat cu totul lucrurile.

științii. Cine umblă prin părțile de răsărit ale Asiei, o să afle oameni capabili și de înțelegere, cari n'au habar de lucrurile acestea; fără de virtute însă, fără cunoștință de lume și fără cultură socială nu poți afla nicăeri un bărbat corect și de valoare.

6) O mare parte a științii, ce se predă în timpul de față prin școlile Europei și e de obicei cuprinsă în noțiunea culturii, poate până la un anumit grad să lipsească unui aristocrat, fără ca prin aceasta să-și atragă mare necinste sau daune în afacerile sale. Însă înțelepciunea și buna creștere sunt de absolută nevoie în toate situațiunile și împrejurările vieții, și cei mai mulți tineri au să sufere din lipsa lor și intră în lume mai stângaci și mai bătărași decât e cu cale, din simplu motivul acesta că însușirile cari ar trebui învățate mai ales înainte de toate și cari au mai mare nevoie de ajutorul și de sprijinul unui educator, tocmai acestea sunt cele mai oropsite și se privesc ca nefăcând parte — sau, cel mult, o parte minimă — din datoriile unui educator. Facem atâta zarvă cu latineasca și cu cunoștințele savante și ne punem capul să facem, rogu-te, progrese în lucruri cari în cea mai mare parte n'au de-a face nici în clin nici în mănec cu chiemarea unui nobil.

Aceasta chiemare stă într'asta: să aibă cunoștințe practice pentru viață și o purtare potrivită rangului său, apoi să fie om de valoare și, conform pozițiunii ce-o are, să fie folositor țării sale. Dacă apoi, fie că timpul ce-i prisosește după împlinirea datoriilor, îi dă răgaz, fie că o aplicare oarecare de a se desăvârși în oarecări părți ale științii cu cari educatorul l-a familiarizat într-o câtva, îl atrage spre studii, atunci puțințelele ele-

mente de știință pe cari le posede de mai înainte îi pot netezi drumul până într'atâta, încât sârguința proprie îl poate duce așa departe cât îl ajută propriile puteri intelectuale și cât îl îmboldește aplicarea sa. Sau dacă el crede că economisește și timp și osteneală, când mâna unui educator îi ajută să treacă peste unele dificultăți, atunci să-și ia ca educator un bărbat cu desăvârșire maestru într'aceasta, sau să-și aleagă unul după cum îi se mai pare mai potrivit pentru scopurile sale. Dar dacă vrei ca educatorul să introducă pe elev în oarecareva ramură a științei nu mai mult decât atâta cât e nevoie pentru un tânăr nobil în mersul obișnuit al studiilor sale, atunci îți ajunge ca educator unul de-o destoinicie obișnuită. Nici nevoie nu este să fie un învățat profund, ori să stăpânească cu desăvârșire toate științele acelea pe cari un tânăr binecrescut trebuie să le cunoască într'un scurt rezumat sau să le cuprindă cu o privire generală. Dacă vrea să pătrundă mai adânc în științe, o va face tânărul mai târziu cu propriile-i puteri și cu propria-i sârguință, pentru că nimeni nu a ajuns departe în știință și nu s'a ilustrat vr'odată ca savant, prin disciplina și sila unui profesor.

7) Problema cea mare a unui educator este a pune în bună rânduială purtarea elevului, a-i forma spiritul, a sădi într'însul obișnuințe bune și principiile virtuții și ale înțelepciunii, a-i deschide încetul cu încetul o privire asupra omenirii, a-l atrage spre iubirea și imitarea a tot ce este deosebit și vrednic de laudă și, în urmărirea acestui ideal, să-i dea putere, sârguință și zel. Studiile spre cari îl conduce sunt, așa zicând, numai o deprindere a destoiniciei sale și o cumințe întrebuințare a timpului spre a-l opri a

nu deveni un derbedeu și un târăe-brâu; scopul lor e să-l învețe străduința, să-l deprindă cu opintirile și să-i dea o noțiune despre ceea ce mai târziu are să desăvârșească propria sa sânguință. Cine așteaptă ca un tânăr nobil să devie, sub conducerea educatorului său, un critic, un orator ori logician, și să cunoască din fundament metafizica, filosofia naturii și matematica, sau să fie un maestru în istorie și cronologie? cu toate că el din toate acestea trebuie să știe câte ceva. Educatorul are numai să-i deschidă poarta, ca să arunce o privire înăuntru și să-l facă cunoscut cu lucrul, nu însă să-l facă să locuească înăuntru. Un educator ar fi chiar dojenit dacă ar ținea prea mult pe elev la acelaș studiu și ar voi să-l introducă prea adânc în cele mai multe dintre lucrurile acestea. Inșă bună creștere, cunoștințe despre lume, virtute, sânguință, prețuire a numelui bun, într'acestea elevului nu i se poate da nici odată prea mult; dar dacă odată le are, atunci nu va fi lipsit vreme îndelungată nici de celelalte pe cari le dorește sau de cari are trebuință.

8) Fiindcă nu putem spera că educatorul o să aibă destula vreme și putere ca să-l învețe de toate, el trebuie să-și dea toată silința să l învețe măcar cele ce sunt mai de neapărată trebuință și mai ales acelea care în lume îi vor fi elevului de cel mai mare și mai variat folos.

9) Seneca se plânge de practica contrară a timpului său, cu toate că pe atunci încă nu era lumea plină de Burgursdicii, și Scheibleri ca astăzi. Ce-ar gândi el, de-ar trăi acum, când institutorii particulari cred că scopul lor principal este de-a umplea și odaea de studiu și capul elevului cu autori ca aceștia? El ar avea cu mult mai multă dreptate să zică, nu cum a zis: non scholae, sed vitae

discimus — ci : «nu învățăm ca să trăim, și ca să disputăm». Și educația noastră ne face mai apti pentru universitate decât pentru lume. Dar nu e de mirat, dacă acei ce fac moda, o fac așa, având în vedere ceeace au, nu ceeace le trebuie elevilor. Dar dacă moda s'a stabilit odată, cui să i se mai pară curios că ea este absolut stăpân și într'acestea ca și într'alte lucruri? Și că cea mai mare parte dintre aceia cari își găsesc avantajul tocmai în faptul că i se supun cu ușurință, țipă că se face schismă ori de câte ori unul încearcă să se desfacă de modă? Tot așa de puțin e de mirare că oameni de spirit și capabili se lasă așa de ușor, prin obicinuința și credința oarbă, să fie duși în rătăcire! Dacă am întrebă rațiunea, ea ne-ar sfătui că mai bine ar fi de am întrebuința timpul copiilor cu câștigarea acelor cunoștințe cari le vor fi folos când vor fi mari, decât să le umplem capul cu atâtea și atâtea năzdrăvănii la cari de obicei nu se mai gândesc toată viața lor, în tot cazul nu mai au nevoie să se mai gândească, pentrucă tot ce le mai rămâne în cap din năzdrăvăniile acestea le aduce numai necaz și desavantajii. Acest lucru e așa de cunoscut, încât eu mă provoc la părinții cari și-au cheltuit mulți bani spre a-și instrui tinerii moștenitori în științele acelea, și-i întreb: n'ar fi luați în bătae de joc fiii lor când ar lăsa să se observe la ei acest soi de savantlic, de îndată ce ar ieși în lume, și nu le-ar aduce desavantajii și neplăceri în societate aparența aceasta? ¹⁾ Curios câștig e acesta și vrednic de a jucă un rol în educațiune, când oamenii trebuie să se rușineze

¹⁾ Locke înțelege spoiala de învățătură, semidoctismul care e mai rușinos și mai periculos decât neștiința.

tocmai de acele lucruri cari ar trebui să le arate mai ales cultura și spiritul!

10) Dar mai este și alt motiv pentru care trebuie să căutăm la un educator cunoștință de lume și maniere elegante, și aceasta este că un bărbat capabil și mai în vârstă poate introduce destul de adânc pe un tânăr în toate științele, chiar și într'acelea în care el n'are cunoștințe mai adâncite. Cărțile îl pot aduce la cuvenitul punct de vedere, și-i vor da destule cunoștințe șiși «avansul»; acestea îi vor ajunge, apoi, ca s'arate calea ce trebuie să urmeze elevul său. Inșă în cunoștința despre lume și mai ales în buna creștere niciodată nu va putea conduce pe altul acel educator care însuși este novice într'acestea lucruri.

11) Aceasta este o cunoștință pe care el trebuie să și-o însușească prin experiență și prin deprindere și prin aceea că pune în practică ceea ce, după propria-i observare, se practică și este admis în societatea aleasă. Dacă nu le are acestea în sine însuși, atunci el n'are de unde să le împrumute pentru uzul elevului său; sau, chiar dacă găsește despre asta prin cărți disertațiuni pe cari le-ar putea întrebuința, disertațiuni cari tratează în toate amănuntele despre purtarea unui tânăr aristocrat englez, totuși exemplul său propriu, prea puțin vrednic de a fi luat ca model — când însuși el nu este bine crescut — i-ar zădărnici toate povețele bune; pentru că e cu neputință ca cineva dintr'o societate mitocănească și cu rea creștere să iasă ca om bine crescut.

12) Eu nu o spun asta în credința că un atare educator s'ar putea găsi ori și unde și pentru o leată obicinuită, ci o spun ca să știe aceia, cărora le dă mâna, că nu trebuie să se scumpească la bani și să nu cruțe truda de a cer-

ceta pâna să găsească un om Și mai departe, ca părinții, cari n'au atâta avere ca să facă mari cheltueli, să ia la cunoștință ce calități trebuie mai ales să caute la un om pe care îl aleg să-i încredă educația copiilor lor, și ce trebuie să aibă însuși ei în vedere cât timp sunt copiii în paza lor și ori de câte ori au ocaziunea să-i observe, și să nu gândească, că totul în educație stă numai în latinească și franțuzească ori în cineștie-ce sistem sec de logică și de filozofie.

65. Dar să ne întoarcem iarăși la metoda noastră. Cu toate că am arătat că severitatea tatălui și respectul ce se infiltrează printr'asta în sufletul copiilor până ce sunt mici, este unul din mijloacele cele mai de căpetenie prin cari le cârmuim educația, totuși eu sunt departe de a crede că severitatea aceasta ar trebui păstrată tot timpul cât ei stau sub conducerea și disciplina anilor minori. Nu, eu sunt de părere, că ea trebuie micșorată de îndată ce ne permite vârsta, mintea și buna lor purtare, și încă așa de mult, încât un tată face bine dacă vorbește cât de intim cu fiul său — când acesta e mai mărișor și capabil de aceasta — ba chiar să-l întrebe de sfat și să-i ceară părerea asupra acelor lucruri în cari fiul are oarecari cunoștințe și pricepere. Printr'asta tata își ajunge două scopuri, amândouă de mare importanță. Întâiu, el aduce în ideile fiului său chibzuri serioase cari sunt de mai mare preț decât toate regulele și povețele ce i-ar putea da. Cu cât îl vei trata mai devreme ca bărbat, cu atâta va începe într'adevăr să și fie bărbat; și dacă din când în când vei stă cu el vorbind cestiuni serioase, vei ridică pe neobservate mintea lui deasupra tuturor obicinuitelor distrațiuni ale tinereții și a acelor ocupațiuni

fără de nici o valoare cu cari de obicei își pierd tinerii timpul. Pentrucă e lesne de observat, că mulți tineri rămân mai multă vreme decât ar trebui în ideile și în societatea copiilor de școală, fiindcă părinții lor îi țin îndepărtați de ei și, printr'un tratament sever, îi opresc pe loc într'o poziție așa de umilită.

66. Al doilea scop pe care îl ajungi printr'un tratament ca cel arătat, este prietenia copilului¹⁾. Mulți părinți, ce-i drept, dau fiilor lor dela școală sume de bani destul de mari, potrivite cu vârsta copiilor și cu averea părintelui, însă au obiceiul să nu dea voe copiilor să aibă cunoștință exactă de averea și de afacerile lor, și asta o fac cu atâta rezervă încât ai crede că au să ascunză vr'un secret de stat de dinaintea unui spion sau dușman. Dacă lucrul acesta n'are tocmai aparența geloziei, are cel puțin semnele lipsei de bună-tate și de intimitate pe care un părinte bun trebuie s'o aibă față de fiul său, și negreșit asta micșorează sau ucide încrederea și cordialitatea cu care se 'ntoarce un fiu catre tatăl său. Eu m'am mirat de mulțea văzând cum părinți, cari de altfel își iubesc copiii, toată viața lor au avut către copii o atitudine autoritară și rece și au fost veșnic închiși în sineși, că și când n'ar fi avut să mai aștepte nici o bucurie și nici o mângâiere dela aceia cari le erau cei mai scumpi pe lumea asta. Nimic nu leagă și nu întărește prietenia și bunăvoința mai tare decât împărtășirile intime despre griji și stările materiale. Fără de acestea, orice prietenie e îndoelnică. Deci, când fiul tău vede că tu-l faci părtaș al intereselor

¹⁾ Rousseau e însă de altă părere; orice educațiune pri-pită are, după el, foarte rele urmări. Emil II § 18 pare că e îndreptat direct împotriva acestei păreri a lui Locke.

tale, în lucruri pe cari tu odată cu drag i le vei lăsa lui în seamă, negreșit el se va interesa de ele ca și de ale lui proprii, el va aștepta cu răbdarea vremea sa²⁾, și tot timpul te va iubi ca pe unul care nu-l ține departe de sine asemeni unui străin. Dar din aceasta el va mai învăța un lucru: că administrarea averii tale cere osteneți și griji, și cu cât le va cunoaște mai în adânc acestea, cu atât te va învidia mai puțin pentru averea ta și cu atât se va ținea pe sineși mai fericit de-a fi în puterea unui prieten așa de binevoitor și a unui tată așa de îngrijorat. Cu greu vei găsi un tânăr așa de sărac cu duhul și așa de lipsit de sentimente, încât să nu se bucure de un amic în care se poate bizui, la care poate cere ajutor și pe care-l poate însuși sfătui nestavilit în anumite ocaziuni. Rezerva și răceala părinților răpește adeseori copiilor acest refugiu care lor le ar aduce mai mult folos decât o sută de dojeni și de ocări. Dacă fiul ar vrea să ia parte la o petrecere ori să se facă vr'o ștren-gărie, n'ar fi mai bine s'o facă cu știința ta decât fără ea? Fiindcă tinerii trebuie să aibă per-misiunea de a face aceste lucruri, tu cu atâta vei fi mai în stare de-a înlătura răul, cu cât vei cunoaște mai bine intențiunile și pornirile fiului tău; și în vreme ce îl vei face atent asupra urmărilor ce-ar avea faptele lui, îl poți decide a se teri de necuviințe mai mici. Dacă vrei ca el să-ți deschidă inima și să te roage de sfat, atunci trebuie ca tu însu-ți să începi și să sădești prin purtarea ta această încredere.

67. Oricare ar fi cestiunea asupra căreia ți-ar cere sfatul, principiul tău să fie — întrucât nu duce spre un rău primejdios sau fără vindecare — de

²⁾ Vezi § 10 la sfârșit.

a-l sfătui numai ca un prieten, cu mai multă experiență decât el. Nu lăsa să se strecoare în sfatul tău nimic ce-ar semăna a poruncă ori a autoritate, și nici lucruri pe cari nu le-ai putea cere dela unul egal cu tine ori dela un străin. Dacă vei lucra altfel, o să-l faci să-și piardă pentru totdeauna vrerea de-a te mai întrebă și de-a trage foloase din sfatul tău. Tu trebuie să ai în vedere că el e om tânăr și are plăceri și poște peste cari tu ai trecut de mult. Tu n'ai doară să aștepți ca direcția lui să concordeze întru toate cu a ta și că el într'al douăzecilea an al vieții să aibă aceleași idei ca tine într'al cincizecilea. Fiindcă tineretul trebuie să aibă oarecare libertate și trebuie să-și facă nebuniile inerente vârstei, tot cece ar trebui să dorești ar fi numai atâta: ca el să-ți arate sinceritatea unui fiu și să rămâe supt ochii părintelui, și atunci nu poate să iasă lucrurile tocmai rău. Iar mijlocul de a ajunge la asta este, după cum am arătat (firește, după măsura aptitudinilor ce le ai găsit într'însul) să vorbești cu el despre afacerile tale, să-i pui întrebări intime și să-i ceri sfatul. Dacă el vr'odată a nemerit, atunci urmează-i sfatul, ca și când el l-ar fi găsit, iar dacă lucrurile au ieșit bine, fă ca tot el să secere și laude pentru asta. Prin procedeul acesta vaza ta n'o să sufere nimic, dimpotrivă vei spori numai iubirea și respectul fiului față de tine. Câtă vreme tu posezi averea ta, fiul rămâne încă tot în mâinile tale, și autoritatea ta e cu atât mai asigurată cu cât o întărești prin bunăvoință și intimitate. Pentrucă numai atunci ai tu toată puterea pe care trebuie s'o ai asupra lui, când el se teme de ofensarea unui prieten așa de bun ca tine mai mult decât de pierderea unei părți a viitoarei sale moșteniri.

68. Dacă unui părinte i se cuvine față cu fiul său o purtare așa de confidențială, cu atât mai mult i se cuvine unui institutor față cu elevul. Timpul, pe care-l petrec împreună, nu trebuie să-l întrebuițeze absolut numai cu predarea lecțiilor și cu dictarea de sus, de 'n călare, a preceptelor pe cari copilul are să le observe și să le urmeze. Prin faptul că și pe el îl ascuți și-l lași ici colo să judece asupra unor întrebări puse, ajungi la binele că preceptele date își găsesc cu atât mai repede poarta de intrare și prind rădăcini cu atât mai adânci, și că elevul prinde dragoste de studiu și de povățuire. El va începe să prețuiască negreșit cunoștințele, de îndată ce va vedeà că ele îi dau puțința de a judecà, și de îndată ce va găsi cât de plăcut și de onorabil este de a 'și aveà și el partea sa la convorbire și de a-și vedeà une-ori argumentele sale încuviințate și urmate. Mai ales în cestiuni de morală, de înțelepciune și de educație; într' acestea trebuie mai ales să-i prezentăm cazuri speciale și să-l întrebăm ce părere are asupra lor. Acest lucru îi promovează intelectul mai mult decât toate maximele filosofice ori cât de mult și de bine le-am explicà, și-i întărește în memorie principiile. Pe drumul acesta ajung în suflet lucruri cari prind rădăcini întrînsul și-și păstrează puterea lor de argumentare, pe când vorbele, în cel mai bun caz, nu sunt decât copii șterse și n'au mai multă tărie decât adevăratele umbre ale lucrurilor, cari au să fie uitate în curând. El va pricepe mai bine temeiul și măsura a tot ce e just și cuviincios; și va aveà impresiuni mai trainice și mai vioaie de tot cea ce trebuie să facă, atunci când își va da singur părerea asupra unor cazuri propuse și când va discuta cu învă-

țătorul său asupra unor exemple potrivite, decât atunci când el va ascultă tăcând, nepăsător și somnoros prelegerile acestuia, și cu mult mai mult și decât prin discuții logice de chițibușuri sau prin declamațiuni după tipicul școlar asupra vreunei cestiuni. În cazul prim toate ideile sunt îndreptate numai spre răspunsuri de spirit și spre expuneri false, nu spre adevăr, cazul al doilea duce spre înșelătorie, gâlceavă și încăpăținare, amândouă însă falșifică judecata și abat din calea dreaptă și cinstită a cugetării înțelepte. De aceea trebuie să se ferească de ele aceia cari vor să devie mai buni pentru sine-și și plăcuți altora.

69. Deci dacă tu ai infiltrat fiului tău sentimentul că el atârnă de tine și că stă în puterea ta, și printr'asta ți-ai fortificat vaza; și dacă tu în purtarea ta ești de-o neînduplecată severitate cu el, în cazul când stăruește cu îndărătnicie într'o greșală răutăcioasă pe care tu ai oprit să se repete, mai ales în mințire, și cu asta i-ai întipărit în suflet respectul trebuincios; și dacă tu pe de altă parte, în vreme ce-i permiți pe deplin libertatea ce se cuvine vârstei lui, și în prezența ta nu i impui nici o silă acelor acțiuni copilărești ale lui, cari, pe câtă vreme încă foarte tânăr, îi sunt tot atât de trebuincioase ca și mâncarea și băutura, ai făcut să i fie dragă societatea ta și prin tandreța și indulgența ta l-ai convins de iubirea și grija ce i o porți, mai ales prin faptul că la ori și ce ocaziuni unde s'a purtat bine îi arăți bucuria ce-o ai și, potrivit cu vârsta lui, îi dovedești iubirea ta într'o mie de chipuri cu cari natura îi învață pe părinți mai bine decât pot eu, când tu, zic eu, prin atare gingășie și alipire, care față de copiii lor nu le lipsește niciodată

părinților, ai deșteptat și întrînsul o alipire deosebită către tine, atunci el e în starea pe care ți-o poți dori și tu ai întemeiat în sufletul lui acea adevărată stimă pe care ai s'o cultivi mereu înainte totdeauna cu mare grijă, și s'o ții în picioare în amândouă părțile ei, în *iubire și frică*, fiindcă aceste sunt cele mai puternice îmbolduri, prin cari tu poți totdeauna să influențezi asupra lui, spre a conduce sentimentele pe drumul virtuții și al onoarei.

70. Dacă tu ai așezat odată temelială aceasta și ai aflat că respectul începe a deveni lucrător în copilul tau: cea mai apropiată datorie a ta este de acum să-i observi cu îngrijire temperamentul și deosebitele-i dispoziții sufletești. Îndărătnicia, minciuna și faptele răutăcioase, după cum am spus, din capul locului n'ai să-i le suferi, oricare i-ar fi temperamentul. Aceasta sămănătură de vicii nu trebuie să prindă nicidecum rădăcină; ea trebuie nimicită cu mare grijă de îndată ce începe să se ivească. Autoritatea ta trebuie — dela prima ivire a oricărei cunoștințe în copil — să-și ocupe locul în sufletul lui și să-i determine voința, așa că ea să lucreze în el ca un imbold natural a cărui naștere el n'a observat-o niciodată și de care el nu știe că ar fi fost altfel sau că ar putea fi altfel. Dacă vei sădi de timpuriu într'însul, pe calea aceasta, respectul ce ți-l datorează, acest respect va trăi în copil totdeauna neștirbit, așa că lui îi va fi tot așa de greu să i-se împotrivescă pe cât i-ar fi să se opue pornirilor fundamentale ale firii sale.

71. Dacă tu ți-ai asigurat într'acest chip autoritatea foarte de timpuriu, și dacă printr'o cumpătată întrebuintare a autorității l-ai adus la punctul să simtă rușine de tot ceea ce duce spre

oarecare deprindere imorală (căci eu cu nici un preț n'aș vrea să se întrebuițeze cuvinte de ocară, cu atât mai puțin bătae, câtă vreme încăpăținarea și stăruirea spre rău nu face de absolută nevoie bătaia), cred că e la locul său acum să observăm spre ce direcție tind dispozițiile naturale ale sufletului. Unii oameni, conform neschimbătoarei naturi a lor, sunt hotărâți, alții timizi, unii încrezuți în sine, alții modești, sunt încăpăținați ori lesne de condus, îngrijați ori nepăsători, vioi ori târzii. Chipurile feții și a fapturii exterioare a oamenilor nu prezintă mai multe deosebiri decât firea și dispozițiile sufletului. Însă fisionomia feții are semne cari numai cu timpul devin mai vizibile și mai deosebit recunoscut, pe când fisionomia proprie sufletului tocmai la copii este mai leznea de recunoscut, până ce arta și vicleniile nu i-au învățat cum să-și acopere defectele și cum să-și ascundă pornirile rele sub un exterior fățurit.

72. De aceea începe de timpuriu să observi deslușit firea fiului tău, și anume atunci când el se simte mai liber, la joc, și când te crede absent. Observă atunci cari îi sunt patimile predominătoare și pornirile cele mai în relief, dacă e sălbatec ori blând, îndrăsneț ori sficios, milos ori tiran, deschis ori dosnic, și așa mai încolo. Pentru că felul tău de a-l trata trebuie negreșit să se conformeze deosebirilor în punctul acesta, și autoritatea ta trebuie să se adapteze lor și să-și ia măsurile cuvenite spre a se afirma potrivit cu ele. Aceste aplicări înăscute, aceste direcții predominătoare ale firii nu trebuie să le înlături prin precepte și printr'o intervenție directă, mai ales pe acelea de un fel comun și ordinar, cari de obicei pornesc din frica și din slăbia sufletului,

cu toate că și acestea se pot foarte mult îndrepta prin educație. Însă de una să fi sigur: chiar de-ai face tot ce s'a putut, năravul din fire n'are lecuire deplină. Dacă tu vei observa cu îngrijire felul firii sale de pe acum, din primele scene ale vieții, vei fi după aceea totdeauna în stare să judeci ce direcție urmăresc ideile lui, ba chiar și cari îi vor fi țelurile spre cari va tinde când el va fi mare și când drumurile îi se vor complica și el va întrebuința diferite mijloace de a ajunge la scop.

73. Mai sus într'un loc am zis de copii (§ 43) că iubesc libertatea; de-aceea trebuie să le dăm puțința să facă ceace e potrivit cu ei, fără ca să simtă că o fac de silă. Mai adaog ceva: ei mai iubesc și alt lucru, anume stăpânirea. Acesta este primul izvor al celor mai multe deprinderi rele, cari corespund naturii și se ivesc mai des. Această năzuință după putere și după stăpânire se arată foarte de timpuriu și anume în următoarele două cazuri.

74. Vedem copii, aproape numai decât după naștere — eu cred cu siguranță, că cu mult înainte de-a putea vorbi — că sunt îndărătnici, mârâitori și indispuși, nu dintr'alt motiv, ci numai că vreau cu orice chip să-li se facă pe voe. Ei ar vrea ca toți să se supue dorințelor lor; ei vreau, ca toți cei dimprejur, mai ales acei ce le stau mai aproape sau mai jos decât ei cu vârsta și cu starea socială a părinților, să le fie la dispoziție și la cherem, de îndată ce au început să privească pe alții dintr'acest punct de vedere.

75. Alt caz, în care li s'arată iubirea de a stăpâni, este pofta de-a avea în posesiunea lor lucruri. Ei vreau proprietate și posesiune, fiindcă le place puterea ce pare a izvorî dintr'acestea și

le place dreptul pe care-l au de-a dispune de-acele lucruri după bunul lor plac. Cine n'a observat că aceste două porniri sunt lucrătoare foarte de timpuriu în copii, acela știe foarte puține despre acțiunile copiilor; cine crede însă ca aceste două rădăcini ale celor mai multe nedreptăți și ale celor mai multe certe cari aduc atâta tulburare în viața omenească, nu se pot desrădăcina de timpuriu ca să fie înlocuite cu deprinderi contrari, acela într'adevăr nu cunoaște timpul potrivit de-a pune temelie pentru un ombun și vrednic. Cred că următoarele puncte vor fi de ceva folos spre-a ajunge la aceasta.

76. Zisesem într'un loc¹⁾ că nu trebuie suferit niciodată ca un copil să capăte ceea ce cere, mai ales atunci nu, când el caută să-și afirme voința prin plânsete sau chiar numai prin vorbe. Dar fiindcă spusa mea ar putea da ocaziuni la neînțelegeri și să fie explicată așa ca și când eu aș fi de părerea că un copil nu trebuie niciodată să ceară ceva dela părinți (fapt ce într'adevăr ar fi privit ca o prea mare presiune asupra sufletului copiilor, în dauna iubirii și a alipirii care trebuie să existe între ei și părinții lor) de aceea vreau să mă explic mai deslușit. Conced fără restricțiune, că ei sunt liberi de a împărtăși părinților tot ceea ce le e de absolută trebuință, și că părinții trebuie să-i asculte cu iubire și să-i satisfacă, cel puțin atâta vreme cât sunt mici. Dar e cu totul altceva a zice «mi-e foame» și «eu vreau friptură». Dacă ei și-au arătat trebuințele, adevăratele trebuințe naturale, neplăcerile foamei, ale setei, ale frigului ori ale oricărei alte nevoi firești, atunci negreșit e datoria părinților de a

¹⁾ § 8.

le ajută. Însă copiii trebuie să lase pe părinții lor de a alege însăși și de a rândui singuri cele ce sunt mai potrivite pentru copii, și în ce măsură; nu trebuie să dăm voce niciodată copiilor să aleagă ei ceea ce le-ar trebui și să zică: eu nu vreau apă, vreau vin; nu pâine neagră, vreau albă. Chiar și numai exprimarea dorinței lor prin vorbe ar trebui să fie un motiv de a le retuza cererea.

77. Părinții trebuie să bage bine de seamă și să deosibească trebuințele închipuite de cele naturale, după cum bine-a învățat Horațiu în versul:

Quis humana sibi doleat natura negatis.¹⁾

Aceste sunt într'adevăr trebuințe naturale, pe cari mintea singură, fără de nici un alt ajutor, nu e în stare să le înlătore, și nici nu ne poate păzi de ele. Durerile boalei și ale rănilor corporale, foamea, setea, frigul, lipsa de somn și de odihnă ori de recreare după oboseală, toate acestea sunt lucruri pe cari toți oamenii le simt și al căror efect neplăcut trebuie să influențeze chiar și sufletele cele mai bine dispuse, de aceea trebuie să căutăm a le înlătura prin mijloace potrivite, nu însă prin neastâmpăr și prin pripă la întâia lor ivire (afară de cazul când amânarea ne-ar putea aduce vr'o daună nereparabilă). Durerile cari vin din nevoile trupesti sunt pentru noi niște erolzi, ca să ne păzim de vr'un rău cu mult mai mare al căror prevestitori sunt tocmai ele; de aceea nu trebuie să le nesocotim și să le lăsăm să meargă prea departe. Dar cu cât vom obișnui mai mult pe copii să se oțelească în suportarea acestor necesități, spre a li se în-

¹⁾ Horațiu, Satire I, 1. v. 78. Cumpărați-vă pâine și-o cană de vin, legume și toate câte natura umană nu și le poate nega fără durere.

tări corpul și sufletul, cu atâta va fi mai bine de ei. Nu e nevoie să dăm în punctul acesta alte reguli de urmat, decât atâta că trebuie să mergem cu ei numai așa de departe cât li-e spre folos și nu spre stricăciune, și că trebuie să avem în vedere faptul că tot ceea ce copii vreau să rabde de bunăvoie nu le poate strică întru nimic, nici trupului, nici sufletului. Asta o spun, pentru că părinții de obicei sunt prea de tot aplicați să-și gingașească copii lor mai mult decât trebuie.

2) Dar dacă nevoile trupești ne cer o îngăduință cât de mare, trebuințele închipuite ale copilului nu trebuie satisfăcute, ba nu trebuie să suferim pe copii nici măcar a vorbi de ele. Chiar numai vorbirea de ele trebuie s'atragă după sine pierderea lucrului. Copii trebuie să aibă haine, când au nevoie; dar când ei se roagă să fie din cutare stofă și de cutare culoare, rugăciunea lor trebuie refuzată necondiționat. Nu doară c'aș cere dela părinți să se opue într'adins dorințelor copilului în lucruri indiferente; dinpotrivă, dacă el merită prin purtarea sa, și dacă suntem siguri ca printr'asta nu-i stricăm sufletul și nu-l moleșim și că mintea lui nu este pornită spre nimicuri, atunci cred că e bine să le rânduim toate câte sunt cu putință așa, ca să aducem mulțumire copilului, spre a-l face să simtă plăcerea de a ști că dorința lui a fost cu minte. Pentru copii însă e cu mult mai bine când ei nu află nici o plăcere în lucrurile acestea și când mulțumirile lor nu se conformează după capriciile ce le au, ci sunt indiferenți către tot ce natura n'a făcut altminteri¹⁾. Spre aceasta trebuie să tindă părinții și educatorii. Dar până se va ajunge la acest scop, eu ridic

¹⁾ Anume „ca indiferent“ și fără importanță.

obiecțiunea unică numai împotriva libertății în poftire, care trebuie stavilită prin refuzare din principiu, în toate acestea lucruri ale fanteziei.

3) Poate ca acest lucru va părea prea aspru privit din punctul de vedere al indulgenței naturale a părinților iubitori, și cu toate acestea el e absolut de nevoie. Fiindcă metoda propusă de mine țintește la izgonirea nulei, negreșit că această înfrânare a limbii va fi de mare folos spre a sădi acel respect de care vorbirăm într'alt loc și spre a păstra în copii stima și venerațiunea datorită părinților. Mai întâiu, ei vor învăța printr'asta să-și restrângă pornirile și să-și le stăpânească. Iar într'acest chip vor ajunge să învețe arta de a-și înăbuși poftele de îndată ce se ivesc, când sunt totodată și mai lesne de subjugat. Pentrucă cine dă drum liber poftelor sale, le dă și tărie și viață, și cine are obrăznicia de-a face pretențiuni din dorințele sale, acela cu vremea va ajunge să socoată că el trebuie să-și și îplinească dorințele. Cu siguranță însă omul mai lesne își poate suportă refuzul său propriu decât al oricui altul. De aceea copii trebuie obișnuiți de timpuriu a-și întrebă mintea și a o pune în activitate, înainte de-a fi dat ascultare pornirilor lor¹⁾. E un mare pas spre stăpânirea poftelor noastre, când le putem pune stavilă și le putem aduce la tăcere. Dacă se vor deprinde copii să-și știe stavili capriciile și să judece, înainte de a vorbi, dacă se cuvine ori nu, dintrasta le va crește un mare avantaj în lucruri de mai mare importanță în cursul vieții de mai târziu. Eu nu pot să accentuez destul de puternic și de des, că oricare ar fi cestiunea de

¹⁾ „Mintea conduce voința“ și „omul în fapăturile sale e mișcat mai întâiu de plăcere și neplăcere“ aceste sunt pozițiile conducătoare a acestor paragrafi.

care tratăm, fie ea importantă ori o nimica toată, lucrul cel mai de căpetenie — eram gata să zic unicul — ce trebuie să-l luăm în considerațiune la orice acțiune a copilului este acesta: Ce influență va aveà acțiunea sa asupra sufletului, spre ce deprindere țintește și ce deprindere ar putea să-i sădească în anumite împrejurări, cum i-ar sta acestea presupunând că e om mare, și încotro l'ar duce când ele ar fi prins rădăcini în sufletul lui.

4) De aceea nu este în intențiunea mea să vă povățuesc a face copiilor într'adins neajunsuri. Aceasta ar semăna prea mult cu o lipsă de sentimente omenești și cu o tiranizare, care ar fi foarte potrivită de a sădi în copii aceleași sentimente. Ei trebuie obișnuiți a și nega dorințele; sufletul lor trebuie tăcut, ca și corpul, puternic, liber și tare, prin deprinderea de a și ținea în frâu pornirile; corpul tot așa prin exerciții. Inșă toate acestea fără de nici un semn al vr'unui sentiment neprietenos față de ei. Refuzarea necondiționată a lucrurilor pe cari ei *le doresc* sau pe cari singuri și-le-au *născocit*, are să-i învețe modestie, supunere și putere de a renunța; dar răsplătirea modestiei și a liniștei lor prin acordarea celor dorite ar trebui să-i învețe a iubi și mai mult pe aceea cari au cerut necondiționat această ascultare. Dacă ei se simt mulțumiți acum în neacordarea celor poftite, asta este o virtute care cu altă ocaziune trebuie să le-o răsplătim cu lucruri cari le sunt potrivite și plăcute: acestea trebuie să le acordăm ca și când ele ar fi o urmare naturală a buneii lor purtări, însă nici decât ca un contra-serviciu plătit de mai nainte. Inșă tu vei aveà să te lupți, și, ce e mai mult, vei pierde și iubirea și stima lor, dacă ei vor căpăta dela alții lucrurile pe cari tu le-ai refuzat.

De aceea trebuie să fii foarte atent și să ții la asta cu toată severitatea. Iar aceasta mă duce iarăși cu gândul la servitori¹⁾.

78. Dacă vei începe de timpuriu să faci așa și vei obișnui copiii de timpuriu a-și domoli poftele, această folositoare deprindere îi va pune la ordine. După ce vor mai crește și vor mai prinde minte, li-se poate acordă mai mare libertate, de îndată ce începe a vorbi din ei rațiunea și nu patima: pentru că ori de câte ori mintea vrea să vorbească, trebuie s'o ascultăm. Și precum nu trebuie să-i ascultăm niciodată când ei ne cer un oarecare anumit lucru pe care ar voi să-l aibă (dacă acest lucru nu li-s'a făgăduit cumva), tot așa trebuie să-i ascultăm totdeauna și să le răspundem drept și prietenos ori de câte ori ne întreabă ceva ce ar dori să știe și despre ce ar vrea să aibă cunoștințe. Poftea de a ști trebuie îngrijită în copii tot așa de cu grijă pe cât celelalte pofte trebuie înăbușite.

2) Oricât de aspri am fi în tratarea tuturor dorințelor închipuite, este totuș un caz în care închipuirea trebuie să aibă cuvânt de a fi ascultată. Recreația este tot așa de trebuincioasă ca și lucru și hrana. Dar fiindcă nici o recreație nu poate exista fără plăcere, iar plăcerea aceasta nu țatârnă numai de minte totdeauna, ci adeseori de închipuire, de aceea trebuie să permitem copiilor nu numai să se distreze, ci să-și caute singuri felul distracției, bine înțeles una care e nevinovată și nestrăcioasă sănătății lor. În cazul acesta nu trebuie să le refuzăm dorința când ne cer un anumit fel de recreație. Inșă, cred eu, într'o educațiune bine rânduită copii

*) Vezi § 29 și 39.

vor avea foarte rar nevoie de a cere această libertate: trebuie să purtăm numai grija ca ei să tacă cu plăcere tot ceea ce le este priincios, și astfel, înainte de ce ar fi obosiți de o ocupațiune folositoare, să-i abatem de cu bună vreme la alta tot așa. Dar când n'au ajuns încă la acel grad de desăvârșire încât un mijloc de cultivare al lor să le fie un mijloc de recreație, atunci trebuie să le permitem jocurile copilarești pe cari le iubesc. Iar de jocurile acestea îi putem desvătă, făcându-i să fie plictisiți de ele și sătui; însă dela lucrurile folositoare, cu cari îi ocupăm, trebuie să-i depărtăm totdeauna, pe când au încă plăcerea de ele, sau, cel puțin, înainte de a fi obosiți și plictisiți de ele, căci atunci ei se vor întoarce la dânsle ca la o plăcere ce le procură recreație. Pentrucă trebuie să fiți siguri, că ei numai atunci sunt pe adevărata cale, când află plăcere în ocupațiunea cu lucruri vrednice de laudă și când exercițiile folositoare ale corpului și ale spiritului le face prin variație să le fie viața și cultivarea lor o continuă serie de distracții cari le împrăpătează mereu partea cea ostenită a sufletului¹⁾. Dacă aceasta se potrivește oricărui temperament sau dacă institutorul și părinții își dau silința și vor avea prevederea și răbdarea de a-i forma pentru aceasta, nu știu; dar nu mă îndoesc cătuși de puțin că e cu putință la cei mai mulți copii, dacă vom întrebuința mijloacele adevărate spre a le deșteptă dorința de a câștiga încredere, stimă și nume bun. Dacă am pus apoi într'înșii atâtă viață adevărată, atunci putem fără nici o grijă să vorbim cu dânsii ceea ce le face mai ales plă-

¹⁾ Tocmai asta este la Locke „marea taină a educațiunii“
Vezi § 16 la sfârșit.

cere și să-i facem să observe că ei sunt iubiți și văzuți cu drag și că aceia, sub a căror pază stau, nu sunt dușmani ai binelui lor. Printr'acest tratament ei vor învăța să iubească mâna care-i conduce și virtutea spre care sunt conduși.

3) Acordarea unei depline libertăți în recreațiile lor va avea mai departe avantajul că le va releva temperamentul natural al lor, va descoperi aplicările și aptitudinile lor, și părinții înțelepți vor fi conduși prin aceasta la alegerea carierii căreia ar voi să-i destineze, precum și la întrebuintarea mijloacelor potrivite, deîndată ce-ar observa ca cine știe ce pornire a firii vr'unuia dintre copii îl poate foarte lezne duce pe cărări greșite.

79. Copii cari trăesc împreună, adeseori se ceartă care să fie mai mare și care să-și impună voința asupra celorlalți. În cazul acesta, celui ce începe cearta trebuie să-i venim negreșit de hac. Dar nu numai atâta, trebuie să-i învățăm să fie unul cătră altul cu buna-voire, cu frăție și cu politețe. Când vor vedea ei, că acestea le aduc stimă, iubire și onoare și că printr'asta ei nu pierd nici unul din avantajile lor, vor afla mai multă plăcere astfel decât cu nerușinata lor poftă de-a stăpâni.

2) Plânsetele copiilor, unul împotriva altuia, cari de obicei sunt numai o izbucnire a mâniei care caută ajutor și a dorinței de răzbunare, nu trebuie primite favorabil și nu trebuie băgate în seamă. Firea lor se slăbește și se moleșește, când le dăm voe să se plângă, iar dacă au uneori să îndure rezistență sau durere din partea altuia — afară de cazul când ei privesc asta ca un lucru extraordinar și de nesuferit — nu le strică nimic dacă învață s'o rabde și astfel să se oțelească de timpuriu. Dar dacă tu nu dai atențiune plân-

gerii celui ce-ți vine cu jalba, ai grijă totuși să domolești obrăznicia și răutatea celui ce atacă. Dacă însuți ai observat faptul, dojenește pe cel vinovat în fața celui neîndreptățit, iar dacă plângerea se raportează la ceva ce are pentru tine o valoare mai târziu, dojenește pe insultător între patru ochi, așa ca insultatul să nu știe nimic, și lă-l să meargă la acesta ca să ceară iertare și să-i dea satisfacție. Când asta se întâmplă așa ca și când i-ar fi cerut iertare din propria-i inițiativă, acesta are să o tacă cu atâta mai voios, iar celalalt o să-l ierte cu atâta mai prietinos, și astfel se întărește iubirea între ei și curtenia devine obiceiul între copii tăi.

80. 1) Ce privește pofta de-a avea și de a posedă anumite lucruri, învață-i să renunțe ușor și debunăvoe la ceea ce au, în favorul prietinelor lor, și lasă-i să aflu prin experiență că totdeauna cel mai darnic posedă mai mult (și pe de-asupra și stimă și laudă) și în curând ei vor învăța să pue în practică dărnicia¹⁾. Eu cred că aceasta ar face să fie frații cu mult mai iubitori și mai prietinoși între dânșii și, prin urmare, și către alții, cum nu i-ar putea face nici douăzeci de regule asupra bunei cuviințe, regule cu cari de obicei chinuim și zăpăcim copiii. Lăcomia și pofta de-a avea în posesiunea și în puterea noastră mai mult decât ne trebuie, asta e rădăcina tuturor relelor și de aceea trebuie plivită cu îngrijire și de timpuriu, ca să sădim în loc tocmai însușirea contrară, zelul de-a împărți cu alții. Aceasta trebuie s'o

1) Rousseau (Emil II, § 104) însă combate, din motive practice și etice, acest lucru. Obişnuința după cum o dorește Locke, ar peri în scurtă vreme, dacă cel darnic n'ar fi despăgubit, și apoi „trebuie să avem mai mult în vedere dărnicia sufletului nu a mânilor“.

promovăm prin laude și răsplătiri, și să purtăm grijă neconținut ca el să nu piardă nimic prin dărnicia lui. Caută ca toate exemplele de liberalitate, pe care le dă, să-și afle rebonificarea totdeauna și anume cu dobânzi¹⁾, și fă-l să simtă limpede că bunătatea, pe care o arată față cu alții, nu este pentru el o proastă economie, ci are ca urmare o replică: prietenia atât din partea, primitorului cât și dintr'acelor ce l au văzut. Fă între copii o luptă de întrecere în sensul acesta, și dacă într'acest chip ai tăcut pe copii prin îndelungată deprindere să le vie ușor a împărți ce au, atunci liberalitatea va deveni într'înșii un obicei înrădăcinat, și ei vor afla o plăcere și-o onoare în faptul că sunt buni, darnici și îndatoritori față cu alții.

2) Dacă liberalitatea trebuie promovată, bagă bine de seamă ca nu cumva copiii să depășească regulile onestității, și dacă o fac asta, trage-i la răspundere și, când ai destul temei, pune-i cu asprime la locul lor.

3) Fiindcă primele noastre acțiuni sunt determinate mai mult de egoism decât de rațiune și de chibzuială²⁾, nu e de mirat, că într'asta copiii sunt foarte aplecați de-a depăși dreapta măsură a dreptului și a nedreptului, de oarece acea măsură este în sufletul nostru un product al unei minți mai coapte și a unei judecăți serioase. De-aceia cu cât ei sunt mai aplecați de a greși, cu atâta să-i avem în mai atentă supraveghiere, ca să ob-

1) Aici e răul pe care-l combate Rousseau. Dacă dăm îndărăt copilului ceace dă și încă cu dobânzi, atunci el va face negustorie, fiind darnic numai de dragul dobânzilor, și va specula „virtutea“. Vezi punctul 2).

2) Tot așa își începe și Rousseau (Emil II § 82) capitolul în care vrea să arate clar noțiunea proprietății, care, după el, începe la copil foarte de timpuriu. Rousseau reproduce aproape cuvintele lui Locke, însă capitolul e în parte în contra lui Locke.

servăm și să dojenim orice păcătuire, fie cât de puținică, împotriva acestei mari virtuți sociale, și anume în lucrurile de puțină valoare și importanță, atât spre a le limpezi necunoștința cât și spre a abate dela ei obișnuințele rele. Pentrucă acestea cresc când nu le bagi în seamă, din mici începuturi cu ace și sâmburi de cireșe, până la înșelătorii însemnate, spre a termina cu o adevărată și încarnată neomenie. Prima aplecare spre orice soi de neonestitate trebuie înăbușită de cum s'arată, și anume așa că părinții și institutorul vor arăta mirare și scârbă de cele făcute. Dar de vreme ce ei nu pot pricepe încă limpede ce este neonestitatea, fiindcă nu înțeleg deslușit ce este proprietatea și cum ajung oamenii singurateci la ea, de-aceia cel mai sigur drum de a le păzi onestitatea este de-a pune de timpuriu temelia în liberalitate și în dărnicia de a împărți cu alții ceea ce au. Asta pot s'o învețe foarte de vreme, înainte de a fi așa de departe cu graiul și cu mintea încât să poată avea noțiuni precise despre proprietate, și înainte de a ști prin ce drept special le aparține numai lor un lucru cu excluderea altora. Și, mai departe, fiindcă ei rar posed ceva atară de darurile primite dela părinți, dintru început i-am putea învăța să nu primească nimic și să nu păstreze nimic ce nu li s'a dat din partea lor. După ce, mai târziu, priceperea lor se desvoltă, putem să le explicăm alte reguli și cazuri de onestitate și să le întipărim în minte ce însemnează al meu și al tău. De se va ivi un cas de neonestitate, săvârșit nu din greșală ci din perversitatea voinții, atunci trebuie să aplicăm mijloace mai drastice, dacă vedem că o dojană blândă și o rușinare nu îndreptează această pornire lacomă. În cazul acesta, tatăl ori

educatorul n'are decât să le ia și să ție la dânsul lucrurile pe cari ei le prețuesc și le consideră ca proprietatea lor, sau să pue pe altul cinevă să le ia lucrurile, și prin procedeul acesta să-i facă să simtă ce puțin avantajiu vor aveà când însiși ei posed într'un chip neonest, ceeace este proprietatea altuià, câtăvreme pe lume sunt mai mulți oameni și mai tari decât ei. Dacă însă le însuflăm de timpuriu și cu mare grija o scârbă nepotolită pentru acest viciu rușinos, — ceeace după părerea mea ușor se poate face — atunci am găsit adevăratul și potrivitul mijloc de-a preveni viciul acesta, și am găsit o mai bună pază împotriva neonestității, decât toate explicările ce le-am putea da din punctul de vedere al interesului; pentrucă obișnuințele lucrează mai statornic și mai lesne decât rațiunea pe care tocmai atunci când avem mai mare nevoie de ea rar o întrebăm de sfat și și mai rar îi dăm ascultare.

81. 1) Plânsul este un defect care nu trebuie suferit la copii, nu numai din cauza sgomotului neplăcut și necuviincios cu care umplu casa, ci și pentru motive mai însemnate cari privesc de-a dreptul formarea sufletului; iar aceasta trebuie să ne fie ținta în educațiune.

2) Plânsul lor e două feluri, ori încăpăținat și poruncitor, ori tânguitor și urlat.

Foarte adeseori plânsul lor e numai o luptă pentru dominațiune și o declarare pe față a încăpăținării și a «suirii în cap». Când n'au puterea să-și împue voința, ei vreau să-și susție dreptul și pretențiunile prin țipet și suspine. Aceasta este o continuare manifestă a pretențiunilor lor și un fel de protestare împotriva împilării și a nedreptății acelora cari le refuză ceeace și-au pus în cap să aibă.

82. Uneori plânsul le este efectul durerii sau al supărării, și deci o exprimare a unui chin.

Când observăm cu atențiune aceste două feluri de plâns, le putem lesne deosebi după mutră lor, după priviri și gesturi, dar mai ales după tonul sbieretului lor. Inșă nici unul din două nu trebuie suferit, cu atât mai puțin încurajat.

Nu trebuie să le suferim cu nici un preț plânsul încăpăținat și îndărătnic, fiindcă asta este numai un alt chip de-a le lăngăși dorințele și de-a le întări acele patimi, a căror stărpire este datoria noastră cea mai de căpetenie. Dacă plânsul acesta are loc, după cum se întâmplă des, după o corecțiune. atunci el nimicește toate efectele bune ale acesteia; pentrucă orice corecțiune, după care copilul stăruiește în rezistența-i declarată, nu servește decât a-l corupe și mai mult. Orice poruncă și orice pedeapsă s'ar da copilului, ca va fi fals aplicată și nefolositoare, câtă vreme ea nu-i va stăpâni voința și nu-i va face firea mlădioasă și ascultătoare la cele ce mintea părinților lui îl sătuește să facă și astfel îl pregătește să asculte în viitor de cele ce înșăși mintea lui îi le va dicta mai târziu. Dacă înșă, în vr'un oarecare caz când nu li-s'a răcut pe voie, le permitem să se depărteze țipând, ei se întăresc numai în dorința lor și păstrează reaua dispoziție ca o protestare a drepturilor lor și cu hotărârea de a-și satisface pornirea la cea dintâiu ocaziune. Acesta e, apoi, alt temeiu împotriva întrebuintării prea dese a bătaii: căci, dacă am ajuns odată până la acest extrem mijloc, atunci n'ajunge numai să-i batem și să-i palmuim, ci trebuie să continuăm cu bătaia atâta vreme până ce vedem că firea lor s'a domolit și că ei se supun corecțiunii cu supunere și cu răbdare. Asta se poate mai

bine cunoaște după țipetul lor și după încetarea cu țipetul la porunca ta. Fără de acestea, bătaia copilului nu este decât o tiranie patimașă exercitată asupra lui; și e adevărată brutalitate și nu o corecțiune, când le producem dureri corporale fără să le aducem nici un fel de bine sufletului.

Daca vei pedepsi așa în orice caz, fără patimă, fără mânie și cu toate acestea cu efect, fără să îngrămădești în furie loviturile, ci aplicându-le rar și cu sfaturi înțelepte printre ele și observând efectul pedepsei și oprindu-te în răstimpuri, și dacă el prin aceasta va deveni supus, ascultător și va arăta căință: atunci rar va mai fi nevoie și de a doua bătae, căci de acum el se va purta să nu mai facă greșala. Pedepsa dată într'acest chip n'ar fi pierdută, fiindcă ar fi fost prea puțină și deci fără efect; ea însă, de alta parte, n'ar întrece niciodată măsura, dacă am conținu cu bătaia de îndată ce am vedeà că pedeapsa a ajuns la suflet și l-a îndreptat. Cu toate că dojana și corecțiunea corporală trebuie să fie totdeauna, pe cât e cu puțință, cât de puțină, în aprinderea mâniei totuși pedeapsa aplicată rar observă măsura, și de obicei e mai mare decât ar fi trebuit să fie, deși ea se dovedește c'a fost mai slabă decât ar fi fost de-ajuns.

83. 2) Mulți copii au pornirea să plângă la orice durere cât de mică pe care-o simt, și să se vaete și să urle la cel mai mic neajuns ce-l întâmpină. De asta scapă puțini copii; pentrucă este firescul chip de a-și manifesta suferințele sau trebuințele, câtă vreme nu pot vorbi. Inșă mila, pe care ne credem datori s'o avem cu această vârstă fragedă, întărește în ei, în chip nebunesc, aplecarea aceasta și o țin viie multă-multă vreme după ce ei au început să vorbească. Eu cred că e o datorie a

acelor ce îngrijesc de copii să aibă milă cu ei ori de câte ori sufer ceva, nu conced însă să le-o arate, prin compătimire. Să le ajute și să-i ușureze, cât pot și cum pot, însă de-odată cu asta să nu să văicăreze pentru ei. Aceasta are urmarea că sufletul lor se moleșește și se simte deprimat la cele mai mici suferințe pe cari au să le îndure, și prin asta ele pătrund mai adânc acolo unde există numai sentiment și pricinuesc acolo rane mai mari decât s'ar întâmpla de altminteri. Copiii trebuie înăspriți împotriva oricăror suferințe, mai ales ale celor corporale, și să nu cunoască nici o sensibilitate afară de cele care pornesc din rușine sinceră și dintr'un vioiu sentiment pentru bunul renume. Multele neplăceri, cărora e expusă viața noastră, cer să nu fim prea sensibili la orice neajuns cât de mic. Lucrurile care nu absorb simțul nostru, ne lasă numai o slabă impresiune și ne produc numai puțină durere. Numai spiritele vieții noastre, când sufăr, ne dau durere și ne-o sporesc. Această tărie și nesimțire a sufletului este cea mai bună armă pe care o putem avea împotriva relelor zilnice și a întâmplărilor vieții, și fiindcă aceasta este o constituțiune a sufletului, pe care trebuie să ne-o câștigăm mai mult prin exercițiu și obișnuință decât prin orice altfel de mijloc, de-aceea exercitarea ei trebuie să înceapă de timpuriu, și fericit este acela care și-a câștigat-o de timpuriu. Și precum nu știu nimic, dintre câte cunosc eu, ce-ar putea promovă această moliciune a sufletului mai mult decât plânsul, tot așa, pe cealalta parte, nimic nu știu ce o poate abate și oprî mai cu folos decât abținerea dela acest soi de plâns vătător. La micile neplăceri ce le sufăr prin isbire sau cădere nu trebuie să-i compătimim de

loc pentru căderea lor, ci să le poruncim să mai facă odată ce-au făcut; tăcând abstracție de faptul ca prin asta ei încetează plânsul, mijlocul acesta e cu mult mai bun de-a le corecta atențiunea și de a-i face să se păzească altădată de alunecare, cu mult mai bun decât muștrările sau compătimirile. Dar, orice rău li s'ar fi întâmplat, trebuie să-i oprim de-a mai sbiera: aceasta le dă pentru moment mai multă liniște și ușurare, iar pentru viitor îi oțelește.

84. Cel dintâiu fel de plâns cere asprime, dacă voim să-l liniștim; iar dacă nu-i ajunge o privire ori o poruncă hotărâtă, trebuie să luăm nuiava, fiindcă el pornește din mândrie, încăpăținare și îndărătnicie, deci voința, în care zace greșala, trebuie numai decât s'o umilim și s'o silim a se supune, printr'o asprime câtă ajunge spre a o umili. Dar al doilea fel de plâns, fiindcă de obicei e un eflux al unui suflet molatec, deci are o cauză cu totul împotrivită plânsului încăpăținat, trebuie să-l tratăm cu multă blândețe. Poate că metoda cel mai potrivit ar fi înduplecarea prin vorbe, ori abaterea gândurilor într'altă parte, ori zeflemisirea stării în care se află copilul; dar într'aceste cazuri trebuie să avem în vedere împrejurările și temperamentul copilului. Nu pot să dau în punctul acesta regule precise și neschimbatore; lucrul trebuie lăsat la buna chibzuială a părinților ori a educatorului. Dar pot să spui ca principiu, că și acestui plâns trebuie să-i punem stavilă și că tatăl, prin autoritatea sa, trebuie să-l liniștească, prin priviri sau vorbe cărora le dă un grad mai mic ori mai mare de asprime după cum copilul e de vârstă mai înaintată ori de-o fire mai sănătoasă. Dar în orice caz ajunge dacă văetările au încetat și neliniștea a fost înlăturată.

85. Lașitatea și inimoșia sunt foarte de aproape înrudite cu însușirile sufletești mai sus descrise, așa că nu e nepotrivit să le amintim aici. Frica e o patimă care, condusă bine, își are foloasele ei. Cu toate că instinctul de conservare nu încetează de-a ne-o țineă trează și activă mereu, totuși pe partea inimoșiei poate să fie un prisos, fiindcă temeritatea și nepăsarea de pericol e tot așa de nebunesc lucru ca și tremurătura și tresărirea la apropierea celui mai mic rău. Frica ni s'a dat ca un înștiințător, spre a ne ageri ingeniositatea și de-a ne țineă mereu trezi și pe pază de apropierea răului. De alta parte, a nu purtă nici o grijă de răul ce te amenință, a nu judecă adevarata mărime a pericolului, ci a te prăvăli fără nici o considerațiune într'însul, fie ce-o fi, și fără să judeci ce folos și ce urmări va aveà fapta ta: asta nu este hotărîrea bărbătească a unei făpturi inteligente, ci o furie de animal. Cine are copii cu temperamentul acesta, n'are decât să le agite puțin mintea, și și instinctul conservării de sine o să-i facă în curând să se domolească, dacă cumvâ — ceeace se întâmplă de obicei — altă patimă oarecare nu-i duce fără nici o precauțiune și judecată în prăpastie. Frica de rău este așa de naturală neamului omenesc, încât nimeni, după cum mi se pare, nu poate să n'o aibă de fel, pentrucă frica nu este altcevă decât o stare neprielnică în urma prevederii unui lucru neplăcut nouă care se apropie. Deci, dacă vr'unul s'aruncă nebunește în pericol, putem spune că asta se întâmplă sub conducerea neștiinței ¹⁾ sau sub stăpânirea unei patimi mai poruncitoare, pentrucă nimeni nu și

1) „Conducerea neștiinței“ zice Locke (adecă unde mintea n'are nici un rol), tot așa cum într'alte locuri vorbește pe conducerea științei.

este sie-și așa de mare dușman încât să intre de bunăvoie pe terenul răului și să fugă după pericole numai așa de dragul lor. Așa dar, dacă vanitatea ori lăudăroșia ori temeritatea subjugă frica băiatului și-l fac să n'asculte de sfaturile ei, atunci prin mijloace potrivite trebuie să domolim acele porniri, așa că judecata să-i mai potolească ferbințeala băiatului și să-l aducă în fire și să vadă că fapta lui nu merită atâta cutezare oarbă. Dar fiindcă băieții nu se fac așa des vinovați de greșala aceasta, de-aceea nu voiu mai intra în amănunte asupra tratamentului ei. Slăbia sufletului este un defect cu mult mai des și cere deci mai multă atențiune.

2) Vitejia este scutul și sprijinul celorlalte virtuți; fără curaj nici un om nu poate ținea cu statornicie la datoriile sale și nici nu poate să aibă caracterul unui bărbat adevărat vrednic.

3) Curajul care ne face să biruim relele ce le simțim și pericolele ce ne amenință, este de mare folos într'o viață ca a noastră, în care suntem expuși la furtuni de toate părțile, și de-aceea e foarte bine să ne înarmăm copiii cu această armă cât de timpuriu putem. Eu conced, că într'asta joacă mare rol dispozițiile naturale ale copilului; dar chiar și unde lipsesc acestea și inima este slabă și timidă, tot putem printr'un tratament corect să-i câștigăm copilului o bărbăție mai mare. Ce e de tăcut ca să ferim sufletul copilului de-a se slăbi prin timida sficiune, ce i-o însuflăm în anii tineri, și prin propria-i tânguire la orice suferință cât de mică, astea le-am spus mai înainte; cum trebuie să le înăsprim firea și să le ridicăm curajul, când îi vedem prea expuși fricei, asta o s'o judecăm mai departe.

4) Eu înțeleg adevărata vitejie așa, că bărbatul

să fie într'o liniștită posesiune a sa însăși și să-și facă neclintit datoria, ori și ce rău l-ar strâmtora și orice pericol i-ar închide drumul. Inșă până la atâta ajung așa de puțini bărbați, încât nu putem s'o așteptăm dela copii. Inșă totuși se poate face ceva; o conducere înțeleaptă îi poate duce mai departe decât am așteptă, pe calea progresului.

5) Poate că tocmai neglijarea acestei conduceri înțelepte a copiilor, până când sunt tineri, este cauza de ce există așa de puțini oameni cari se posedă această virtute pe deplin. Eu n'aș spune-o asta în mijlocul unei națiuni care din firea ei este vitează¹⁾, dacă aș fi de părerea că adevărata vitejie nu cere alta decât curaj în câmp și dispreț de viață în fața dușmanului. Negreșit, aceste două nu sunt părțile cele mai slabe ale vitejiei și nici nu li se pot refuză laurii și onorurile cari pe dreptul s'au dat totdeauna vitejilor periți pentru patria lor. Inșă nu e asta totul. Pe noi ne amenință pericole și dintr'alte părți, nu numai de pe câmpul de luptă; și, deși moartea este regele spaimelor, totuși durerea, nefericirea și mizeria au și ele o înfățișare înspăimântătoare care poate să scoată din fire pe cei mai mulți oameni pe cari îi amenință, și sunt destui oameni cărora nu le pasă nimic de moarte și totuși de groaza altor lucruri tremură până în măduva oaselor. Adevărata vitejie e înarmată pentru orice soi de pericol, și stă neclintită, ori și ce rău ar amenința-o. Eu nu înțeleg, că stă neclintită

¹⁾ Când a scris § 40 (intercalat mai târziu la ed. II) Locke eră de altă părere! Aici națiunea (engleză) e vitează — la anul 1693 când ese prima ediție a cărții — iar la a doua ediție Locke se tânguește de vitejia națiunii, după înfrângerile flotei engleze la Lagos!

ca și când n'ar ști de nici o frică. Unde se arată pericolul, numai idiotul poate stă fără îngrijorare; unde e pericol trebuie să fie și conștiința că ești în pericol, și trebuie să fie acolo și frica, atâta de multă încât să ne ție deștepți și să ne ațâțe precauțiunea, ingeniositatea și puterea noastră de a tăptui, fără însă de a tulbură liniștita întrebuintare a minții, și fără de a împiedecă săvârșirea acelor pe cari mintea ni le spune.

6) Primul pas pentru câștigarea acestei țării nobile și bărbătești este, după cum am arătat, să ne ferim copiii cu multă grijă de ori și ce înspăimântare, până sunt mici. Să nu permitem să fie înspăimântați cu vorbe și cu povești, și nici să nu-i surprindă obiecte de spaimă. Acestea sgrade adeseori sufletul și-l desconcentrează, așa că el nu se mai poate reculege nici odată, ci toată viața se zăpăcește și se uluește la cea dintâiu presimțire sau aparițiune a unei știu-eu-ce închipiri înfricoșătoare; trupul se enervează, sufletul se tulbură și omul nu mai este ce a fost, sau nu mai e capabil de nici o acțiune liberă și cuminte.

O fi asta *urmarea* unei mișcări, devenită obișnuință, a părții inteligente a sufletului, care a fost produsă într'însul prin cea dintâiu impresiune puternică, ori o fi vr'o *urmare* a constituțiunii noastre schimbate în cine știe ce mod neexplicabil: atâta știu, că lucrul este așa. Pretutindenii poți află exemple de oameni cari în spiritul lor fricos au purtat viața întreaga efectele unei spaimă care a dat peste ei în tinerețe. De aceea, pe cât putem, să ne păzim și copiii.

7) Al doilea pas este, să obișnuim cu încetul copiii cu lucrurile acelea de cari se tem ei mai tare. Însă aici trebuie să fim cu mare precauțiune, ca să nu procedăm prea în pripă și să nu în-

cercăm tratamentul prea de vreme, și astfel în loc să vindecăm să nu facem răul și mai cumplit. Câtă vreme copiii sunt purtați în brațe, ne este lesne să-i ținem departe de obiectele cari i-ar înspăimânta; iar până ce încep a vorbi și a pricepe ce le spui, ei nu sunt încă în stare de a judeca și de a se convinge, căci acestea sunt mijloacele pe cari le întrebuițăm spre a-i face să înțeleagă că nu e nimic rău în lucrurile acelea de spaimă cu cari voim să-i facem prieteni și de aceea le aducem pe încetul tot mai aproape de ei. Din cauza asta deci, rar e nevoie să întrebuițăm cu ei acest procedeu, până ce încep să vorbească și să umble. Dacă totuși s'ar întâmpla că lor să le fie frică de vr'un obiect pe care nu-l putem depărtă lesne din ochii lor, și dacă am vedea că ei dau semne de spaimă ori de câte ori văd obiectul, atunci trebuie să întrebuițăm toate mijloacele de a le domoli spaima prin abaterea gândurilor într'altă parte și prin amestecarea aparițiunilor plăcute și dragi lor, până ce obiectul o să le devie cunoscut și n'o să le mai producă trică.

8) Se poate observa, cred eu, că de curând născuții copii sunt cu totul indiferenți față de ori și ce obiect pe care-l văd — afară de cazul când acestea le supără ochii — și că ei n'au mai multă frică de un arap ori de un leu decât au de o pisică ori de propria lor doică. Ce este deci cauza că mai târziu anumite amestecături de forme și de colori le produc spaimă? Nimic decât teama unui rău care se ivește deodată cu acele obiecte. Dacă un copil ar fi alăptat în fiecare zi de altă doică, așa presupun eu, el într'a șasea lună a a vieții sale nu s'ar speria de schimbarea fețelor omenești mai mult decât într'al șasezecelea an.

Motivul pentru care el nu vrea să fie luat în brațe de un străin, este acesta: fiindcă este obișnuit să fie tratat prietenește și să primească mâncare numai dela o persoană sau două dintre cele ce-l încunjoară, el, de câte ori ajunge în brațele unui străin, se teme că acesta îi va răpi pe omul care-i dă hrana și mulțumirea și care îngrijește în fiecare clipă de deseale sale trebuințe, și de aici pornește frica lui de câte ori e doica departe de el.

9) Noi, din natura noastră, ne temem numai de durere și de pierderea celor ce ne fac plăcere. Fiindcă acestea nu sunt legate de nici o formă, nici o culoare și nici o mărime a obiectelor văzute, de aceea nu ne speriem de nici unul dintre aceste obiecte, câtă vreme ori n'am suferit durere din partea lor, ori n'am sădit în noi experiența că ele ne pot face rău. Plăcuta strălucire și schânteierea flăcării și a focului farmecă așa de mult pe copii, încât ei la început au mereu dorința de a le avea în mână, dar după ce experiența repetată i-a convins, prin durerea cu totul deosebită ce le-a cauzat-o focul, cât de răutăcios și de tiran este acesta, ei încep să se teamă de el, și nu-l mai ating și se feresc de dânsul. Acesta fiind deci temeiul fricei, nu este greu să cunoaștem care este ocaziunea ce o naște și cum trebuie tratată spaima când s'a produs în noi printr'o eroare. Copilul tău țipă și fuge îngrozit la vederea unei broaște¹⁾: s'o prindă atunci cineva și ș'o așeze liniștit în oarecare apropiere de copil. Obișnuște-l dintâiu s'o privească, iar când s'a obișnuit s'o vadă, apropie-l de ea ca

1) *Rousseau*, Emil I, 138, ca să arate cum poți înlătura copilului spaima dă ca exemplu povestea din Iliadă a coifului lui Hector.

s'o vadă cum sare, pune-l apoi s'o atingă, în vreme ce altul o ține strâns în mână, și așa mai departe, până ce ajunge ca el s'o ție în mână tot așa de fără frică, precum ar țineă un fluture ori o vrabie. Intr'acest chip poți înlătură ori și ce altă spaimă nemotivată, numai trebuie să băgăm de seamă să nu procedăm prea în pripă și să nu silim pe copil la un grad mai înalt de încredere până când n'am întărit cu totul pe cel de dinaintea lui. Astfel trebuie să educăm pe tânărul soldat pentru lupta vieții, purtând mereu grija să nu-i prezentăm ca periculoase mai multe lucruri decât sunt ele în realitate, mai departe, să-l apropiem numai pe încetul când vedem că el se sperie de un obiect mai mult decât ar trebui, până ce în urmă el își scutură cu totul frica, învinge greutățile și iese cu onoare din lupta dusă cu spaimetele. Repetarea mai deasă a succeselelor de acest soi îl vor convinge că răul nu e totdeauna așa de sigur și așa de mare precum ni-l arată trica, și că mijlocul de a te feri de el nu este a fugi și a te zăpăci de spaimă, nici a te lăsa îngrozit și în paza Domnului când onoarea sau datoria noastră cere să mergem drept înainte spre spaimete.

10) Fiindcă motivul principal al fricei la copii este durerea, mijlocul de-a-i întări împotriva spaimetei și a pericolului este acesta: să-i obișnuim a-și răbdă în liniște durerea. Acum părinții prea simțitori vor privi aceasta, poate, ca un lucru nenatural față cu copii lor, și cei mai mulți vor ține că e o nebunie năzuința de-a împacă pe cineva cu simțământul durerii pe care tu însuți i-o faci. Au să zică: «mijlocul tău ar putea, poate, s'aducă copilului ură împotriva celor ce-i pricinuesc durere, nici odată însă el nu va simți durerea ca

un bine. E curios metoda ce ni-l propui! Tu nu ne permiti să pedepsim și să batem copilul pentru greșelile lui, dar ne pretinzi să-l chinuim chiar când se poartă bine, numai de dragul chinurii!» Nu mă îndoesc că se vor ridica obiecțiuni de felul acestora, și mulți vor găsi că eu mă pun în contradicție cu mine însumi sau că am gărgăuni în cap, fiindcă propun acestea. Mărturisesc, că în punctul acesta trebuie să procedăm cu multă precauțiune și deaceia e cu totul explicabil că numai aceia vor primi și vor prețui propunerea mea cari chibzuesc mai adânc și văd lucrurile până la temelie. Eu țin că nu e corect să batem copiii prea mult pentru greșelile lor, pentrucă n'aș vrea ca ei să privească durerea corporală drept cea mai mare pedeapsă, și de aceea aș dori — chiar când se poartă bine — să-i lăsăm câte odată să sufere dureri, tot dintr'aceiași motiv, ca să se deprindă a răbdă durerea și să n'o privească drept cel mai mare rău. Cât de mult poate educațiunea să deprindă pe tineri cu durerea și cu suferința, asta ne-o dovedesc în deajuns exemplele din Sparta; iar cine a ajuns odată așa de departe încât să nu mai ție durerea corporală de cel mai mare rău, sau să nu o ție de un rău de care trebuie să se temă mai mult decât de toate, acela n'a făcut puțin progres spre virtute. Inșă eu nu sunt așa de nebun ca să propun o educațiune spartană în veacul nostru și într'o țară cu o Constituțiune de stat ca a noastră. Dar afirm, că obișnuința cu încetul a copiilor de-a putea suportă durerea în oarecare măsură, fără de-a se îngrozi de ea, ar fi un mijloc bun de a le întări firea și de a-le pune temelie curajului și statorniciei în viața de mai târziu.

I I) Primul pas spre aceasta este: să nu-i compă-

timim și să nu suferim ca ei însiși să se compătimească la fiecă durere cât de puțină, pe care o sufer. Dar despre asta am vorbit într'alt loc¹⁾.i

12) Mai departe, să-i lăsăm într'adins câte odată să rabde dureri; dar trebuie să băgăm de seamă ca asta să se întâmple numai când copilul e în bune dispoziții și să se fie convins de buna intențiune și de prietenoasa purtare a aceluia ce-l bate, pe timpul bătăii. Totodată nu trebuie să existe semne de mânie ori de neplăcere de-o parte, nici de cealaltă parte semne de compătimire și de căință, și durerea pricinuită în nici un caz să nu fie mai mare decât ar putea-o copilul suporta fără de-a se simți ofensat și fără de-a înțelege falș băteaua sau s'o privească drept pedeapsă. Eu am văzut — cu o procedare așa progresivă — cum un copil după o zdravănă bătae cu nueueua a fugiț râzând, cu toate că el vărsă lacrimi la fiecare cuvânt mai aspru, iar o corecțiune printr'o privire mai cruntă a aceleeași persoane el ar fi suportat-o foarte cu greu²⁾. Să convingem pe copil printr'o tratare prietenoasă și mereu atentă că-l iubim, și atunci cu încetul îl vom putea obișnui să suporte fără șovăire și fără tânguire un tratament mai simțitor și mai brutal. Asta o putem vedeà zilnic la copii când se joacă împreună. Cu cât vezi o fire mai blândă la fiul tău, cu atât trebuie să cauți ocaziunea de-a i-o întări la timpuri potrivite. Arta cea mare stă într'asta, că începi numai cu lucruri foarte puțin dureroase și cu încetul înaintezi, în vreme ce te joci cu el și

1) § 83.

2) Lucrul acesta nu e de crezut, cel puțin nu e verosimil. Sfântul mijloc al bătăii din senin, spre-a întări firea copilului, nu e uman, nici inteligent și nu cred că ar putea duce la scop.

faci hazuri și vorbești de el în termeni de laudă, iar după ce-ai ajuns odată așa de departe că el vede în lauda ce i-o dai pentru curajul său o despăgubire pentru durerea ce-a răbdat-o, și că își face un fel de mândrie de a putea dovedi astfel de semne ale bărbăției, și că pune cu mult mai presus fala de a fi viteaz și statornic decât păzirea de o durere sau groaza de ea, atunci putem spera că cu timpul și cu ajutorul minții sale ce se întărește mereu vom birui groaza sa și-i vom îndrepta slăbia firii sale. Când va fi apoi mare, trebuie să căutăm a-l încurca în lucruri cu mult mai îndrăznețe de cum le ar fi încercat el cu slaba sa fire, și când vom vedea că el se dă îndărăt cu groază de o faptă, pe care, dacă ar fi avut curajul s'o întreprindă, ar fi trebuit s'o biruiască după presupunerile bine întemeiate, atunci din capul locului trebuie să-i sărim într'ajutor și, prin rușinare, să-i dăm puțința încetul cu încetul de-a îndrăsni, până ce deprinderea îi va da tot mai multă încredere și cu asta deodată tot mai multă stăpânire de sine-și; însă acestea trebuie răsplătite prin multă laudă și prin buna opinie ce o au alții despre el pentru aceste întreprinderi. Când a dobândit, treptat așa, destulă bărbăție de a nu se lăsa îngrozit prin frica pericolului să facă aceea ce trebuie să facă; și când frica, la întâmplări neprevăzute și care te pun pe gânduri, nu-i zăpăcește spiritul, și nu-i produce tremurătură și nu-l slăbește așa încât să fie incapabil de a tăptui și, deci, s'o rupă la fugă: atunci el are curajul unei tăpturi inteligente. O astfel de oțelire trebuie să ne trudem s'o câștigăm băeților, prin obișnuință și deprindere, ori decâte ori ni se dă ocaziunea potrivită de-a le-o câștiga.

86. Adeseori am observat la copii un lucru :

când le cade în mâna cumvâ vr'un biet animal, ei sunt foarte aplecați să-l chinuiască. Pasări, fluturi și alte biete animale ce le pot prinde, le chinuesc adeseori și le schingiuesc în chip barbar, ba, după aparență, cu oarecare plăcere. Trebuie deci să fim atenți și dacă vedem că au aplecare spre cruzimea aceasta să-i povățuim a trată tocmai dimpotriva animalele. Pentrucă obișnuința de a chinui și de a ucide animalele le înăsprește încetul cu încetul firea și față de oameni; și cine află plăcere în suferința și nimicirea animalelor mai mici, acela n'o să fie aplecat spre blândețe și adevărată compătimire nici cătră semenii săi. Pe asta se întemeiază și obiceiul nostru de a exclude pe măcelari dela curțile cu jurați cari au de a hotărî asupra vieții și morții¹⁾. Copiii, din capul locului, trebuie obișnuiți să aibă scârbă de uciderea sau de chinuirea oricărei ființe vii, și trebuie să-i învățăm să nu o schilodească și să n'o nimecească, dacă nu se întâmplă cumvâ pentru ținerea în viață și pentru binele unei alte iăpturi mai superioare. Și într'adevăr dacă toți ar aveà convingerea de a conservà omenirea, precum e în realitate datorია ori și cui, fiindcă e temeiul adevărat al ordinii în religiune, politică și morală, atunci lumea ar fi cu mult mai liniștită și mai bună decum este. Dar ca să mă întorc la cesțiunea mea, eu nu pot decât să recomand blândețea și înțelepciunea unei mame cunoscute mie, care aveà obiceiul să procure fetițelor ei totdeauna ori câini, ori veverițe, ori paseri și alte lucruri de soiul acestora cari fac bucuria fetelor tinere;

¹⁾ Faptul acesta ar fi într'adevăr frumos și înțelept. Inșă el a existat, pe semne, numai în desideratele lui Locke, pentrucă obiceiul nu există în Anglia și, după actele parlamentului, nici n'a existat vr'odată.

însă după ce le aveau, fetițele trebuiau să le ție bine și, în toate împrejurările, să poarte mare grija de ele, ca să nu le lipsească nimic și să nu fie chinuite. Căci, dacă erau negligente în purtarea lor de grijă, asta li se luă drept mare greșală care avea ca urmare pierderea lucrului ce-l posedau, sau pentru care erau în tot cazul certate cu siguranță. Prin asta ele s'au deprins de timpuriu cu bunătatea de inimă și cu purtarea de grijă. Și într'adevăr, și oamenii ar trebui obișnuiți din leagăn a fi plini de milă față cu ființele simțitoare și să nu chinuiască și să nu nimicească absolut nimic.

2) Eu cred că plăcerea aceasta ce o au ei de a pricinui stricăciune (iar cu asta înțeleg eu stricarea fără nici un scop a unui lucru, dar mai ales plăcerea ce o află ei de a produce durere oricărei ființe capabile de a simți durerea) nu este altceva decât o pornire însușită de din-afară, o obișnuință răsărită din experiență și din contactul zilnic. Noi învățăm copii să bată, și râdem când ei fac vr'o stricăciune altuia sau când văd că au produs o durere, și exemplul rău al tuturor celor ce-i înconjoară îi întărește în răul acesta. Istoria universală nu ne povestește aproape nimic altceva decât rășboaie și ucideri; iar gloria și onoarea ce li se atribue cuceritorilor — cari de cele mai multe ori nu sunt altceva decât călăii cei mari ai omenirii — duc și mai mult în ră-tăcire tineretul, pentru că el, prin consecință, ține măcelărirea oamenilor drept chemarea cea mai glorioasă și virtutea cea mai onorabilă a omenirii. Astfel pas cu pas se sădește în noi o cruzime nenaturală; și ceea ce e într'adevăr scârba omenirii, nouă ne devine prin deprindere un lucru familiar și recomandabil, fiindcă ni s'arată a fi onoare.

Așă se face că prin tradiție și prin prejudiciu noi găsim o plăcere în ceea ce nici nu este prin sine însăși și nici nu poate să fie o plăcere. Trebuie deci să fim cu luare aminte la lucrul acesta și să ne luptăm împotriva lui, spre a sădi în locu-i sentimentele opuse și mai naturale ale bunătății și ale milei, însă bine înțeles, totdeauna cu același procedeu treptat pe care îl întrebuițăm și la combaterea celorlalte două defecte mai sus arătate. Poate că nu e rău să mai adăog aici un avertisment, anume: micile stricăciuni și întâmplări cari, se produc în joc prin nebagare de seamă și prin neștiință (și pe cari nu le poți privi ca nefericiri ori nu le iei în seamă ca pagube, chiar dacă uneori ar produce vr'un rău mai însemnat) nu trebuie pedepsite de loc sau cel puțin, foarte blând. Pentrucă, după a mea socotință, nu pot accentua destul de des, că în pedepsirea unei greșeli, oricare ar fi ea și orice urmări ar avea, trebuie să avem în vedere numai isvorul din care a pornit și ce obișnuință ar putea aduce cu sine; numai după aceste două are să se orienteze corecțiunea, și deci, copilul să nu sufere pedepse pentru nici un fel de rău care s'a produs prin neatențiunea sa în joc. Greșelile ce trebuie înlaturate zac în suflet; dar dacă ele sunt de așă fel că ori le poate vindeca bătrânețea, ori că ele n'aduc după sine obișnuințe rele, atunci trebuie să trecem fără nici un fel de pedeapsă peste acțiunile momentante ¹⁾, oricât de neplăcute urmări ar avea făptuirea lor.

87. Alt mijloc de a însuflă sentimente umane și de a le ținea vii în tineri, ar fi acesta: să-i

1) Adecă întâmplătoare. Locke vrea să pedepsim numai greșelile făcute cu voință și știință, nu și cele întâmplătoare.

deprindem a se purtă omeneste, și cu vorba și cu fapta, cu cei inferiori lor și cu oamenii din popor, mai ales cu servitorii. E o observare de toate zilele, că fiii familiilor mai de sus tratează servitorii din casă cu vorbe obraznice, cu porecle desprețuitoare și într'un ton cu totul poruncitor, ca și când ar fi o specie de oameni cu totul inferioară lor. Acum, ori că răul exemplu al poziții privilegiate a familiei lor, ori că vanitatea naturală le însuflă asemenea trufie, ea trebuie în orice caz stărpită și copiii feriți de ea, iar în locul ei să punem o purtare blândă, cuviincioasă și iubitoare de oameni față cu clasele mai de jos. Printr'asta ei nu pierd nimic din poziția lor mai înaltă, dimpotriva le sporește vaza și li se înalță distincțiunea, iar servitorii își fac serviciul mai cu plăcere și mai veseli, când nu se simt îmboldiți la asta numai prin sentimentul că soarta vitregă i-a așezat jos de tot sub alții la picioarele stăpânilor lor. Nu trebuie să suferim, ca fiii noștri, sub pretextul situațiunii exterioare, să piardă adevărată apreciere a naturii omenesti. Cu cât sunt mai bogați, cu atâta să-i învățăm a fi mai prietenoși, cu atâta mai milostivi și mai blânzi cu aceia dintre frații lor cari stau mai jos decât ei și au avut o parte mai mizeră de viață. Dacă permitem ca ei, încă din leagăn, să trateze oamenii rău și brutal, numai fiindcă ei cred că după situația materială a tatălui lor ar avea puținică putere asupra lor, aceasta în cel mai bun caz e o neomenie; dar dacă nesocotim aceasta într'adins, atunci trufia lor naturală va degenera într'o desprețuire devenită obicei, și care se va sfârși probabil în tiranisare și barbarie.

88. Curiositatea la copiii (despre care tocmai

avui ocaziune să vorbesc mai sus) ¹⁾ este numai o plăcere de a ști, și de aceea trebuie promovată în ei nu numai ca un semn bun, ci și ca instrumentul cel mai prețios cu care ne-a înarmat natura spre a înlătură neștiința aceea cu care venim pe lume și care — fă.ă de acest neobosit duh al investigării — ne-ar lăsa să fim niște creaturi tâmpite și neutilisabile. Mijloacele de-a o promovă și de-a o țineă activă și trează în copiii, sunt după părerea mea următoarele:

1) Când pune copilul vr'o întrebare, să nu i-o respingem și să nu-l descurajăm, nici să nu suferim că să rădă de el cei de față, ci să-i răspundem la toate, iar subiectul, pe care ar dori să-l știe, să i-l explicăm așa ca să-i devie priceput după cum corespunde cunoștințelor lui de înțelegere. Dar să nu-i zăpăciți mintea cu explicați și noțiuni cari nu le poate pricepe, nici cu multe de toate și dela răsărit și dela apus, cari nu stau în nici un raport cu scopul momentan al copilului. Să băgați de seamă unde a țintit spiritul său cu întrebarea, și nu în ce cuvinte și-a exprimat-o; și după ce l-ai luminat și l-ai mulțumit, ai să vezi cum ideile lui se largesc și cum el prin răspunsuri potrivite poate fi dus cu mult mai departe decât poate ai crezut tu. Pentrucă minții îi este plăcută cunoștința ca și ochilor lumina. Copiii află într'asta o plăcere deosebită și un farmec, mai ales când văd că întrebările lor sunt primite și că dorința lor de a aveă cunoștințe este încurajată și lăudată. Eu nu mă îndoesc că principalul motiv de ce unii copii se dau la jocuri tembele și și pierd tot timpul cu imbecilități zace numai în obser.

¹⁾ In original: „... să vorbesc în § 103^a; o greșală a lui Locke; a vorbit în § 108 (în traducerea noastră § 78).

varea ce au făcut-o că pofta lor de a ști e necesară cu totul și că întrebărilor lor nu vrea nimeni să le răspundă. Dacă i-am fi tratat cu mai multă atențiune și prietenie, și dacă le-am fi răspuns așa cum trebuie, spre mulțumirea lor, la întrebările puse, atunci, eu nu mă îndoiesc că ei ar fi găsit mai multă plăcere de-a învăța și de-a-și lărgi cunoștințele, fiindcă deodată cu asta ei ar fi avut totdeauna lucruri nouă și variate, de cari tocmai copiii se bucură cu mult mai mult decât a se întoarce vecinic la același joc și aceleași jucării.

89. Pe lângă răspunsurile serioase la întrebările lor și învățăturile date asupra lucrurilor — dacă ei le cer acestea — trebuie să mai adăugăm și un deosebit soi de laude. Să potrivești așa ca să vorbești cu ei despre cunoștințe pe cari le posed într'anumite lucruri alți oameni pe cari ei îi stimează; fiindcă noi toți, încă din leagăn suntem creațiuni vanitose și închipuite, de aceea să le lingușim vanitatea în lucruri cari le sunt prietenoase, și să le îmboldim ambițiunea spre lucruri cari vor fi în avantajul lor. Conform acestui principiu vei afla că nimic nu împinge pe fratele cel mai bătrân de a pricepe ceea ce trebuie să învețe și de a ști, decât faptul că-l pui să fie învățatorul fraților celor mai mici.

90. Precum nu trebuie să ne arătăm desprețitori față cu întrebările copiilor, tot așa trebuie să băgam bine de seamă să nu le dăm răspunsuri evasive și intenționat eronate. Ei observă lesne că-i înșelăm și-i tratăm cu dispreț, și învață repede șiretenia tratării ușuratece precum și a prefăcătoriei și a falșității, când băgă de seamă ca și alții fac așa cu ei. Nu trebuie nici odată să ne jucăm cu adevărul, și mai puțin atunci când avem de a face cu copii, căci dacă

jucăm cu ei o comedie, atunci nu numai că-i înșelăm în așteptările lor și-i împiedicăm de a se instrui, dar le corupem și nevinovăția și-i deprindem cu cel mai primejdios viciu. Ei sunt călători de-abia sosiți într'o țară străină și cu totul necunoscută lor; de aceea trebuie să ne fie pe conștiință să nu-i ducem în rătăcire. Chiar dacă uneori întrebările lor ni se par fără nici o noimă, totuș trebuie să le răspundem serios. Căci dacă nouă, celor care le știm de mult, ni s'ar părea că informațiile ce le cer nu sunt vrednice de a fi știute, sunt vrednice și de importanță însă pentru ei ceice sunt absolut fără de cunoștințe. Copiii sunt străini față de tot ce nouă ne este cunoscut, și tot ceace întâlnesc le este dintâiu necunoscut cum ne-a fost și nouă: fericiți ceice întâlnesc oameni binevoitori cari le ajută să scape de neștiință.

2) Dacă tu sau eu am trebui să debarcăm în Japonia — așa cum suntem, cu înțelepciunea și cunoștințele noastre de cari noi ne închipuim așa de mult, încât tocmai de aceea poate suntem așa de dispuși de a trată cu dispreț întrebările și informațiile ce ni le cer copiii — dacă am debarca zic, în Japonia, noi am fi nevoiți negreșit să punem o mie de întrebări cari unui Japonez închipuit și lipsit de idei i s'ar părea foarte nepotrivite și fără noimă, cu toate că pentru noi ar fi foarte de importanță și răspunsurile ne-ar fi foarte trebuincioase, și la urmă am fi veseli că găsim pe unul care ar fi așa de binevoitor și de prevenitor să ne îndeestuleze dorința și să ne lumineze neștiința.

3) Când dau de ceva nou, copiii de obicei pun obișnuita întrebare a oricărui străin: Ce-i asta? Și cu asta nu înțeleg alta mai niciodată decât numele lucrului, deci dacă li se spune numele, el e de obicei un răspuns p. trivit la

întrebarea lor. După asta, mai întotdeauna ei întreabă: Și ce faci cu el? La asta trebuie să răspundem drept și precis: să le arătăm utilitatea acelui lucru și, după puțină înțelegere lor, să le explicăm felul în care se 'ntrebuințează. Și așa și cu celelalte amănunte, despre cari eventual ar întreba, și să nu-i îndepărtăm până ce nu i-am mulțumit în toate câte le-au întrebat și le-au putut pricepe, ca astfel prin răspunsurile noastre să-i ducem încet spre alte întrebări. O convorbire ca aceasta n'ar fi nici pentru un om mare tocmai așa de sălnică și de lipsită de importanță precum credem noi. Apropourile naturale și naive ale copiilor doritori de a ști ne scot adeseori la iveală lucruri cari pot da de gândit unui om cugetător. Eu zic mai mult: din întrebările neașteptate ale unui copil poți să înveți mai mult decât din palavrele oamenilor cari se pomenesc și ei vorbind unul cu altul, cu idei pe cari le-au împrumutat și cari sunt întrutotul ale prejudecăților educațiunii lor.

91. Poate că uneori e foarte cuminte lucru să le ațâțăm dorința de a ști, prin aceea că le arătăm lucruri nouă și curioase, cu intențiunea de a le îmboldi dorul de a cerceta și de a le da ocaziunea a se instrui; și dacă, din întâmplare curiozitatea lor i-ar face să întrebe ceva ce ei nu trebuie să știe, atunci e cu mult mai bine să le spunem limpede că acesta e un lucru pe care lor nu li se cade să-l știe, decât să ne scăpăm de ei cu vr'o înșelare sau cu vr'un răspuns nărod.

92. Limbuția, — care s'arată de multe ori așa de timpuriu, — își ia naștere dintr'un isvor care rar e împreunat cu o puternică dispozițiune corporală și deci ea rar se coace spre a deveni o putere spirituală în judecată. Dacă ar fi mai de dorit ca un copil să fie mai sprinten în vorbire,

s'ar găsi pentru asta destule mijloace și drumuri; însă eu cred că un părinte înțelept vrea mai cu drag să-i fie copilul utilizabil și capabil ca bărbat, decât un plăcut vorbitor în societate și o petrecere pentru alții câtă vreme e copil, cu toate că aș putea afirma — spre-a cântări și aceasta — că e mai puțină plăcere a ascultă pe un copil vorbind plăcut, decât a-l auzi judecând corect. Deci, după cât ajung puterile lui de pricepere, să ne străduim a-i încurajă dorința de a ști, pecăt e cu puțință, prin răspunsuri la întrebările lui și prin cultivarea judecății. Dacă judecățile lui sunt cât de cât suportabile, fă să-și aibă pentru ele onoarea și lauda cuvenită; dacă ele însă trec pe lângă țintă, pe aici încolo, nu trebuie să râdem de el, ci liniștit să-l abatem spre drumul cel adevărat. Iar dacă dovedește adevărat zel de a judecă asupra lucrurilor pe cari le vede, să porți mare grijă ca nu cumva oarecine să-i înăbușe această pornire bună ori să nu-l ducă în rătăcire prin sofisme și chițibușurii. Acest zel ne cere cea mai mare grijă și cea mai atentă îngrijire, fiindcă el este cea mai înaltă și mai importantă destoinicie a spiritului nostru, întrucât adevărata cultivare și deprindere a minții noastre este suprema perfecțiune la care poate ajunge un bărbat în viața aceasta.

93. Opus cu totul acestei însușiri a dorinței de a ști este acel tembelism nepăsător care s'arată câte odată la copii, acea lipsă de atențiune în toate lucrurile, un fel de tândăleală chiar și când sunt ocupați. Această dispoziție spre tembelism o țin eu că e una dintre cele mai rele însușiri care s'arată la copii, și tot odată cea mai greu de lecuit, când ea zace în fire. Dar fiindcă în privința aceasta te poți înșelă foarte lesne într'anu-

mite cazuri, de aceea trebuie să purcedem cu mare grijă spre a ne forma o judecată corectă asupra acestei hoinăreli la învățătură și la lucru, de care învinuim uneori copiii. De îndată ce un părinte începe să bănuiească despre fiul său că ar avea înclinare spre tembelism, trebuie să-l observe cu grijă, dacă el în toate faptele sale e nepăsător și lipsit de interes, sau dacă numai la anumite lucruri e trândav și târăe-brâu, într'altele însă energetic și cu zel. Pentrucă, chiar de vom afla că el trândăvește când are de învățat și că își petrece mare parte din timp prin odaia lui de studiu, fără să facă nimic, totuși nu trebuie să tragem conclusiunea numai decât că aceasta ar fi o urmare a aplicării sale spre tândăleală. Poate să fie o fire copilărească; el poate că preferă să facă tocmai atunci ceva ce i-a trăsmit prin cap, și că tocmai atunci să n'aibă chef de carte, ceea ce e și natural mai ales dacă învățătura îi se impune ca o datorie. Spre-a ne lămuri în punctul acesta, trebuie să-l observăm la joc, la largul, nu în odaia lui de studiu și pe timpul studiului, să-l urmărim acolo unde el urmează liber propriilor sale porniri și să vedem dacă la joc e vioiu și activ, dacă el s'apucă cu inimă de un lucru și îl urmărește cu zel și cu încordare până ce-și ajunge scopul, sau dacă el își petrece vremea ca un târăe-brâu, neinteresându-se de nimic. Dacă lenea aceasta a lui se arată numai când e vorba de învățătură, ea se poate foarte ușor lecuî, cred eu. Dar dacă ea zace în firea lui, atunci vindecarea cere atențiune multă și mari opintiri.

94. Dacă tu te-ai convins, din serioșitatea ce-o arată la joc sau într'alte lucruri pe care le face cu drag în timpul liber dintre ocupațiuni, că el

nu este din fire aplecat spre lene, ci că numai lipsa de plăcere îl face nepăsător și târziu la învățatura cărții, atunci trebuie să încerci primul pas: anume să vorbești prietinos cu el despre felul nebunesc și nepotrivit în care își pierde cea mai mare parte din timpul pe care l-ar putea întrebuința spre recreațiune. Însă, o repet, trebuie să vorbești cu el prietinos și liniștit, și de-ocamdată nu mult, ci să-i aduci aceste simple argumente în toată scurtimea. Dacă acest procedeu prinde, atunci am câștigat cauza în chipul cel mai de dorit, anume pe drumul minții și al bunătații. Dar dacă acest procedeu blând nu te duce la scop, atunci încearcă să-l biruești prin rușinare, luându-l în bătae de joc și întrebându-l în fiecare zi la masă — când nu sunt străini de față — câtă vreme a stat astăzi de ocupațiile sale. Dacă el nu și-a isprăvit lucrul în timpul în care negreșit putea să și-l isprăvească, atunci dă-l de gol și fă-l ridicol, fără însă de a-l certa: fii rece cu el în tot timpul cât va stărui să nu se îndrepteze, și vezi ca și mamă-sa, și educatorul și toți ai casei să-i arate răceală. Și dacă nici în felul acesta nu-l vei îndrepta, atunci spune-i că nu mai voești să-l superi mai departe cu un profesor care să se îngrijească de educația lui, că nu mai ai chef de-a cheltui bani numai spre a-i procura lui timp de trândăvie, ci — fiindcă lui îi place mai mult asta ori ceea (tocmai jocul care-i place mai mult) decât cărțile — să facă de-acum numai ceea ce-i place. Și lasă-l apoi cu serioșitate să se ocupe cu iubitul său joc și ține-l fără întrerupere și cu severitate la acel joc, și dimineața și după amiazi, până se va plictisi cu totul și-și va arăta dorința că ar fi bun-bucuros să schimbe jocul cu învățatura cărții. Dar pe vremea în care îi impui

jocul ca ocupațiune, uită-te însuți tu după el sau însărcinează pe cineva să nu-l lase nici o clipă din ochi și să-l silească să se ocupe cu jocul și să nu-i dea voie să fie și aici trândav. Eu zic, că tu însuți ai putea să te uiți după el, căci un tată — oricare ar fi felul ocupațiunilor sale — tot poate să-și sacrifice două sau trei zile pentru fiul său, spre a-l vindeca de un rău așa de mare ca tândăleala la lucru.

95. Acestea sunt așa dară propunerile mele în ce privește trândăvia nu ca consecință a firii copilului, ci numai ca o scârbă însușită și întâmplătoare împotriva cărții. Aceste două feluri de trândăvie trebuie să le studiem cu grijă și să le deosebim. Dar trebuie să faci așa, ca el să nu observe că tu sau alt cineva îl urmărește ca să vadă ce face el în timpul de care dispune după placul său: să nu observe, căci asta îl poate împiedeca de-a urma pornirii proprii. Spre a ști limpede aceasta, trebuie să-l observi când nu-i ești în drum și când el nu are nici măcar umbră de bănuială că e pândit de cineva. Într'aceste timpuri de absolută libertate, pune pe cineva, în care te poți încrede, să-l spioneze cum își petrece timpul, dacă tândălește de ici colo toată vremea cât e lăsat fără restricțiune de-a-și urma propriilor porniri. Astfel lesne vei deosebi, după felul în care își petrece timpul liber, dacă lipsa de interes ca pornire a firii sale ori numai ca o scârbă de carte îl face să-și piardă în tândăleală timpul de studiu.

96. Dacă oarecare defect în constituțiunea copilului a exercitat vr'o presiune asupra spiritului său, și dacă el din fire e lipsit de energie și visător, atunci nu e de loc ușor să-i tratezi această nefavorabilă dispoziție sufletească, pentrucă ea de obicei e însoțită de nehotărîre în ce pri-

vește viitorul și tocmai de aceea e lipsită de cele două puteri motrice ale oricărei făpturi, de dorință și de grija de mâne. Vom trata deci acum despre felul cum i-am putea câștiga și întări aceste două, dacă natura i-a dat un temperament rece și aplecat spre partea opusă. De îndată ce te vei convinge, că acesta e cazul cu fiul tău, cercetează cu grije dacă într'adevăr el n'are plăcere la nimic absolut; caută ce-i face mai multă plăcere, și dacă ai putut afla că spiritul lui are cine știe ce aplecare deosebită, sporește-i-o cât poți și întrebuințează-o spre a-l pune în activitate și spre a-l face să se miște. Dacă pune preț pe laude ori pe jocuri ori pe haine frumoase etc., sau dacă de altă parte, se teme de durere, de rușine ori de supărarea ta și de altele ca acestea, atunci întrebuințează totul ce are preț în ochii lui, (afară de trândăvie, pentru că asta nici odată nu-l va pune în activitate) spre a-l face vioiu și spre a-l pune în mișcare. Pentru că la un temperament așa de lipsit de energie n'ai să te temi că prin favorizarea dorințelor vei ajunge la un surplus de dorințe (cum e de temut în toate celelalte cazuri). Deci fiindcă ai nevoie de dorințe în copil, trebuie să le sporești și să le ridici; pentru că unde nu e nici o dorință, acolo nu e nici o activitate.

97. Dacă însă nu găsești întrînsul nici un punct de sprijin spre a dezvoltă în el energie și putere de a lucra, atunci trebuie să-l ocupi cu vre-o muncă grea corporală, numai spre a-l obișnui să facă și el ceva. A-l ținea cu sila să se ocupe cu vr'un studiu oarecare, ar fi mai bun mijloc de a-l deprinde să-și pue spiritul în activitate. Dar fiindcă aceasta e o muncă pe care n'o poți controla, vreau să zic că nimeni nu poate spune dacă spiritul lui se ocupă cu studiul sau

nu, câtă vreme copilul se face că studiază, de aceea tot e mai bine să-i căutăm ocupațiuni corporale, pe care le putem controla, și să-l ținem în activitate mereu, să-l ținem de scurt; și dacă aceste ocupațiuni corporale ar avea până la un punct ceva anevoios și rușinător în ele, cu atât mai bine, căci ele au să-l supere în curând și au să-l facă să dorească a se întoarce din nou la carte. Însă trebuie să porți grija, că dacă i-ai schimbat odată cartea cu ori și care alt lucru, tu să-i pui problema clar și așa să-i măsoři timpul în cât el să n'aibă ocaziunea de a hoinări. Numai dupăce într'acest chip l-ai făcut să fie atent și sârguitor la carte, numai atunci poți—dacă și-a isprăvit pensul în timpul hotărît—să-i scurtezi ca răsplătire munca impusă și i-o poți scurta mereu pe măsura în care devine mai sîrguitor la carte, până ce în urmă i-o ridici cu totul când îl vezi mântuit radical de tândăleala sa la carte.

98. Am făcut într'alt loc observația ¹⁾ că variația și libertatea procură copiilor bucurie și le fac plăcute jocurile, și că de aceea nu trebuie să le impunem ca o datorie nici învățătura cărții și nici nimic dintre câte am dori ca el să învețe. Acest lucru îl uită și părinții și educatorul: neastâmpărul lor de a-i vedea pe copii ocupați cu ceea ce este o potrivită muncă pentru ei, îi împiedică de a-i aduce prin înșelare ²⁾ la aceasta; însă prin repețitele admonestări pe cari le primesc

¹⁾ § 43—46. Vezi Rousseau, Emil III, § 34 și 69. Roger A-scham zice în cartea sa Scholemaster (din anul 1570). „Bate un copil când nu dansează bine, și laudă-l chiar când nu învață bine, și vei afla că el va merge cu scârbă la dans și cu drag la carte.

²⁾ Adecă prin *pretexte*, despre cari se vorbește în para-grafii următori.

copii, ei ajung în curând să deosibească ce li se pretinde, și ce nu. Dacă greșala aceasta a părinților a produs odată în copil scârba de carte, atunci vindecarea trebuie să vie din partea opusă. Fiindcă în cazul acesta va fi prea târzie încercarea de a-i face cartea drept distracție, trebuie să apucăm drumul opus. Observă deci care joc îi place mai mult; poruncește să stea de jocul acesta și pune-l să se joace atâtea și atâtea ceasuri pe zi, nu ca o pedeapsă pentru jocul său, ci ca și când jocul acesta ar fi ocupațiunea cerută de el însuși. În câteva zile, de asta nu mă îndoiesc, va prinde scârbă de chiar jocul cel mai favorit al său, așa că are să prefere fie cartea fie ori ce alt lucru, mai ales dacă acesta îl scapă de a mai continua împusa ocupațiune a jocului, și atunci îi putem apoi permite să întrebuințeze o parte a timpului desinut jocului la învățătura de carte sau la ori care altă ocupațiune care-i este într'adevăr de folos. Eu, cel puțin, cred că acest metod de vindecare e mai bun decât întrebuințarea poruncilor (cari de obicei sporesc dorința) sau decât pedepsirea. Pentru că dacă i-ai săturat odată până la scârbă ori și ce plăcere (iar aceasta o poți fără nici o grijă în toate lucrurile, afară de mâncare și de băutură) și i-ai produs desgust de acele lucruri pe cari tu ai dori ca el să le ocolească, atunci ai sădit într'nsul o temeinică neplăcere și nu mai ai să te temi că el o să mai aibă poftă de lucrul acela.

99. Eu cred că e dovedit îndeajuns, că, în genere copiii au groază de-a sta în neactivitate. Deci trebuie numai să ne îngrijim ca pornirea lor spre activitate să fie întrebuințată totdeauna pentru un scop folositor lor; iar dacă vrem să ajungem la asta, atunci trebuie să facem așa ca

tot ce dorim să facă să li se pară ca o recreație, iar nu ca o ocupațiune impusă. Mijlocul de-a realiza aceasta, fără ca ei să observe că o facem intenționat, este acesta pe care-l propun acum. Adică să-i facem să se plictisească de toate acele lucruri pe cari n'am voi să le facă, și anume așa că sub un pretext ori altul să-i silim să le facă până ce se scârbesc de ele. De exemplu: Dacă fiul tău să joacă prea mult cu sfârleaza, poruncește-i să se joace cu ea un anumit număr de ore pe fiecare zi, și vezi dacă într'adevăr se joacă, și vei vedea că el încurând o să se plictisească și va cere să scape de ea. Dacă într'acest chip îi impui ca ocupațiune recreațiunile pe cari tu nu le aprobi, el se va întoarce din propria-i impulsivitate cu mare drag spre lucrurile pe cari tu ai dori să le facă, mai ales că-i pui în vedere că îi permiți asta drept răsplătire că și-a făcut datoria îndeplinindu-și jocul impus. Căci, dacă-i impui să învărtească în fiecare zi sfârleaza într'una și într'una până ce se plictisește peste cap de ea, nu crezi tu că el va căuta cu zel cartea și va dori să citească, dacă îi vei promite asta drept răsplătire că a bătut vitejește și tot timpul sfârleaza? Copiii, când au de făcut ceva, fac puțină deosebire între lucrurile cu cari se ocupă, bine înțeles atunci când ele sunt potrivite vârstei lor; ei dau preferință unui lucru numai fiindcă văd că și alții fac așa, și astfel răsplătirea pe care le-o hotăresc cei de dimprejurul lor este pentru ei într'adevăr o răsplătire. Printr'acest procedeu stă cu totul în alegerea profesorului dacă jocul cu iciuri are să fie o răsplătire pentru dans, sau dansul o răsplătire pentru jocul cu iciuri, dacă lor are să le fie mai plăcut și mai bine venit jocul de-ascunsul ori globul terestru, sfârleaza ori cetirea:

pentrucă ei nu cer decât să fie ocupați, nimic decât ocupați, așa cum își închipuesc ei, cu lucruri după propria alegere și pe cari ei le primesc ca semn de laudă din partea părinților sau a altor oameni pentru cari ei simt stimă și favorul cărora ar vrea să-l aibă. Un număr de copiii, conduși astfel și feriți de exemplul rău al altora, ar învăța fără excepțiune tot cu atâta zel și tot cu atâta bucurie cetitul, scrisul și tot ce se poate cere dela ei, ca și ceilalți obișnuitele lor jocuri; și dacă ai fi făcut odată începutul cu cel mai bătrân și ai fi stabilit printr'asta uzul în casă, atunci ar fi tot așa de cu neputință a-i împedeca dela învățarea celor trebuincioase precum e de obicei cu neputința să-i oprești a-și învăța jocurile lor.

100. Jucării, după părerea mea, trebuie să dai copiilor, și anume de felurite feluri; ele trebuie date totdeauna în păstrarea profesorului ori a altcuiva, așa ca totdeauna copilului să-i stea la dispoziție numai câte o jucărie de-odată, și să nu i se dea alta până nu va înapoia pe cea dintâi. Printr'asta ei învață de timpuriu să fie cu grijă, că să nu piardă și să nu strice nimic din ce au; pe când prisosul și mulțimea jucăriilor, când le au în propria pază, îi face nepăsători și aroganți și-i obișnuiește de pe acum cu risipa și cu stricarea. Jucăriile sunt lucruri de nimic, asta o conced, și poate crezi că nu merită să le dai în grija profesorului; dar eu zic că nu trebuie să neglijăm și să trecem cu vederea nimic ce-ar fi potrivit a forma sufletul copilului, și că totul ce poate înțemeia în el o anumită direcțiune și anumite obișnuințe merită purtarea de grijă și atențiunea profesorului său, fiindcă consecințele nu sunt fără de importanță.

Dar despre jucăriile copiilor mai pot spune un lucru care merită grija părinților. Cu toate că trebuie să admitem că jucăriile trebuie să fie de felurite feluri, eu totuși sunt de părerea că nu trebuie să le cumpărăm niciodată copiilor jucării. Printr'asta i-am ferit de prea multă variație care adeseori îi imbuibă și numai le predispune sufletul de-a cere schimbare și prisos și de-a năzui neconținut să mai aibă și altele, fără să știe anumit ce, și de-a nu fi mulțumiți niciodată cu ceea ce au. Atențiunea părinților cu stare de-a tot da astfel de daruri, este foarte primejdioasă copiilor. Printr'asta sădăm în ei mândrie, vanitate și poftire, chiar înainte de ce pot să vorbească, și eu am cunoscut o fetiță care prin numărul și variația jucăriilor ei într'atâta își umpluse capul cu ele, încât zi cu zi își obosea bona cu revizuirea lor, și așa era de obișnuită cu prisosul încât niciodată nu-i da prin minte că acum are destul, ci vecinic întreba: «Ce-mi mai lipsește? Ce-mi mai trebuie? Ce am să mai capăt nou?» O bună școală pentru înfrânarea poftelor și un drum admirabil de-a face pe un om mulțumit și fericit!

Dar de unde să aibă ei atunci jucăriile permise, dacă nu ne dai voie să le cumpărăm? Răspund: ei trebuie să și le facă singuri, sau cel puțin să încerce a și-le face și să-și dea străduință la asta; până atunci să n'aibă de loc, până atunci însă nici n'au trebuință de jucării prea meșteșugite. O pietricică netedă, o bucată de hârtie, legătura de chei ale mamei, sau altceva cine știe ce lucruri cu cari ei nu-și pot aduce vătămare trupească: acestea pot servi tot așa de bine spre distracția copiilor ca și scumpele și artisticele nimicuri de prin prăvălii, nimicuri cari într'aceeași clipă se strică ori se sparg. Copiii nu sunt niciodată plic-

tisiți ori supărați, chiar și când le lipsesc aceste jucării, dacă nu cumva sunt prea obișnuiți cu ele; când sunt mici, ei se joacă destul de bine cu orice le cade în mâni, iar după ce se fac mai mari și prosteasca risipă a altora nu i-a înzestrat cu jucării, atunci ei își fac singuri jucăriile. Când ei încep într'adevăr odată să-și pue în lucru invențiunile lor, trebuie să le dăm îndrumări și ajutor; nu însă și atunci, când ei stau trândavi și așteaptă ca alte mâni să le facă jucăria, fără ca ei să miște mâinile. Negreșit, trebuie însă să le procurăm acele jucării a căror construcțiune întrece îndemânarea lor, precum sfârleaza, lopățica mingei, buhaiul etc., și acele a căror confecțiune cere prea mare încordare de puteri. E bine ca ei să aibă asemenea jucării nu pentru variație, ci pentru deprinderi gimnastice; însă trebuie să fie cât se poate de simple. Când au sfârlează, trebuie să-i lăsăm să-și facă singuri codorăștea biciului și să-și împletească singuri biciul. Dacă vor sta cu gura căscată, ca să se uite la alții cum fac acestea, trebuie să-i lăsăm să plece fără să le aibă. Aceasta o să-i deprindă a nu aștepta dela alții cele ce le trebuesc, ci numai dela ei însiși și dela propria trudă; vor învăța printr'asta cumpăt în dorințe, străduință, activitate, chibzuială, îndemânare și economie, însușiri cari vor fi mai târziu folositoare bărbatului, și deci nu pot fi învățate destul de timpuriu și nici înrădăcinate destul de adânc. Toate jocurile și distracțiunile copiilor să tindă spre câștigarea obișnuințelor bune și folositoare, căci dacă nu, ei vor câștiga printrânsele obișnuințe rele. Totul ce fac ei în vârsta aceasta lasă o impresie în urmă, și de aici primesc ei aplicarea spre bine ori rău, și nu trebuie

să nesocotim lucrurile cari exercită atâta influență, fie ele ori cari ar fi.

101. Minciuna este un acoperământ așa de ieftin și așa de la îndemână pentru orice greșală și are așa de multă trecere în toate clasele societății, încât unui copil cu greu îi poate fi ascuns faptul că lumea ori de câteori ocaziune își ia refugiu la minciuni. Din cauza aceasta, dacă nu vei purta grijă multă de abia îți vei putea păzi copilul ca să nu devie însuși un mincinos. Dar fiindcă mințirea este o însușire așa de rea și mama atâtor altele multe rele cari se nasc din ea și să ascund sub acoperământul ei, de aceea trebuie să creștem copilul așa ca să aibă de ea cea mai mare scârbă cu putință. Când ocazional ar veni vorba despre asta, să-i vorbim despre mințire totdeauna cu cel mai mare dispreț ca de-o însușire care este așa de absolut incompatibilă cu numele și cu caracterul unui nobil, încât nimeni — dacă mai are o umbră de onoare — nu poate să sufere asupra sa imputarea unei minciuni, fiindcă minciuna e privită ca semnul celei mai mari rușini care scoboară pe un bărbat la gradul cel mai de jos al celei mai nerușinate ticăloșii și-l pune pe o treaptă cu cea mai desprețuită parte a omenirii și în rând cu derbedeii cei mai scelerați, și că, prin urmare, ea nu poate fi suferită la un om care vine în contact cu lumea bună sau care ar voi să aibă oarecare stimă și onoare în lume. Când l-ai prins pe copil de 'ntâia oară cu o minciună, nu trebuie să i-o dojenești ca pe o greșală obișnuită, nu, ci trebuie să te arăți uimit ca de-o aparițiune monstruoasă la el. Iar dacă asta nu-l ferește de-a cădea în recidivă, la a doua ocaziune trebuie să-l mustri cu multă asprime și să-l lași căzut în disgrația și desaprobaria părin-

ților și a tuturor celor de prinprejură-i cărora li s'a făcut cunoscut faptul. Și dacă pe drumul acesta tot nu vei efectua vindecarea, atunci caută remediul în bătae; pentrucă, după ce a fost admonestat astfel, orice minciună plănuită trebuie privită ca o îndărătnicie și nu trebuie lăsată nici când fără de pedeapsă.

102. Copii sunt aplecați, de altfel ca toți fi lui Adâm, să umble cu scuze, când li-e teamă că li se va da greșeala de gol. Acest defect stă de obicei foarte aproape de neadevăr și duce spre el, și nu trebuie să-l suferim la copii. Dar el trebuie vindecat mai mult prin rușinare decât printr'o intervenire aspră. Așa dar, când vei trage la răspundere pe copil pentru cine știe ce lucru și primul său răspuns va fi asemeni unei scuze, atunci tu în toată liniștea înbărbătează-l să spue adevărul; dacă stăruiește a te înșela cu neadevăruri, atunci trebuie bătut. Dar dacă mărturisește fără înconjur, atunci trebuie să-i lauzi sinceritatea și să-i ierți greșeala, ori de ce soiu ar fi, dar așa să i-o ierți încât nici odată să nu-i mai faci nici măcar o înfruntare și să nu-i mai pomenești de ea nici odată. Căci dacă vrei ca el să învețe a iubi sinceritatea, și dacă rîvnești ca ea să devie prin deprindere statornică, un obicei, atunci trebuie să porți de grijă ca ea să nu-i pricinuiască nici odată nici cea mai mică neplăcere; nu, ci mărturisirea-i proprie trebuie împreună nu numai cu o absolută lipsă de pedeapsă, ci pe lângă aceasta trebuie încurajată prin semne de aprobare. Dacă scuza lui e totdeauna de așa fel că nu poți descoperi într'însa nici un neadevăr, atunci las'o ca adevărată și te poartă ca nu cumva el să observe la tine vr'o bănuială în privința aceasta. Copilul să-și păstreze în ochii tăi buna părere despre

sineși ; căci dacă odată a observat că și-a pierdut-o, atunci însu-ți tu ți-ai dat din mână cel mai bun și mai puternic punct de sprijin în sufletul lui. Nu-l lăsa deci să vie la gândul că el în ochii tăi trece drept un minciinos, câtă vreme tu te poți feri de asta, fără de a-l întări printr'asta la minciuni. Astfel poți să treci cu vederea ici colo câte o abatere dela adevăr. Inșă după ce l-ai dojenit odată pentru o minciună, nu trebuie să-l ierți după aceea cu nici un preț, de îndată ce a spus-o și de îndată ce i-ai arătat că s'a răcut vinovat de mințire. Căci fiindcă odată l-ai oprit de a mai minți și fiindcă, de n'ar fi încăpățânat, el s'ar putea feri de minciuni, de aceea recidiva este o desăvârșită ticăloșie și trebuie să primească pedeapsa cuvenită acestui defect.

103. Acestea sînt ideile mele în ce privește metoda general în educația unui tînăr din familie bună. Cu toate că sunt aplecat să cred că ele ar fi de oarecare importanță pentru întreaga desfășurare a educațiunii sale, totuși sînt foarte departe de a-mi închipui că ele ar fi conținând toate acelea amănunte pe cari ar putea să le ceară vîrsta sa și firea-i deosebită de a altora. Dar după ce am dat aceste generalități, în partea următoare ne vom întoarce spre a privi mai cu deamănuntul singuratecele părți ale educațiunii.

Viața și scrierile lui Locke¹⁾

Anii copilăriei John Locke s'a născut la 29 August 1632, în Wrigton, așa dară șase ani după moartea lui Francis Bacon, a marelui învățat, și zece înainte de Isac Newton, creatorul fizicii moderne. Bunicul său a fost un foarte bogat fabricant de postavuri. Tatăl său Iohn a fost avocat și moștenit o avere frumoasă, însă și-a ruinat-o toată în sbuciumările politice de pe acele vremuri.

Tânărul Locke, după terminarea studiilor elementare, a intrat în anul 1646 în Westminster schol, un fel de liceu în care studiile principale eră limba latină și cea grecească. Un contimporan spune: «în anul 1661 am asistat la un examen în școala aceasta și am auzit pe elevi făcând exerciții în latinește, grecește, hebrește și arabește cu o îndemănare și cu un zel care, la oameni așa de tineri, m'au pus în mirare». Se învățau lucruri ce prisos și în chip cu totul mecanic, și Locke nu s'a simțit bine în această școală²⁾. În 1652 a intrat în școala din Oxford. În 1660 a fost numit docent de grecește, iar în 1663 docent de retorică, iar la 1664 profesor de filozofia morală. Această carieră eră a unui viitor teolog, dar mișcarea științifică a timpului l-a abătut cu încetul pe alte drumuri. În 1666 el a renunțat definitiv la cariera teologică.

¹⁾ După Dr. E. Sallwürk.

²⁾ Intreg paragraful 64 din Principiile educațiunei este o osândire a sistemului școlar de pe atunci, pe baza experienței proprie.

Primele lui încercări literare au fost politico-religioase. Pe când era încă docent (în 1660) el a scris o lucrare: «Dacă statul are dreptul să impue și să hotărască lucrurile indifferente în cece privește cultul religios». Scrierea era o polemică, și n'a fost publicată niciodată. Pe atunci era la ordinea zilei o chestie mare și foarte aprinsă: se restabilise regatul și lumea discută dacă statul — în cazul acesta puterea regală — are vr'un drept să se amestece în practica cultului creștin al individului. Era deci vorba de-o toleranță religioasă, sau și mai mult, de-o despărțire a bisericeii de stat, așa ca individul în stat să poată practica religia creștină așa cum crede el că e mai bine, fără ca statul să aibă dreptul să se amestece în credințele și ideile sale. Părerea lui Loke a fost că statul are acest drept. Inșă mai târziu a revenit asupra ei și și-a schimbat-o aproape cu totul, în «scrierile despre toleranță». Tot pe vremea aceasta a scris «Reflexiuni asupra republicei romane» în care laudă toleranța religioasă a Romanilor. Aceste două ca și alte câteva scrieri — toate în în limba latină — au foarte puțină importanță, și sunt lucrări de începător.

Studiile sale fizico-chimice. La 1665 Locke a intrat în diplomatie și-a fost trimis ca secretar de legațiune pe teritoriu german, în orașul Cleve care pe atunci era reședința principelui elector de Brandenburg. Vremea petrecută în Cleve i-a fost de mare folos, căci i-a dat ocaziune să studieze obiceiuri și moravuri și să se ocupe cu științele politice. Inșă lui nu-i plăcea acest fel de viață și de aceea, când mai târziu regele voi să-l trimită în Spania tot pentru servicii diplomatice, el a refuzat. El venise la convingerea că activitatea sa științifică poate să fie de mai mare

folos țării sale decât cea politică, și de aceea s'a înapoiat în Oxford și s'a consacrat cu totul științelor naturale.

Oxfordul erà un centru cultural al Angliei; în el își aveà sediul și vestita «Societate regală pentru promovarea științelor naturale». Locke venise în contact cu membrii acestei societăți încă de vr'o câțiva ani mai înainte, iar acum a intrat cu totul în societate. Pe acel timp cel mai important membru al societății erà Robert Boyle, un fiu de conte foarte bogat, bine crescut, și cu adânci cunoștințe. El erà într'adevăr însuși întemeetorul acestei societăți. Boyle și-a câștigat un nume universal prin teoria corpusculară (a atomilor) a sa, și prin faptul că el e întemeetorul chimiei ca știință, condamnând acea chimie a vremii care vâna numai foloase practice și steteà încă scufundată în alchimie. Concordanța între părerile și ideile fizicale ale lui Locke cu ale lui Boyle sunt negreșit o urmare a contactului acestor doi oameni.

În vremea aceasta Locke a scris multe cărți de medicină, de fizică, de chimie. Diploma de doctor și-a luat-o însă mai târziu, abia la 1673.

Locke în casa lui Ashley. În anul 1667 Locke își schimbă cu totul felul de viață prin intrarea sa ca secretar în casa lordului Ashley. Acesta erà unul dintre cei mai bogați lorzi ai Angliei, puternic om de stat și pe aceea vreme cancelar al visteriei, oficiu care ar corespunde cu ministerul de finanțe din zilele noastre. Acest Ashley își frânsese un picior, și Locke, care întâmplător ajunsese în casa lordului, a luat asupra-și vindecarea fracturei, și într'adevăr, contrar părerii altor medici, Locke a operat piciorul și după doi ani l-a vindecat cu totul. Lordul apreciind calitățile lui

Locke, l-a luat în casă și ca secretar și ca educator al tânărului său fiu și mai târziu al nepotului său. În curând Locke a ajuns să aibă o influență hotărâtoare asupra lordului, așa că ideile politice și faptele lui sunt negreșit dacă nu ale lui Locke proprii, cel puțin trecute prin prisma acestuia. Locke în anii aceștia a fost peste măsură de ocupat în casa lordului; afară de asta uzau foarte mult de cunoștințele sale medicinale prietenii și cunoscuții, așa că era mereu chemat în dreapta și în stânga. Adevărat e, că în anii aceștia credința lui Locke era ca menirea și cariera sa este medicina. Însă medicina n'a practicat-o niciodată în public, ci numai gratuit între prieteni.

Munca prea încordată i-a slăbit sănătatea așa că în 1671 a fost silit să facă o călătorie prin Franța sudică. Dar lordul nu putea fi lipsit de secretarul său și l-a rugat să se întoarcă. Abia s'a întors Locke, și lordul a fost numit într'o slujbă și mai grea, în slujba de prim-cancelar, sau secretar al regatului, iar Locke a îmbrăcat acum oficiul de secretar de prezențiere, ceea ce ar corespunde cu ministru de interne, și avea să conducă însuși acum afacerile școlastice și bisericești (ministerul cultelor și instrucției) cari cădeau în competența primului cancelar. Totodată Locke era și secretar al consiliului de comerț și colonizare, al cărui președinte era Ashley. Dar din cauze politice Ashley a rupt-o cu regele la 1673, el a fost destituit din postul său, și de odată cu el și Locke. Ca secretar al consiliului de comerț a mai stat încă până la 1675 când s'a desființat consiliul. Leafa sa de secretar, de vr'o 500—600 funzi anual (cam vr'o 14 mii de lei) nu i-a fost plătită niciodată.

În sfârșit în iarna anului 1675 a putut să-și împlinească dorul, se plece pe mai multă vreme în Franța sudică. Trei ani a petrecut călătorind. Când s'a întors în Anglia, în primăvara anului 1679, a găsit situația politică într'un sbucium înspăimântător. Lordul Ashley era capul opozițiunii și se lupta să detroneze pe rege. Incurcătura era așa de mare, încât toate patimile se deslănțuiseră, parlamentul era în ceartă veșnică cu parlamentul «fiecare district, fiecare oraș, fiecare familie era în răzvrătire, vecinii încetară orice contact prietinos și orice legături ospitaliere. Cele mai scumpe legături ale prieteniei și ale sângelui erau rupte. Chiar și copiii de școală se despărțiră în partide pătimase, și lordul Ashley avea partizani înfocați pe toate băncile școalelor». Numirea de *wigs* și *tories* (liberali și conservatori) în zilele acelea s'a născut, și s'a perpetuat până astăzi. Lupta era disperată. Ce parte a luat Locke la aceste lupte nu se știe sigur. Dar este dovedit că lordul Ashley l-a ținut într'o activitate încordată. Era și acum un servitor neobosit al neobositului lord, care știa așa de bine să-l lege de el. Locke îl secundă fără de voe, și de multe ori s'a plâns că nu e stăpân pe sine și pe timpul său. Lupta între rege și parlament a ținut ani întregi, dar în sfârșit partidul regelui a biruit; frunzașii opoziției au fost decapitați, iar lordul Ashley a fugit în 1682 în Olanda. Locke, ca omul cel mai de încredere al lui Ashley a fost urmărit și el. deși împotriva lui nu se putea dovedi nimic. El s'a retras în Oxford, dar și aici era spionat mereu, fiindcă orașul trecuse pe partea regelui. Din gura lui Locke însă nu puteau scoate nimic, și episcopul de Oxford scria că lui i-a fost cu neputință să-l încurce pe Locke în vr'o convor-

bire periculoasă, că nici prin vorbe nici prin gesturi n'a trădat nimic și că toată truda sa de spion conștiincios a dat greș la acest «maestru al tăcerii». Dar erà destul că Locke erà din partidul celălalt; afară de asta el erà timid din fire, așa că în 1683 auzind și vestea ca Ashley, răpus de sbuciumările din anii ultimi, a murit în Amsterdam, a fugit și el în Olanda.

Locke în exil. În 1684 guvernul cere destituirea lui Locke din profesoratul din Oxford. Decanul facultății, episcopul Oxfordului, a invitat pe Locke să vie să-și dea seama de agitațiunile politice, ce le a pus la cale, până la 1 Ianuarie 1685. Guvernul i s'a părut lucru însă prea binevoitor și a cerut ca Locke să vie numai decât să-și dea seama. Locke știà ce-l așteaptă și n'a venit.

Doi ani a trăit retras, când într'un oraș, când într'altul în Olanda. Guvernul i-a cerut extrădarea, însă amicii săi i-au dat adăpost sigur. În urmă regele ș'a mai domolit, după îndemnurile școlarului de mai înainte a lui Locke, Toma Herbert, acum conte de Pembroke, om influent la rege, care l-a convins pe monarh că Locke n'are nici o vină. Regele l-a chemat acasă, însă Locke n'a voit, fiindcă îi se cerea un act de supunere oficială față de rege, iar Locke n'a voit să-l dea, fiindcă el nu se simțea vinovat cu nimic.

Acest exil a fost binefăcător pentru Locke. Abia acum începe activitatea sa literară. În primăvara anului 1687 el termină monumentală sa operă «Incercare asupra rațiunii umane», cu care începuse să se ocupe dela 1671. În anul următor a și apărut traducerea ei în franțuzește. Efectul cărții lui Locke a fost uriaș. Această lucrare

l'a consacrat ca pe unul dintre cei mai mari cugetători ai omenirii.

În Rotterdam, unde a petrecut cea din urmă vreme a exilului a venit foarte des în contact cu refugiații politici englezi și aici a și legat prietenie cu Wilhelm de Orania, care deveni rege al Angliei, la 1689. Când a plecat Wilhelm spre Anglia, Locke l'a urmat ca medic al unei dame de onoare. Iar după suirea pe tron Wilhelm i-a oferit postul de ambasador la Berlin, și apoi la Viena, iar Locke a refuzat. În urmă a primit postul de consilier la Curtea de apel, post retribuit cu 200 de pfunzi anual (vr'o 5000 de lei), pe care l'a ocupat până la moarte. Catedra din Oxford n'a mai putut-o recâștiga. Astmosfera din Londra nu-i eră de loc priincioasă, însă mijloacele materiale nu-i permiteau să trăiască unde ar fi vrut. Un amic al său contele Peterborough i-a dat o vilă frumoasă afară din oraș, într'o poziție sănătoasă. Locke însă n'a locuit aici, ci în casa lui Francis Masham în Oates, o localitate cam la vr'o 20 de miluri departe de Londra. Acest Masham, om bogat, luase într'a doua căsătorie pe Damaris Cudworth, o femeie de o rară inteligență și cu multe cunoștințe, o admiratoare a lui Locke și cunoscută cu el încă înainte de fuga în Olanda. Aceștia au invitat pe bătrânul Locke să șează la ei, punându-i la dispoziție totul de ce-ar fi avut nevoie. Însă Locke nu s-a învoit decât numai așa dacă i să dă voe să trăiască la prietenii săi pe propria sa cheltuială. Aici a trăit până la sfârșitul vieții.

Principiile educațiunii. Încă de pe când eră în Olanda, Locke a purtat o foarte activă corespondență cu familia lui Edward Clarke, dându-le acestora povețe asupra educațiunii. Acum, în

primii ani ai șederei lui în casa lui Masham, el a făcut cunoștință cu un bărbat Molyneaux, bărbat care se ocupă cu matematicile și cu «noua filozofie» pe care o întemeiasă Bacon și o urmărea Locke. El era foarte bogat, a avut însă ^{un} norocul să-și piardă soția în urma unei nașteri grele. Toată dorința tatălui era aceea să-și crească pe acest nefericit orfan cu toată îngrijirea, și fiindcă el auzise că Locke a purtat o corespondență cu Clarke asupra chestiunilor de educațiune, a provocat pe noul său amic pe Locke, «să nu pue la oparte această operă extraordinar de folositoare, ci să o facă de folos omenirii întregi». La trei săptămâni după provocarea lui Molyneux, Locke a dat scrisorile la tipar, dedicându-le lui Clarke, scrisori, nu cu pretenție de știință și de literatură, ci simple povețe așa cum a fost scrise familiar între doi prieteni. Cartea a apărut la 1693. Până la moartea lui Locke s'au făcut din ea cinci edițiuni.

Tot în vremea aceasta Locke a făcut cunoștință cu Newton și a stat în corespondență activă cu el.

Creștinismul lui Locke. Am pomenit mai sus despre cea dintâiu încercare a lui Locke, o polemică a sa asupra chestiunii dacă statul are dreptul să determine și să impue credința unui om și felul cum are să-și practice cultul. Răspunsul lui atunci (1660) a fost afirmativ, așa însă că părerea individului nu se poate atacă, se poate însă opri individul de a-și afirmă credințele sale în public, spre a nu produce tulburări. Cu un an mai târziu (1661) a scris altă lucrare: «Un interpret înfailibil al scripturii nu este necesar», în care susține că fiecare pentru sine își poate explica biblia cum află el că e mai rațional, și că nu e nici nevoe și nici nu se poate da dreptul

unui om autoritar (în cazul acesta d. ex. Papa) să impue unei lumi întregi explicarea sa. Importantă este însă altă scriere a lui, din vremea exilului «Scrisoare despre toleranță». Intre altele el susține aici, că o comunitate bisericească de creștin nu recunoaște alt domn decât pe Hristos, pentru că Hristos a spus lămurit că unde se adună doi ori trei în numele lui, el este între ei. Puterea lumească n'are față de comunitățile religioase nici o putere, și cine afirmă că el întrebuițează puterea lumească numai spre binele deaproapelui, acela minte, pentru că tocmai împotriva corupției celei mai păcătoase a lumii nu-i dă prin gând nici unei puteri lumești să intervie și tocmai aici ar fi nevoie într'adevăr de intervenire. Pentru caracteristica timpului de atunci sunt interesante restricțiunile pe cari le dă Locke toleranței cum a gândit-o el: 1) nu se va tolera nici o comunitate religioasă care urmărește idei dușmănoase societății civile, 2) nu se va tolera nici o comunitate religioasă care tinde să dobândească pentru ea ori pentru adepții ei oarecari privilegii; 3) Nici una care se pune sub ocrotirea unui stat străin; 4) nici una care neagă existența lui Dumnezeu, fiindcă pentru ateist nu valorează nimic nici jurământul nici pactul. După 30 de ani dela această scrisoare despre toleranță, Locke silit de polemicile violente ce s'au născut pe urma acestei scrieri, a scris a doua scrisoare despre toleranță (la 1690) și 2 ani mai târziu a treia scrisoare.

Scrieri politice. Dintre multele lui articole și studii mai mărunte, două scrieri politice sunt mai de importanță, dacă disertațiuni asupra guvernamentului civil. Cea dintâiu are scopul să respingă opiniunea că autoritatea regală ar

fi o continuare moștenită a dreptului patriarhal a lui Adam (sau mai clar că regalitatea nu e o instituțiune de drept divin și că autoritatea ei nu purcede direct dela Dumnezeu, ci dela voința mulțimii) iar într'a doua susține teoria nașterii statului din cedarea drepturilor naturale ale indivizilor câtră o putere legiuitoare aleasă de ei. Teoriile lui Locke expuse în aceste scrieri s'au pus în aplicare la toate statele moderne constituționale și libere.

• *Scrieri de economie națională.* Și cu partea aceasta a relațiunilor politice s'a ocupat Locke. Guvernul lui Wilhelm erà într'o încurcătură bănească; scăparea se credea într'o scădere a dobânzii legitime de 10 procente și în ridicarea valorii nominale a monedei. Locke a văzut pericolul acestor măsuri și a publicat o scriere la 1692 asupra acestei cestiuni, arătând că e un non-sens să voești a stabili dobânda prin lege, fiindcă ea, ca orice altă plată, se îndreptează după valoarea obiectului de vânzare și, în împrejurări, după necesitatea cererii, o teorie care astăzi e de sine înțeleasă, dar pe atunci trebuia să se lupte ca să fie recunoscută. Tot așa de puțin ar putea da o valoare mai mare unei monede schimbarea numelui ei, căci valoarea ei stă în adevăratul ei pond, iar acesta e regulat tot numai prin ofertă și cerere. Guvernul englezesc în urmă s'a hotărît să facă o îmbunătățire în valută în sensul propunerilor lui Locke. Mai târziu (1696) s'a luptat iarăși tot pe chestiunea valutei și a biruit cu ideile sale, cari au fost primite de parlament și au devenit lege. Din cauza acestor adânci cunoștințe de economie națională, el a fost ales în anul acesta în Consiliul de comerț, al cărui cel mai activ și mai circumspect

membru era el. Acest consiliu avea nu numai să se informeze necontenit despre raporturile și interesele comerțului englez și să facă guvernului propuneri, dar să și supravegheze cestiunea colonizărilor.

De un interes particular e propunerea lui Locke să se întemeieze școli de meserii pentru copii ca să abată prin ele cerșetoria care se întindea grozav. Proiectul pe care l'a prelucrat pentru consiliul de comerț, te surprinde prin exacta concepțiune a planului pentru toate posibilitățile ce se pot prevedea.

Polemici literare. În anii din urmă a vieții, Locke a fost silit să polemizeze mult. O serie de cărți apărură cari îi combăteau ideile din «Incercarea asupra rațiunii umane» și mai ales cele din cartea tipărită la 1695 «Intrucât creștinismul e potrivit cu rațiunea». Mai ales popii erau cari îl atacau ca pe un distrugător al religiei creștine. Multora el le-a răspuns până la o vreme, dar fiindcă adversarii săi îl atacau personal, i-a lăsat în plata Domnului. Neînspăimântat de amenințările lor, el a stăruit mereu în răspunsurile asupra libertății ce trebuie să aibă fiecare în ce privește conștiința și cercetările științifice ale lui. Mai mult rău i-au răcut însă discipolii săi, cari entuziasmați de noua filozofie, i-au împins ideile prea departe. Mare scandal a făcut o carte a unui Toland: «Creștinism fără misterii», care se numea cu drag elev a lui Locke. Toland era un cap îndrăzneț și promitea într'adevăr să devie primejdios ortodoxiei. Cartea lui cuprindea atâtea idei de ale lui Locke, și în spiritul său, încât nu era greu să faci răspunzător pe Locke pentru cele spuse de Toland. De aici s'a pornit o ceartă lungă la care au luat parte mulți episcopi, fiindcă

teologia strict-ortodoxa se găseă într'o situațiune penibilă prin principiile stiințifice ale lui Locke. Unul dintre acești adversari Stillingflaet a fost biruit în polemică, și înfrângerea asta i-ar fi cauzat moartea.

Moartea lui Locke. Cătră sfârșitul vieții, Locke eră bolnav mereu. Foarte puțin se mai puteă ocupa cu studiile. Ocupațiunea predilectă i-a fost acum explicarea epistolelor lui Paul, care s'a publicat numai după moartea lui. A mai scris însă multe de toate; în 1699 s'a luptat pentru întroducerea calendarului gregorian și așezarea începutului anului la 1 Ianuarie (pe atunci în Anglia eră începutul anului la 25 Martie). A scris articole politice în chestia succesiunii tronului spaniol, chestie care a adus un războiu. În toamna anului 1704 se arătară toate semnele unei morți apropiate. În Octomvrie eră atâta de slab că nu mai puteă să mănânce nimica afară de lapte. Stă în pat. La 28 Octomvrie s'a simțit mai în putere și s'a îmbrăcat. A șezut într'un fotoliu și doamna Masham îi citeă alături de el, din psalmi. Ascultând așa, el a ridicat mâna la ochi și și-a lăsat capul pe spate. Doamna Masham citeă înainte, dar când s'a uitat la el, bătrânul eră mort.

Pe mormântul lui stă o lespede cu inscripție latină, pe care el însuși a redactat-o. Ea sună: «Stăi, călătorule — aici zace Iohn Locke. Dacă ai întrebă, ce om a fost, el îți răspunde, că a trăit mulțumit cu mediocritatea sa. Om de știință el a făcut totuș numai atâta că a servit numai adevărului. Aceasta s'o înveți din scrierile lui, cari, câte au rămas dela el, îți vor vorbi mai credincios decât laudele cu bănuială ale unei inscripții de pe mormânt. Dacă a avut oarecari virtuți, ele n'au fost destul de mari, ca el să-ți fie

dat ca exemplu. Greșelile lui să-i fie îngropate cu el. Dacă tu vrei un exemplu de moralitate, îl ai în evangheliile; oh fie, că spre folosul tău să n'afli nici aici nici nicăiri vr'un viciu, vr'un exemplu de al lumii muritoare. Că el a fost născut în anul Domnului 1632 în 29 August și că a murit în anul (1704 în 28 Octomvrie) și-o spune lespedeza asta care în curând se va distruge și ea».

Premergătorii lui Locke în pedagogie. Lucrul esențial în sistemul de educație a lui Locke este învățătura despre putința de-a educa voința. Aici zace cotitura drumului pe care o face pedagogia modernă. În tot evul mediu s'a crezut că orice educație e o muncă mai mult ori mai puțin degeaba, un lucru fără plan și fără instrumente necesarii, fiindcă răul e născut în om și puterile fatale ale păcatului împiedică orice progres. Filozoful Cartesius a fost cel dintâiu care a gonit din sufletul omului aceste puteri ale răului și a învățat că stă cu totul în puterea sufletului să întrebuițeze patimile ca instrumente spre ajungerea libertății. Locke, urmând pe Cartesius, a mers mai departe și a negat chiar că ar există în om idei innăscute (idei neclare pe care omul le are chiar înainte de naștere). Dela Locke încoace, pedagogia se ocupă cu sufletul omenesc ca și cu un obiect, care negreșit opune cunoașterii omului piedeci uriașe, care însă, tot așa de negreșit nu se poate sustrage cu totul influenței educației prin împotrivirea unor puteri străine și pe cari nu le poți preîntâmpina.

Ca premegători ai lui Locke în ideile acestea se pot socoti — firește cu foarte multe restricțiuni — Comenius, Montaigne, Rabelais, Fenelon Claude Fleury, Cartesius și însuși Bacon. Nici unul

însă n'a ajuns la atâta raționalism în pedagogie ca Locke, și iarăș nu trebuie să gândim așa că Locke le-ar fi urmat drumul sau că el s'ar fi ridicat pe umerii lor, pentrucă el cu unii stă în multe puncte în contradicere, pe alții i-a combătut, iar cartea lui Fenelon «Despre educația fetelor» — deși ea apăruse cu 6 ani înainte de a lui Locke — el n'a cunoscut-o de loc, așa că minunata concordanță a acestor doi pedagogi în multe păreri e întâmplătoare și se explică prin punctul de vedere comun pe care-l iau.

Urmașii lui Locke. Cartea lui Locke despre educațiune a avut un mare resunet. Efectul ei a fost uriaș. Indată după aparițiunea ei în englezește, a și fost tradusă (1695) în franțuzește de Pierre Coste și a ajuns cu vremea la mai multe edițiuni. În Franța ideile lui Locke au prins repede rădăcini, tot așa de adânc ca în Anglia. În Germania abia după un veac (1787) i-au fost tradusă lucrarea.

Dintre pedagogii influențați mai mult de Locke amintim pe Richardsohn, în Anglia, în romanul său *Pamela*, o carte care a făcut furore (1740), apoi cu 20 de ani mai târziu Rousseau în Franța cu vestitul său roman *Emil*. Romanul lui Rousseau nici nu se poate închipui fără Locke. În anumite puncte el urmează exact sistemul lui Locke. Numărul acelor cari au scris despre Locke, i-au comentat operele și au fost influențați în scrieri de el, este nesfârșit.

